

T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA HALKEVLERİNDE YÜRÜTÜLEN
TIYATRO FAALİYETLERİ (1932-1950)

BAŞAK POLAT KARSAVURAN

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İSTANBUL, 2019

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA HALKEVLERİNDE YÜRÜTÜLEN
TİYATRO FAALİYETLERİ (1932-1950)**

BAŞAK POLAT KARSAVURAN

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. ŞERAFETTİN CAN ERDEM**

**ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

İSTANBUL, 2019

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA HALKEVLERİNDE YÜRÜTÜLEN TİYATRO FAALİYETLERİ (1932-1950)

ÖZET

Türkiye Cumhuriyetinin en önemli eğitim kurumları ve kültürel değerlerin aktarılmasını sağlayan kurumlardan birisi Atatürk tarafından kurulan halkevleridir. Halkevlerinin kurulmasındaki en temel amaç, Atatürk'ün Türk toplumunda yapmış olduğu ilke ve inkılapların geniş kitlelere anlatılması ve benimsetilmesidir. Bu sayede halk aydınlatılacak ve daha modern bir toplum yapısı oluşturulacaktır.

Halkevlerinin açılmasıyla birlikte Türk toplumu daha modern bir yapıya sahip olacağı düşüncesi her geçen gün değerini artırarak devam etmiştir. Halkın geniş kitleler halinde bilinçlendirilmesi için özellikle temsillerden ve tiyatrolardan yararlanılmıştır. Halkevleri açıldığı günden itibaren Türk toplumuna yenilikleri ve devrim sonucunda kurulan yeni düzenin benimsetilmesi için özel olarak yazılan piyesleri izlemiş ve Atatürk'ün ilke ve inkılaplarını benimsemiştir. Bunun yanı sıra rejim değişikliği sonucunda ortaya çıkan bazı sorunlar yine halkevleri tarafından giderilmeye çalışılmış ve topluma Türk olma bilinci aşılanmıştır.

Yapılan çalışma CHP'nin yaygın eğitim ve kültür kolu olarak bilinen 1932-1950 yıllarını kapsayan Halkevlerinde gösterilen tiyatro faaliyetlerinin içerikleri ve kapsamı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Tiyatro Temsilleri, Piyes, Tiyatro, Halkevi

THEATRICAL ACTIVITIES CARRIED OUT IN PUBLIC HOUSES IN THE FIRST YEARS OF THE REPUBLIC (1932-1950)

ABSTRACT

The most important educational institutions of the Republic of Turkey and one of the premises that provides the transfer of cultural values founded by Atatürk's community centres. The main purpose for setting up community centre, Atatürk's principles and revolution history of Turkish society, which consisted of explaining to the masses and a wider range of distinctive. In this way, the public will illuminate and will construct a more modern society.

Community centre with the opening of the Turkish Cypriot community will have thought of a more modern structure by increasing the value of every day. If the masses of the people and represents the theaters specifically to raise awareness. Community centres since the revolution to Turkish society as a result of new innovations and a distinctive layout that is written specifically for plays and has adopted the Atatürk's principles and revolutions. In addition, regime change is still some problems that occurs as a result of community centres by and will be studied and imbued the Turkish society have consciousness.

The study, the CHP is widely known as the educational and cultural arm 1932-1950 Halkevlerinde covering the years shown in the activities of the content and scope of the theatre.

Keywords: The Republican People's Party, Theatre Representations, Drama, Theatre, Community Centre

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	II
TABLolar LİSTESİ	VII
ÖNSÖZ	VIII
ÖZET	II
ABSTRACT	III
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	8
HALKEVLERİ İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE	8
1.1. Halkevlerinin Kuruluşunda Etkili Olan Nedenler	8
1.1.1. Halkevlerinin Kuruluş Nedenleri	11
1.1.2. Halkevlerinin Kuruluş Amaçları	17
1.2. Halkevlerinin Örgütsel Yapısı	22
1.2.1. Halkevlerinde Disiplin, Düzen ve Kurullar.....	24
1.2.1.1. Halkevleri ve Şubelerin Yönetim Kurulları	25
1.2.1.2. Genel Kurul	28
2.3.Yeni Türk Devletinde Halkevlerinin Siyasal ve Toplumsal Konumu.....	29
1.3. Halkodaları	31
1.4. Halkevlerinin Şube ve Görevleri	33
1.4.1. Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi	34

1.4.2. Güzel Sanatlar Şubesi.....	36
1.4.3. Temsil-Tiyatro Şubesi	36
1.4.4. Spor Şubesi.....	37
1.4.5. Sosyal Yardım Şubeleri.....	38
1.4.6. Halk Dershaneleri ve Kurs Şubeleri.....	38
1.4.7. Kütüphane ve Yayın Şubeleri	39
1.4.8. Köycülük Şubesi	40
1.4.9. Müze ve Sergi Şubesi.....	40
1.5. Halkevlerinin Kapatılması	41
1.6. Halkevlerinde Yürütülen Kültürel ve Sanatsal Faaliyetler	43
İKİNCİ BÖLÜM.....	50
CUMHURİYET DÖNEMİNİN İLK YILLARINDA HALKEVLERİNDE TİYATRO FAALİYETLERİ	50
2.1. Geleneksel Türk Tiyatrosunun Kökenleri	51
2.2.Tiyatro ve Tiyatroya İlişkin Kavramlar	52
2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Tiyatro	54
2.1.2. Cumhuriyetin İlanından Sonra Türk Tiyatrosu	63
2.1.2.1. Cumhuriyet Döneminde Tiyatro Anlayışı.....	71
2.2. Halkevlerinde Faaliyetlerde Bulunan Temsil Şubeleri ve Yapılanmaları ...	74
2.2.1. Temsil Şubelerinin Teşkilatlanma Yapıları.....	74
2.2.2. Temsil Şubelerinin Amaçları	75

2.2.3. Temsil Şubelerinin Açılması	77
2.3. Temsil Şubelerinde Tiyatroyu Oluşturan Unsurlar.....	78
2.3.1. Oyuncular	78
2.3.2. Rejisör	80
2.3.3. Sahnelenecek Oyunların Hazırlanması	81
2.3.4. Sahne	82
2.3.5. Sahneye Yardımcı Ekipmanlar.....	83
2.4. 1932-1950 Yıllarında Halkevlerinde Yürütülen Temsil Faaliyetleri.....	83
SONUÇ	94
KAYNAKÇA.....	101
EKLER	108

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. 1932-1940 yılları arasında halkevleri sayısı ve temsil sayıları	70
Tablo 2.2. Darülbeytinin yerli oyun oranları	85
Tablo 2.3. 1933 yılında halkevlerine üye olan kişilerin meslek dağılımları.....	89
Tablo 2.4. Afyon Halkevinde bulunan temsil şubesinin 1932-1938 tarihleri arasında oynanan temsiller ve katılan kişi sayıları	93

ÖNSÖZ

Hiç kuşkusuz toplum içerisinde ortaya çıkan her olay gibi tiyatro da toplumsal nitelik taşıyan bir olgudur. İşte bu tiyatronun toplumsal niteliği ve geçmişinin bilinmesi her toplum için oldukça önemlidir. Tiyatro bir toplumun var olmasını, gelişmesini ve bilinçlenmesini sağlayan baş aktörler arasında yer almaktadır. Özellikle Türk toplumu açısından tiyatro hayatta kalma ve Türk bilincinin oluşturulması noktasında Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda bu görev ve sorumluluk bilinci ile faaliyetlerini sürdürmüştür. Tam da bu noktada cumhuriyet öncesi ve sonrasında gerçekleşen tiyatro etkinlikleri oldukça önemlidir.

Tez yazımı noktasında benden desteğini esirgemeyen değerli akademisyenlerime, yoğun çalışma temposunda bana her konuda destek olan sevgili aileme, deneyimleri ve katkılarından dolayı çok değerli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Şerafettin Can ERDEM'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Başak POLAT KARSAVURAN

GİRİŞ

Tiyatro bir toplumun eğitilmesi hususunda çok önemli bir konuma sahip olması tiyatroyu diğer sanat dallarından ayırmaktadır. Özellikle tiyatro her bireyin farklı olabileceğini savunurken bunun yanında dil, din, ırk ayrımı yapmaksızın her bir olguyu birbiri ile bağdaştıran bir yapısının olduğu bilinmektedir. Kısacası tiyatro bireylerin farklı özellikleri göz ardı etmeyen, bu olguları birbiri ile ilişkilendirerek genel bir değerlendirme görevi üstlenmektedir. Tiyatro, insanların gündelik hayatlarında var olan gülmek, ağlamak, eğlenmek, sevinmek, üzülme gibi farklı duyguları ortak bir havuzda birleştirmektedir. Tiyatro bu özelliği ile insanların ortak bir anlayış benimsemelerinde ve ortak bir düşünce birliğinin oluşturulmasında oldukça etkilidir diyebiliriz. Kısacası tiyatro bireyleri barış yoluna sevk eden ve özellikle eski dönemlerde bir toplumun herhangi bir konuda bilinçlendirilmesinde etkin rol oynadığı söylenebilir.

Tiyatro sanata sağladığı faydaların yanı sıra toplumların eğitilmesinde de geçmişten günümüze kadar ciddi sorumluluklar üstlenmiştir. Tiyatronun eğlenceli ve zevk verici yanlarının bulunması, güldürürken öğretmesi, eğlendirirken düşündürmesi; tiyatronun ilk çıktığı dönemlerden itibaren tartışılmış ve gerekliliği herkes tarafından savunulan bir düşünce tarzının ortaya koymuştur. Tiyatro yazarları kafalarında tasarladıkları oyun ya da piyesleri yazarken öncelikli olarak seyirciye ne öğretmek istedikleri üzerine düşünür ve daha sonrasında harekete geçer. Tiyatronun geniş kitlelere hitap etmesinde etkili bir sanat dalı olmasından kaynaklı insan ve toplumu bilinçlendirmesindeki rolü her dönemde farklılık göstermektedir. Her dönemin kendisine ait özelliklerinin olması, benimsetilmesi gereken görüşlerin doğrultusunda tiyatro etkinlikleri desteklenmiş ve toplumun ileri gelenleri tarafından yönlendirilmiştir. Atatürk "Tiyatro yalnız hoş vakit geçirme, bir eğlence aracı değildir. Bir ulusun fikri seviyesini, yaşayışını ve zevkini de yansıtan büyük bir sanat dalıdır. En yakın zamanda bir 'Temsil Akademisi' kurulacaktır." sözü Türk milletinin bilinçlendirilmesine verdiği önemi gözler önüne sermektedir.

Tiyatronun sanatsal etkinlik boyutunda böyle önemli ve zor bir görevi üstlenmesi Türk toplumu açısından çok büyük önemi olduğu düşünülmektedir. Kültürel mirasların aktarıcısı olan sanatsal faaliyetlerin toplum yaşamına gerektiği kadar yansıtılmadığı bilinmektedir. Özellikle var olan sanatsal etkinliklerin niteliksel, yaygınlık ve süreklilik

boyutlarında kültürel değerlerin aktarılmasında yetersiz kaldığı kaçınılmaz bir gerçektir. Bir kültür ve sanatsal faaliyetlerin yürütülmesi amacıyla açılan Halkevleri (1932-1951) verimlilik, süreklilik ve topluma olan etkileri açısından ele alındığında ve değerlendirmesi yapıldığında bütün halkı kapsayan ve değerlerini yansıtan bir niteliğe sahip olduğu bilinmektedir. 1923 yılında ilan edilen Cumhuriyet ile birlikte, halkın rejime uyum sağlaması, geleceğe aktarımlarda bulunması ve benimsenen rejimi ayakta tutacak kuşakların yetiştirilmesi açısından bazı eğitim hamlelerin yapılması gerekmektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında hem halkın kültürünü hem de sanatsal ruhunu tasarlayan Halkevleri gereken ideolojinin aktarılmasında büyük rol oynamıştır. Halk evlerinde sanatsal etkinliklere yer verilerek halk hem eğitilmiş hem de sanata olan ilgisi artırılması hedeflenmiştir.

Yapılan yenilikler ve köklü değişimler sonucunda cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan Halkevlerinin en temel görevi, Atatürk ilke ve inkılâplarının daha geniş kitlelere aktarılması ve bu düşüncelerin benimsetilmesiydi. Halk evlerine verilen bu görevin en önemli nedeniyse Türk milleti için söz konusu olan bu devrimlerin ve uygulamaların daha kalıcı olması, birbirlerini anlayan, dinleyen, seven ve sıkıca kenetlenen bir toplum oluşturma gayesi yer almaktadır. Böyle bir toplumun oluşturulabilmesi için Halkevlerinde yürütülecek tiyatro faaliyetleri hem toplum hem de Atatürk açısından oldukça önemliydi.

Cumhuriyetin ilanından sonra özellikle ilk 10 yılda oyun yazan yazarlarımızın büyük bir bölümü tarihimizden ve efsanelerimizden faydalanarak ulusçuluk kavramını aşılamaaya çalışan çeşitli oyunlar yazmış ve toplumsal sorunları, değer yargılarını ve ruhsal çelişkileri içeren farklı mesajları halkla paylaşmıştır. Yapılan bu çalışmalarda özellikle ruhsal çatışma ve bireylerin çelişkilerine ilişkin konular daha ağır basmaktadır. Tiyatroyla birlikte duygulu sözler, heyecan veren şiirler, acıklı oyunlar havasında yazılan bu temsiller bireylerin psikolojik durumlarını yansıtmaya çalışmaktadır. Tiyatronun en temel amacı halkın bilinçlenmesi ve bazı kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasıdır.

Halkevlerinde yapılan tiyatro faaliyetleri sayesinde toplumsal değişimler daha hızlı benimsenecek ve bilinçli bir teşkilat sistemi kurulacaktı. Aynı zamanda halk arasında yaşayan milli değerler korunacak, aynı düşünceleri benimseyen bireyler bir arada olacak, toplumun her kesiminden insana hitap ederek birliktelik sağlanacak ve Türk gençlerinin zararlı ve bilime aykırı olan düşüncelerden uzaklaşacağı hedeflenmekteydi. İşte tüm bu

amaçlar bilinçli bir toplum yapısının oluşturulması için Halkevlerinin kurulmasına karar verilmiştir.

Halkevleri kuruldukları dönem itibari ile içinde buldukları dönemin siyasi, ekonomik ve kültürel özelliklerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Söz konusu olan bu etkiler aynı zamanda kurumun kuruluş amaçlarını da doğrudan etkilemiş ve şekillendirmiştir. Halkevlerinin kurulduğu dönemden itibaren Türk siyasi hayatı büyük ölçüde değişime uğramış çeşitli düzenlemeler ile sürekli olarak dönüm noktaları yaşamıştır. Özellikle bu dönem içerisinde saltanatlık ve hilafet makamları kaldırılmış, cumhuriyet rejimi ilan edilmiş, Türk milleti için yeni bir anayasa hazırlanmış ve toplumun kültürel özellikleri doğrultusunda çok sayıda yenilikler hayata geçirilmiştir. Bu yapılan yenilikler sayesinde kurulan yeni rejime ait sistem şekillenmeye başlamıştır. Kısacası bu süreç Mustafa Kemal Atatürk'ün başlatmış olduğu kurumsallaşma sürecini hızlandırmış ve cumhuriyet ideolojisi doğrultusunda toplumun yararına gerçekleştirilecek olan faaliyetlerin uygulama safhasına geçilmesine zemin hazırlamıştır.

1932 yılında, yaşanan zorluklar ve sorunlara rağmen 14 il merkezinde faaliyete geçen Halkevleri, kuruluş tarihinden itibaren çok kısa süre içerisinde hem nitelik hem de nicelik bakımından oldukça büyük gelişmeler göstererek, Türk milletinin etkin katılımı ile birlikte faaliyetlerini yaygınlaştırarak milyonlarca insana ulaşmıştır. Halkevlerinin çok kısa bir sürede büyük atılımlar gerçekleştirmesi ve toplumun yararına bilgi akışını sağlamasında dönemin siyasi partisi olan CHP'nin çok büyük etkisi bulunmaktadır. Çünkü bu dönemde halk evleri toplum tarafından kültür ve halk eğitim merkezi olarak görülmekte olup herkesin ilgisini çekmekteydi. Ayrıca devlet bu kurumları için bütün imkânlarını seferber etmiş ve yürütülen çalışmaları bizzat yakından takip etmiştir.¹ Tiyatro kültürünün oluşturulması ve bir propaganda aracı olarak kullanılmaya başlaması hemen hemen insanlık tarihi kadar eski bir tarihe dayanmaktadır. İnsanların bütün duyularına hitap ederek geniş kitlelere seslerini duyurmak amacıyla faaliyetlerde bulunan dönemin siyasetçileri açısından oldukça önemli konulardan birisi olmuştur ve uzun yıllar bu gözle bakılmıştır. Bu bakış açısı ile yeni rejimin tiyatroya olan ilgisi, yeni Türk tarihinin sanata getirdiği perspektif içinde şekillenmiştir.

¹ Süleyman Kazmaz, *Halkevleri ve Gençlik ve Ülkü*, 1944, s. 13.

Buna istinaden 19 Şubat 1932 yılında Halkevlerinin açılışında konuşan CHP Milletvekili olan Reşit Galip, açılan Halkevlerinde sadece milli duyguları savunan piyeslerin oynanacağını belirterek, oynanan oyunların konularının Türk milletinin azminden, tarihinden, Milli Mücadele döneminde yaşanan zorluklardan, cumhuriyetin niteliklerinden Atatürk ilke ve inkılâplarından seçilen hususları içereceğini ifade etmiştir.²

Tiyatronun güçlü telkin ve eğitim aracı olarak görülmesi cumhuriyetin kurucuları tarafından özellikle üzerine düştükleri konular arasında yer almıştır. Cumhuriyet rejimi ışığı altında halkı aydınlatan ve milli değerleri aktaran Halkevlerinde tiyatroların sergilenmemesi düşünülemezdi. Bu amaçla birlikte Halkevlerinde gösterilen tiyatro faaliyetleri nezdinde halka telkin edilmesi istenen fikirlerin sahnelenecek olması, Halkevlerinde birer temsil şubelerinin açılmasında etkili olmuştur. Tiyatro faaliyetlerini yürütmek amacı ile açılan temsil şubelerinin başlıca görevleri vardır. Bunlar, yeni açılan Halkevlerine canlılık katmak, halkın sanatsal faaliyetlere yatkınlığını artırmak, gençlerde düşünce özgürlüğü sağlamak, tiyatroya ilgi duyan gençlerin deneyim kazanmalarına yardımcı olmak gibi sıralanmaktadır.³

Özellikle Halkevlerinin kurulmasıyla birlikte tiyatro gösterilerin Osmanlı İmparatorluğunun yıkılış nedenleri, Anadolu'da başlayan uyanış hareketleri, mitolojik ve evrensel konuları işleyen oyunlar sergilenmiştir. Bu dönemde Atatürk ilke ve inkılâplarının halka benimsetilmesi, yapılan devrim sonucunda yaşanan köklü değişimlerin halkı nasıl etkilediği, CHP'nin desteği ile yürütülen faaliyetlerin etkinliği hakla detaylı bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Kısacası cumhuriyet döneminin ilk yıllarında yazılan oyunlar genellikle tarihimiz ve efsaneleşmiş kahramanlık hikâyelerimle beslenerek ulusçuluğu aşılama çalışmaktadır.

İlerleyen dönemlerde yaşanan gelişmeler sonucunda daha da büyüyerek illerde ve ilçelerde farklı şubelerin açılmasıyla faaliyetlerini sürdürmüştür. Halkevlerinin insanların sosyal ve kültürel hayatlarına hitap eden çeşitli etkinliklerde bulunması nedeniyle çalışma

² Sefa Şimşek, *Bir İdeolojik seferberlik deneyimi Halkevleri: (1932-1951)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002 s.27.

³ CHP Parti Talimatnameleri, *CHP Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, Zerbamat Basımevi, Ankara 1940, s. 13-14.

alanı da giderek yaygınlaşmaktaydı. Böyle bir atılımın yaşanmasında yaşanan devrimlerin ve bu süreç içerisinde kapatılan derneklerin yerini dolduracak başka bir alternatifin olmaması örnek olarak gösterilebilir. Halkevlerinin faaliyet göstermiş olduğu farklı alanlar bulunmaktadır. Bunlar:⁴

- Dil, Tarih, Edebiyat ve Halk bilimi,
- Güzel Sanatlar,
- Tiyatro-Temsil,
- Spor,
- Sosyal Yardım,
- Halk Dershaneleri ve Kurslar,
- Kütüphane,
- Köycülük,
- Müze ve Sergiler olarak ifade edilmektedir.

1939 yılına gelindiğinde büyük umutlarla kurulan Halkevlerinin sayısı 379'a kadar çıkmıştır. Halkın yoğun ilgi göstermesi ve toplumun bu konuda hassas olmasından dolayı Halkevlerinin açılması için gereken şartları taşımayan küçük yerleşim yerlerinde halkın bilinçlenmesi amacıyla halkodalarının açılması kararlaştırılmıştır.⁵

Hangi dönemde olunursa olunsun sanatsal faaliyetler her zaman bir toplumun eğitim ve sosyalleşme aracı olarak görülmüştür. 1932 yılında faaliyete geçen Halkevlerinin bu görevi üstlenmesi ve kapatıldığı 1950 yılına kadar ülkenin hemen hemen her il ve ilçesinde örgütlenmiş, kültür ve sanat alanlarında olukça önemli çalışmalar yürüten toplumun kültür seviyesini artıran bir kurum niteliği kazanmıştır. Hemen hemen her konu üzerine çalışmalar yürüten Halkevleri yeni kurulan Türk devletinin sosyal yapısını belirlemede ve çeşitli sanatsal faaliyetleri hem etkilemekte hem de etkilenmektedir. Toplumun her kesiminden bireylerin kendi yeteneklerine göre kurum içerisinde yer alan şubelere üye olması ve

⁴ Esat Öz, *Otoriterizm ve Siyaset, Türkiye'de Tek Parti Rejimi ve Siyasal Katılma (1932-1945)*, Ankara, 1996, s. 86- 87.

⁵ Hakan Yaşar, *1932-1951 Yılları Arası Sinop Halkevleri ve Çalışmaları*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008, s.4.

faaliyetlere katılması hem bireylerin sosyalleşmesine hem de halkın eğitilmesine destek vererek devletin misyonuna yardımcı olmaktadır. Araştırma kapsamında ele alınan Halkevlerinde yürütülen tiyatro faaliyetleri temsil şubeleri aracılığı ile yürütülmekteydi. Sanat kolları arasında en etkin olan şubelerin başında gelen temsil şubesi, gönüllü bireylerin yetiştirilmesin ve köylerde turnelerin yapılarak köylünün de eğitilmesine destek vermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Atatürk'ün tiyatro ve sanata verdiği önem göz ardı edilemez. Geleneksel Türk tiyatrosunun farklı özelliklere sahip olması ve değişen toplum yapısı ele alındığında yeni kurulan Türk devletinin sergilemiş olduğu tutum tiyatro ve sanat anlayışında bir takım değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle Türk tiyatrosunun modernleşme çabası içerisine girmesi, devletin yeniliklerinin halka bu yol ile anlatılması tiyatro kavramının da yeniden düzenlenmesine neden olduğu söylenebilir. Kısacası yeni toplum değerleri sanat yolu ile halka tanıtılıyor olması bu sanat dalına ayrı bir anlam katmaktadır.

Kültür ve sanat kurumu olarak adlandırılan ve çalışmalarını bu alanlarda sürdüren Halkevlerinin faaliyetleri, verimliliği, sürekliliği ve toplumsal etkileri göz önüne alındığında özellikle değerlendirilmesi gereken bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte Atatürk önderliğindeki yönetim, yeni rejimin benimsenmesi ve ayakta durması amacı ile yeni nesillerin eğitecek bireylerin yetiştirilmesi düşüncesi ile bazı yasal düzenlemeler yaparak bir takım eğitim hamleleri gerçekleştirmiştir. Kültür ve sanat kurumu olarak adlandırılan Halkevleri uygulanan eğitim hareketinde yer alan ve halkın eğitilmesi hususunda büyük sorumlulukları alan bir yapıya kavuşturulmuştur. Bundan dolayı kendi yapısı içerisinde kültür ve sanata önemli bir yer ayırmıştır. Bu amaçla halkın daha devrimleri daha iyi anlatabilmesi için Mustafa Necati Bakanlığı sırasında kabul edilen Latin harflerine ilişkin düzenlemeler sonrasında halka okuma yazma öğretmek maksadı ile Millet Mektepleri kurulmuş ve daha sonrasında 1930'lu yıllarda köylerde yetişkinlere okuma yazma öğretebilmek adına Halk Okuma Odaları açılmıştır.⁶

Türk milletinin bilinçlendirilmesinde etkin rol oynayan Halkevlerinin en önemli kollarından birisi olarak görülmekteydi. Geniş kitlelere hitap edebilir bir yapıda olması

⁶ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yayınları, Ankara 1999, s.283.

içinde bulunduğu dönem itibari ile halkın eğitilmesi ve Atatürk'ün çıkartmış olduğu inkılâpların benimsetilmesinde aktif rol oynamıştır. Halkevlerinde oynan temsillerin halkı birleştirici etkisi o cumhuriyet ilk yıllarında oldukça önemliydi. Bunun için Atatürk'ün “Tiyatro bir milletin kültür seviyesinin aynasıydı” sözleri tiyatroya verilmesi gereken önemi açık bir şekilde ifade etmektedir. Bu noktada Geleneksel Türk Tiyatrosunun temellerinin atıldığı cumhuriyetin ilk yıllarında Halkevlerine büyük sorumluluk verilmiştir. Halkevlerinde yürütülmekte olan tiyatro faaliyetleri yeni kurulan Türk Devletinin temellerini teşkil etmekte ve daha köklü olabilmesi için gayret göstermektedir.

Yapılan araştırmada Halkevlerinin kuruldukları tarihten itibaren yapılan tiyatro faaliyetlerinin genel yapısı belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma 3 bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Halkevleri ve Halkevlerine ilişkin genel bilgilere yer verilirken, ikinci bölümde tiyatro ve tiyatroya ilişkin temel kavramlara yer verilmiştir. Araştırmanın üçüncü bölümünde ise araştırmaya konu olan Halkevlerinde tiyatro faaliyetlerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HALKEVLERİ İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Halkevlerinin Kuruluşunda Etkili Olan Nedenler

19' uncu yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu için ekonomik ve siyasal sorunların yoğunlaştığı, gayrimüslim unsurların ayrı devlet çatısı altında örgütlenmeye gittiği bir çöküş dönemidir. Diğer taraftan sorunları aşmak, Osmanlı Devletini çöküşten kurtarmak amacıyla çözüme dair çabaların da arttığı bir dönemdir. Bu süreçte gündeme gelen Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık gibi düşünce akımları da “Osmanlı Devleti nasıl kurtulur” sorusunun cevabı olarak ortaya çıkmış, yirminci yüzyıldaysa Türkçülük en geçerli ideolojik yönelimi oluşturmuştur. Bu yönelim 1911 yılında Türk Ocağı'nın kurulmasıyla örgütlü biçime dönüşmüştür. “Türk Yurdu” adında bir yayın organı da bulunan Ocak, savaş döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile uyum içinde faaliyet göstermiş, Milli Mücadele döneminde de Ankara yönetimini desteklemiştir.⁷

Böylesi derin ve yaygın bir yapılanmada ise bu değişimlerin gerçekleştirilmesi ve bu sürecin toplumun tümüne kavratılması oldukça zordur. Modern bir toplumsal yaşam üst yapıda gerçekleşebilen bir değişimdir. Bu bakımdan alt yapıda bir dönüşüm hedefleyen Cumhuriyetin temel sorunu sanayileşmektir. Sanayileşmek ise tarım teknolojisi ve ekonomilerini de kapsayacak temel reformlar ile mümkündür. Ancak, genel olarak feodalitenin hüküm sürdüğü Anadolu topraklarında bu tarz reformlara karşı çıkacak, Toprak ağaları ve şeyhler gibi toplumsal gruplar mevcuttur. Görünürde, sanayi hamlesi ile kendini zaten tasfiye etmek zorunda kalacak gibi görünen bu “temsilciler”, aslında cumhuriyetin ilk yıllarda devletin temel toplumsal dayanağını oluşturmaktadırlar. Bu nedenle Devletin böyle bir yapıyı değiştirecek ve feodaliteyi temelden çözecek reform hareketlerini gerçekleştirecek gücü yoktur. Genç Cumhuriyet, egemen batılı iktisadi yönetim biçimleriyle uyumlanabilmek için sanayileşmeyi ve ulusal burjuvaziye geliştirmeyi devletin temel ilkesi olarak kabul etmiştir. 17 Şubat-4 Mart 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde bu hedefle, ekonomik kalkınma için “liberal” model benimsenmiştir. Kongrede “milli iktisadın” temel alındığı, ancak yabancı sermayeye ülke için zararlı olmadığı sürece karşı olunmadığı belirtilmiştir. Kongre'ye; işçi, köylü, esnaf, tüccar katılmışlardır ancak,

⁷ Nurettin Güz, *Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organları Halkevleri Dergileri (1932-1950)*, Ankara 1995, s.12.

burada devletin temel tercihi olarak, kongre kararları büyük tüccar ve toprak sahiplerinin lehine çıkmıştır. Koruyucu gümrük tarifeleri, ucuz ve kolay krediler sağlanması araç ve yöntemlerle ulusal burjuvazinin geliştirilmesi yönünde adımlar atılmıştır.

Tüm dünya da egemen olan kapitalist üretim modeli, Türk Devleti'nin de eklemlendiği bir sosyo-ekonomik model olduğu için cumhuriyet idaresi kendine ulusal burjuvaziye destek olmak ve kolaylık sağlamak misyonunu ilke edinmiştir. Burjuvazinin en çok ihtiyaç duyduğu şey ise finansdır. Bu sorunu ortadan kaldırmak için emekçi kitlelerden elde edilen ufak sermaye birikimlerinin sanayi alanına aktarılması amacıyla 1924 yılında "İş Bankası" kurulmuştur. Mevcut Ziraat Bankasına ise yeni bir biçim verilerek devlet bankası haline getirilir. Osmanlıdan kalan silah ve mühimmat fabrikaları, Beykoz deri kundura fabrikası, Feshane Mensucat, Bakırköy bez fabrikaları, Hereke Mensucat, Yıldız Çini ve Adana Bez Fabrikaları gibi sanayi kuruluşlarının da özel sektöre devredilmesi için 1925 yılında "Sanayi ve Maden Bankası" kurulmuştur.⁸ Ayrıca Türk devleti bu yıllarda gücü doğrultusunda, sınırlı olanakları ile tarım ve sanayi yatırımlarına girmekte ve sanayi mallarının taşınması amacıyla ulaşım için demiryolu yapımı ile yetinmektedir. Devletin bu dönemde kendisine temel görev olarak burjuvazinin ekonomik birliğini sağlamayı, üretim ve dağıtımını organize etmeyi, ulaşım ve haberleşme ağlarını kurmayı hedef almıştır.

I. Dünya Savaşıyla birlikte yeni bir rotaya yönelen tüm dünya ki iktisadi ilişkiler Türkiye'nin tarihsel süreci açısından da önemli bir dönüm noktasıdır. Türkiye'nin Savaş sırasında izlediği Almanya taraftarı tutum yenilgiye yol açmış, savaşın ardından Mondros Mütarekesi ile ülke tam anlamıyla istilaya uğramıştır. Bu istilaya karşı gelişen Türk burjuvasının önderliğinde Anadolu eşrafı, din adamları, aşiret reisleri, işçi-köylü ve küçük esnaf desteği ile ulusal bir nitelik alan Kurtuluş Savaşı, ülkenin tümüne yayılarak, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte başarıyla sonuçlanmıştır.

İnsanın dünyaya geldiği aile içerisinde, kabaca oluşturulan, öğretimsel dünyanın içinde giderek belirginleşen, yaşam içerisinde belirli kırılma noktalarıyla değişime uğrayan ve yaşam biçimini ve algısını yönlendiren bir etkiye sahiptir. Yaşam boyunca edindiğimiz bilgi, çevremizle kurduğumuz etki ve tepki ilişkisiyle şekillenmektedir. Belirli bir ilişkisi içinde gerçekleşen bu yapı,

⁸ Erkan Oyal, *Karma Girişimlerde Kamu Katılımları ve Türkiye'deki Uygulama*, TODAİE Yayını No. 193, Ankara 1981. s.79-81

dünyayı olduğu gibi değil, “istenildiği” gibi algılamamıza neden olmaktadır. Dünyayı bu yönlendirme doğrultusunda algılamak kamusal bir sürecin işlemesi anlamına gelmektedir. Kamusal bir sürecin işlemesi, bireylerin kendi fikirlerinin oluşmasını sağlamaktadır.

Kurtuluş savaşının kazanılmasının ardından iktisadi ve sosyal gelişmesini sağlamış modern Türkiye'nin kurulmasında CHP kurucu parti olarak kendini konumlandırır. 1927 yılında toplanan Parti Genel Kongresi'nde ise CHP'nin eğitim politikası belirlenir. Mustafa Kemal tarafından hazırlanmış olan eğitim ilkeleri kongrede kabul edilir. Eğitimin Laik ve Tevhid-i Tedrisat (eğitim-öğretim birliği) esaslarına dayanması temel alınır. Eğitimde amaç, toplumun çağdaş değerlerini yükseltecek, ekonomik gücünü artıracak vatandaşlar yetiştirmek olarak belirlenir.

1923 yıllarından itibaren yaklaşık olarak 7 yıl süren döneme kadar yeni Türk devletinde çeşitli alanlarda atılımlar gerçekleştirilmiştir. Özellikle 1930 yılı yeni oluşum içerisinde olan Türkiye Cumhuriyeti'nin hem toplumsal hem de ekonomik hayatında dönüm noktası olmuştur. Bu döneme kadar Atatürk ve kurmayları ile birlikte çoğu devrim tamamlanmıştır. Gerçekleşen bu devrimlerin temelinde halk olsa da yine de üretimsel faaliyetlerin halkın yararına değişmemiş, halkın ekonomik ve sosyal hayatlarına ilişkin düzenlemeler şeklinde gerçekleşmemiştir. Böyle bir durumun yaşanmasında en etkili neden 1929 yılında dünya genelinde yaşanan ekonomik sıkıntılardır.

Ekonomik ve politik nedenleri geride bırakarak kültürel faaliyet alanlarına bakıldığında baktığımızda CHP ve diğer bazı kurumların istenilen atılımları gerçekleştiremediklerini görürüz. Bu önemli alanın doldurulması amacıyla, 1930'lara yaklaşırken Halkevleri kurulması düşünülür. Halkevleri, “sınıfsız, katı, tek bir kütle oluşturabilmek için” vatandaşların bilincini şekillendirerek, yeni ülkeye bağlı bir biçimde örgütlemeyi hedef almıştır. Kültür, ülkü ve amaç birliğini güçlendirerek toplumsallaşmayı sağlamak; ulus olma duygusunu güçlendirip kültürel oluşumları çıkarmak ve oluşturmak, köyde yaşayan halk ile kentlerde yaşayan halkın, okumuş ve okumamış insanlar arasındaki düzenlemeleri yapıp bu doğrultuda bir ulusal benlik oluşturmak ve biçimlendirmek ana niyettir.

Halkevlerini kurmadan önce CHP, halka devrim ilkelerini anlatacak, aktaracak, benimsetecek kadronun yetiştirilmesine başlamış ve bu amaçla 1931 yılında Halk Hatipleri Teşkilatı'nı örgütlemiştir. Radyo ve kitap gibi propaganda araçlarının teknik olarak yeterince işler

olmadığı, 1927 nüfus sayımlarına göre okur-yazar oranının % 10 civarında olduğu bu dönemde, sözlü propagandanın bir zorunluluk olarak benimsenmesi, Halk Hatipleri Teşkilatı'nın devrim eğitimi üstlenecek ilk yaygın kadro olarak kurulmasına neden olmuştur.

Halk evlerinin açılmasında birçok faktör etkili olmuştur. Bunlardan en önemlileri şu şekilde sıralanabilir:⁹

- Yeni kurulan Türk Devletinin çağdaşlaşma ihtiyacı,
- Dünya genelinde yaşanan 1929 ekonomik kriz,
- Serbest cumhuriyet fırkası,
- Atatürk ilke ve inkılaplarının tüm vatandaşa tarafından benimsenmesidir.

1.1.1. Halkevlerinin Kuruluş Nedenleri

Devletlerin mevcut durumlarını koruması bir devletin geleceği ve varlığı açısından oldukça önemli bir konudur. Osmanlı devleti yıkıldığı dönem itibari ile bu gereklilikleri yerine getirmediği için ciddi sıkıntılar yaşamış ve bunun sonucunda da varlığı sona ermiştir. Her ne kadar askeri, ekonomik ve siyasi tedbirler almış olsa da yıkılmasının önüne geçememiştir. Gerçekleşen bu yıkıntı üzerine yeni bir bağımsızlık mücadelesi vermek, güçlü, ayakları yere basan bir devlet kurmak ve varlığını muhafaza etmek Türk milletinin en temel hedefidir. İşte tamda bu nedenlerden dolayı Türkiye Cumhuriyeti bütün bu zorluklarla başa çıkarak çağın gereksinimlerini karşılamaya ve güç bir devlet olarak düşmanlarına karşı ayakta kalmak zorundaydı. Bu durumdan kaynaklı olarak devletin varlığını sürdürebilmesi için bir siteme ve güçlü bir devlet yönetimine ihtiyacı vardı. Yeni kurulan Türk Devletinde öncelikli olarak cumhuriyet sistemi benimsenmeli ve rejim içerisinde yer alan herkesin halk ile iç içe olması gerekiyordu. İşte bu zor ve karmaşık görevi en zor zamanlarda Halkevleri üstlenmiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından Halkevlerinin kuruluş amacı şu şekilde ifade edilmiştir: “Bir devletin var olmasında yetenekli öğretmen ordularına sahip olmak

⁹ Anıl Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2000, s. 24.

yeterli görülmemeli, bir halkın yetiştirilmesi ve bu halktan bir kitlenin oluşturulması şarttır. İşte bu işi de Halkevleri yapacaktır” sözü ile belirtmiştir.¹⁰

Kemalist devrim kendisini ilk olarak üst yapı kurumlarında örgütlemeye çalışmıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti ve onun kurucu kadroları, yeni rejimin devamlılığını süreklileştirmek için, yapılan sosyal ve siyasal değişikliklerin kitleler tarafından benimsenmesi gerektiğinin farkındadırlar. Yeni rejimi tüm boyutlarıyla ve istenildiği şekilde ülkenin her köşesine duyurmak için yeni düzenin yukarıdan aşağıya yönelen siyasal ve kültürel temelleriyle özellikle yetişkin halk kitlesini eğitecek araçlara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ihtiyacı karşılamak yoğun bir ideolojik çabayı gerektirmektedir.

Modern bir ulusun yaratılması bu çabaların sonuçlarına bağlıdır. Halkevlerinin kuruluşu ile halkın eğitiminde resmi ve gayri resmi güçlerin işbirliğinin aynı hedef doğrultusunda yoğunlaştırılması amaçlanmıştır. Türk Devriminin genel prensipleri, egemenliği ve ölümsüzlüğü için kuvvetli yurttaşlar yetiştirilmesi, ulusal karakterin istenilen düzeylere çıkarılması, güzel sanatların yükseltilmesi, ulusal kültürün, bilimsel faaliyet ve hareketlerin güçlendirilmesi hedefler arasındadır. İlk kez 1930’larda İdeolojik bir doktrin olarak ortaya çıkan Kemalizm, aynı zamanda Cumhuriyet idaresinin de ifadesi haline gelecektir. Yeni kurulan Türk Devletinin çağdaşlaşma çabası Türk toplumunun ve devletin devamlılığını sağlayan kültürel bir kodlama biçimine de dönüşecektir. Bu anlamıyla Kemalizm, esnek ve pragmatik yapısı gereği, ulusal modernleşme idealinin ekonomideki yansıması olarak da ifade olunacaktır.

Bu dönem, Devlet-Parti özdeşliğiyle ilişkilidir. Halkevleri gibi sosyo-politik aygıtlar, toplumu, Parti-Devletin bir çalışma organı olarak örgütlemesi işleviyle donatılmışlardır. Yeni modern ulusun inşası, yerel güçlerin ortak amaçlar ekseninde örgütlenmesiyle olanaklıdır. Bu durum yer yer çatışmalar ve gücü yetmediğinde de uzlaşmalarla yürüyecektir. Devlet-Parti özdeşliğiyle ilişkili olan bu dönemde, Halkevlerinin kuruluş amaçları çerçevesinde yeni siyasal sistemin ideolojik yapısına halk konmuştur. Halkevleri, Devrimin amaçlarını gerçekleştirmek,

¹⁰ Durmuş Yılmaz ve Nadire Emel Akhan, “İlk Dönem Halkevlerinin Eğitim Faaliyetleri Konya Halkevi Örneği”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 2011, Sayı.29, s. 62.

hem Ulus oluşumunu sağlamak hem de bu devrimin yasallığını yaratmak için kurumsallaştırılmışlardır.

Halkevlerinin kurulduğu tarih olan 1932 yılına gelene kadar geçen sürede Türk siyasi tarihi açısından birçok konuda dönüm noktaları yaşanmıştır. Bu dönemde saltanatlık makamı ve hilafet kaldırılmış, cumhuriyet ilan edilmiş, yeni anayasa oluşturulmuş, toplumun refah düzeyini rahatlatacak çok sayıda önemler alınmıştır. Bu sebeple yeni rejim için çeşitli yenilikler yapılarak rejim şekillendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu süreç içerisinde Şeyh Sait ayaklanması bastırılmış ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi ülke de rejime aykırı olan yapılanma içerisine giren muhalif örgütler ortadan kaldırılmıştır. Bu süre zarfına kadar Mustafa Kemal Atatürk inkılapçı eylemlerinin kurumsallaşma sürecini tamamlamış ve cumhuriyet ruhunu halka nakış gibi işlemek için uygulama faaliyetlerinin hızlanmasının önünü açmıştır.¹¹ Halkevleri Kemalist düşüncenin yaygınlaştırılması amacıyla kurulmuştur ve konunun temelinde “yetişkinlerin eğitimi” sorunu bulunmaktadır. Yani Halkevleri yetişkinlerin eğitimi düşüncesinin gelişmiş bir uygulaması olarak ortaya çıkmıştır.

Atatürk’ün başlatmış olduğu yenilikler sadece sosyal ve ekonomik alanlarda olmamış eğitime ve yeniliklere oldukça önem vermiştir. Özellikle kitle eğitimine önem vermesi Halkevlerine olan ilgiyi giderek artırmıştır. Bundan dolayı Türkiye Cumhuriyetini medeni devletler seviyesine getirmek amacıyla belirlediği amaçlar doğrultusunda en ince ayrıntısına kadar düşünmüş ve yaptığı devrimlerle de bunu ispatlamıştır.¹²

Atatürk’ün üzerinde durduğu ve özellikle kafa yorduğu konuların başında eğitim politikaları yer almaktadır. Bunun için halkın eğitilmesi cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çok büyük önem teşkil etmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi de cumhuriyet rejimidir. Çünkü halka dayalı bir devlet sistemi oluşturulmuş ve bu sistemin devam edebilmesi için halkın eğitilmesi çok önemliydi. Büyük bir lider olan Atatürk, uygarlığın ve kültürün ayrılmaz bir bütün olduğuna inanmış, ülkenin gelişmesi, kalkınması ve çağdaş

¹¹ Emre Kongar, *Atatürk ve Devrim Kuramları*, Türkiye Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1981, s.29.

¹² Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Devrimi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1982, s.156.

uygarlıklar seviyesine ulaşması için gereken tek gerçeğin müspet ilim olduğunu belirtmiştir.¹³

Yeni bir sistem dâhilinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti ve buna bağlı olan kurumların parça parça ve bir bütün olarak hepsi çağdaş zihniyet ile donatılmıştır. Aynı zamanda devlet tarafından hitap edilecek halka ulaşmak için kitaplar, dergiler, gösteriler, piyesler, temsiller ve balolar kullanılmıştır.¹⁴ Kurulan yeni devletin en büyük önceliği cumhuriyetçilik ilkesidir ve özellikle eğitim alanında yer alan her kademedede özellikle bu ilke vurgulanmış ve anlatılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Atatürk bir konuşmasında öğretmenlere şu şekilde hitap ederek “Cumhuriyet sizden, fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister” cumhuriyetin geleceğimiz için ne kadar önemli olduğunu bizlere anlatmaya çalışmıştır.¹⁵

Atatürk’ün bu düşüncesi kurucusu olduğu CHP ile aynı paralelliktedir. Öncesinde açılması planlanmış olan Halkevleri bu amaç için çalışacak ve halkı birleştirici bir güce sahip olacaktır. Güçlü bir eğitim sistemi için üç temel unsura dikkat edilmesi gerekmektedir. Bunlar; teşkilatlanma, disiplin ve otoritedir. Eğer bu üç unsur bir arada barındırılmaz ve gereken hassasiyet gösterilmez ise o ülke de eğitimden bahsedilemeyeceği ifade edilmiştir. Çağdaşlaşma gayretinde olan her devlet kendi planları doğrultusunda belirlemiş olduğu ilkeleri gerçekleştirmek için bir çalışma yapmaktadır. Bu çalışmaları yaparken de sadece kendi çıkarlarını değil aynı zamanda toplumun çıkarlarını da gözetmesi gerekmektedir. Devlet tarafından belirlenen bu ilkeler aynı zamanda toplumlara da benimsetilmesi gerekmektedir ve devletler bunun için daha fazla çaba göstermesi gerekmektedir. Yeni kurulan Türk Devleti içinde Halkevleri bu siyasi amaçları gerçekleştirmek ve halka benimsetmek için üstüne düşen görevleri yerine getirme gerekmektedir.¹⁶

¹³ Özcan Köknel, *Atatürkçü Çizgide Gençliğin Eğitimi*, TED Yay., Ankara 1981, s.330.

¹⁴ Erol Güngör, *Dünden Bugünden Tarih- Kültür ve Milliyetçilik*, Ötüken Yay., İstanbul 2007, s.97-98.

¹⁵ Enver Ziya Karal, *Atatürk İlkelerinin Biçimlendirdiği Eğitim*, Atatürk ve Eğitim, TED Yay., Ankara 1981, s.6-7.

¹⁶ Suna Kili, *Atatürk Devrimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1995, s.240

Yukarıda ifade edilen bütün bu sebeplerden dolayı Halkevleri kurulması kararlaştırılmış ve toplumun yararına olan, milli birliği ve beraberliği destekleyen, ulusal çıkarları koruyan toplumun her ferdine sanatsal, kültürel ve eğitim alanlarında faaliyetlerde bulunması amaçlanmıştır. Şimşek (2002), ideolojik propagandanın takip edilmesi ile kurumlar arasındaki ilişkilerin iktidarın çözümlenmesine olanak sunduğunu ifade eder: Yurttaşlık eğitimi projesi başlangıçta siyasi propagandayı hedeflerken sonradan bu propagandanın yanı sıra siyasi eğitimi” de kapsayacaktır. Kimi zaman bir ülkedeki kurumların yapısı ve işleyişi, o ülkenin siyasi rejiminin bir yansıması niteliğindedir. Kurumsal yapıdaki temel değişimleri dikkatli bir şekilde izleyip yorumlayarak mevcut iktidar biçiminin doğasını ve eğilimlerini gayet güzel analiz edebilirsiniz.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte yeniden belirlenen kültür politikasının en temel kaynağını kendi öz değerlerinden alan bir ulusal kültür yaratılması ve bu kültürün evrensel kültürün bir parçası haline getirilmesini hedefleyen bir içeriği vardır. Bu özleştirme çabası aynı zamanda bir ayrıştırma ve yeniden tanımlama sürecini de beraberinde getirmektedir. Türk ulusçuluğunu en çok etkileyen düşünür olan Ziya Gökalp' in ayrıştırma ve tanımlaması ise evrensel kültür ve ulusal kültürün ayrı oldukları görüşüdür. Gökalp, evrensel kültürü medeniyet, ulusal kültürü ise hars olarak tanımlamış ve medeniyetlerin ancak bir hars ile belli bir bileşime uğrayacağını, medeniyet kalıplarının alınıp, hars içerikleri ile doldurulabileceğini savunmuştur. Endüstri devrimi tarafından şekillendirilen Batılı ülkelerin, yenedünyayı tanımlama ve yönlendirme biçimi, medeniyetin kalıbını oluşturmaktadır. Bu kalıba kendi kültürümüzün dökülmesi ile ortaya sentez olarak ulusal kültür çıkacaktır.¹⁷Cumhuriyet dönemindeki “medenileşme tasarısı”, Batıcılık ile milliyetçiliği uzlaştırıp, eski bağlarından uzaklaşmış ve modern bir ulus devletinin oluşturulmasına yönelik olarak gerçekleşmektedir. Dahası Cumhuriyet devrimi, laiklik ilkesi çerçevesinde uyguladığı sekülerleşme siyasetini, medenileşme tasarısının temeline yerleştirmiştir.

Gökalp'a göre; değer yargılarıyla örülmüş din, hukuk, ahlak gibi sistemlerden oluşan hars ulusal bir nitelik taşımaktadır. Buna karşın, gerçek yargılara dayalı, bilim ve teknikten oluşan medeniyet uluslararası bir yapıdadır. Bir toplum dışarıdan medeniyet ürünlerini alabilir ama

¹⁷ Yaşar, a.g.e., s.29.

değişik değer yargılarını taşıyan dış harsa kapalı olmalıdır. Cumhuriyet döneminde uzun süre etkili olacak olan bu düşünce taklit ve telif çalışmalar üzerine sürecek olan tartışmalara da yol açmıştır. “Bize” ait olan ama aynı zamanda Batılı düşünce yapısıyla da çelişmeyen bir kültür, siyaset ve toplumsal doku oluşturma ihtiyacı kurucu kadrolara kendini yakıcı biçimde hissettiriyordur. Bu amaçla Cumhuriyet sonrası Türkiye'sinde yeni kültürün yaratılması çabalarında bir taraftan kendi öz değerlerimizin ortaya çıkarılmasına uğraşılırken diğer taraftan, batı kültürünün çoğu klasik ürünleri Türkçeye aktarılmaktadır. Bu yönelim, Arap ve Fars kültürü etkisinden uzaklaşmak için atılmış önemli bir adımdır. Diğer bir koldan ise Türk- İslam klasikleri ile birlikte yeni bir bileşim elde edilmeye çalışılmaktadır. Amaç, ulusal karakterleri koruyarak batı kültürü ile bütünleşebilmektir. 1930'larla birlikte ulusal bir kültür yaratılması için, sanatın her alanında kaynağa dönük araştırmalar yapılmaktadır ve elde edilen veriler batı yöntem teknikleri ile yeni bir senteze ulaşmak amacıyla değerlendirilmektedir. Bu senteze ulaşabilmenin yolu ise halkla kurulacak ilişkilere bağlıdır. Böylece yeni bir ulusal karakter oluşturulabilecektir.¹⁸

10-18 Mayıs 1931'de C.H.F Üçüncü Büyük Kongresi'nden önce Halkevlerinin açılma kararı verilmişti.¹⁹ 1 Mart 1932'de Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından yayınlanan bir genelge ile birlikte Halkevlerinin kurulmasına dair ilgi alınan bütün kararlar halka duyurulmuş ve gerekli olan bütün hazırlıklar başlatılmıştır. Cumhuriyet Halk Fırkasına bağlı olan örgütler kendi yöresinde bir halkevi açması gerekmektedir. Devlet halk ile arasında bir samimiyet kurarak bu samimiyeti korumak ve halkın eğilimleri doğrultusunda gereken tedbirleri alarak doğru yönlendirmelerde bulunması gerekmektedir. Bununla birlikte açılacak olan her halkevi kendi çalışmalarını kendi buldukları yöreye göre şekillendirecek, ihtiyaç duydukları her hususta genel merkezden yardım talebinde bulunabilecektir. Açılan her halkevi kendi sistemini oluşturacak, kurumda çalışacak personelleri kendileri belirleyerek ortak duygu bilincinde faaliyetlerini sürdürecektir. Açılan halk evlerinde sadece belirli zümreler bulunmayacak halkın tamamının birbiri ile kaynaştırılması sağlanacaktır.

¹⁸ Kongar, a.g.e., s.31.

¹⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/1005.880.3.

Belirli aralıklarla yapılan faaliyetler dosyalanacak ve arşive kaldırılarak kayıt altına alınması kararlaştırılmıştır²⁰.

Ülke genelinde açılması planlanan Halkevleri öncelikli olarak Afyon, Ankara, Bolu, Aydın, Çanakkale, İstanbul, Diyarbakır, Malatya, Samsun gibi illerde açılmıştır. Aynı zamanda 1942 yılında açılan Londra Halkevi yurt dışında açılan ilk Halkevi olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹

Dönemin başbakanlık görevini yürüten İsmet İnönü, Ankara'daki Halkevinin açılışında yapığı konuşmasında: “Halkevleri ülke genelinde bulunan bütün yurttaşların müşterek malıdır. Açılan Halkevlerinin temiz, feyizli ve ileriye dönük olması; bu kurumlardan hizmet alan bütün vatandaşların müşterek vasıtasıyla oluşmasındandır” diyerek Halkevlerinin bütün vatandaşların sorumluluğunda olduğunu belirtmiştir.²²

Halkevlerinin açılması birçok ilde büyük bir coşku ile karşılanmıştır. Açılış törenlerinde dönemin hükümetinde yer alan CHF'nin yanı sıra halkta yoğun ilgi göstermiş ve törenlere katılmıştır. Açılış törenlerinde Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı, Halkevinin açılacağı ilin valisi ve ilin en üst rütbeli komuta dışında kimseye davetiye gönderilmemiştir. Bunun en önemli nedeni ise açılan Halkevlerinin bütün halka açık olduğunun vurgulanmasıdır.²³

1.1.2. Halkevlerinin Kuruluş Amaçları

Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından açılan Halkevlerinin öncelikli amacı Türk halkının ulusal amaçlar doğrultusunda bir arada birleştirmek ve yeniden örgütlenmesini sağlamaktır. Toplum içerisinde ulusal bilinç oluşturulması aynı zamanda ulusal bir kültürün oluşmasına da zemin hazırlamaktadır. Halkevlerinin hedefinde belirli bir zümre olmayıp halkın tamamını bilinçlendirmek ve eğitmek bulunmaktadır. Bu şekilde kitleler gelecek için

²⁰ Çeçen, a.g.e., s.33.

²¹ Mahmut Kocağa, *Eminönü Halkevi ve Faaliyetleri (1935-1951)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s.9.

²² CHP, *Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi*, Zerbamat Matbaası, Ankara 1940, s.3.

²³ Yavuz Özdemir ve Elif Aktaş, “Halkevlerinden 1932'den 1951'e”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 45, Erzurum 2011, s.247.

yetiştirilecek ve Türk aydınları amaç gayesinde bütün imkânlarını seferber ederek bu görevleri vatandaşlık görevi olarak kabul etmişlerdir. Bu amaçlar doğrultusunda toplumda kültür, ülkü ve düşünce birliği oluşturulacaktır.²⁴CHF tarafından Halkevlerine siyasal anlamda çok fazla destek verilmesi kısa bir zaman zarfında ülkenin birçok bölgesinde faaliyete geçmesine yardımcı olmuştur. Fakat Halkevleri siyasi amaç doğrultusunda kurulan bir kurum olarak görülmeyip, CHF'nin siyasal çalışmalarından bağımsız yürütülmüş ve sadece yönetim olarak parti genel merkezi ile bitişik bir kuruluş olarak yapılanması öngörülmüştür. Bu şekilde bir sistemin oluşturulmasındaki en büyük amaç zaman kaybı olmadan teşkilatlı bir yapının oluşturulması ve halkın belirli idealler doğrultusunda geliştirilmesidir.²⁵

Halkevlerinin kuruluş amaçları arasında yer alan en önemli unsur, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ortaya çıkan değerlerin ve altı ilkenin halka detaylı bir şekilde anlatılması ve benimsetilmesidir. Atatürk'ün özellikle Türk halkına benimsetmek istediği bu altı ilkenin en temel amacı da yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırmak ve bu çağdaşlıkta ömür boyunca korunmasını sağlamaktır. Bundan dolayı da laik ve çağdaş bir toplum yapısının oluşturulması, halkın belirli amaçlar doğrultusunda örgütlenmesi, sosyal ve kültürel açıdan gelişmelerin yaşanmasında Halkevlerinin üzerine çok büyük sorumluluk düşmektedir. Halkevleri ile CHF arasında ortak bir bağ bulunmaktadır. Bunun en önemli nedeni ise Halkevlerinin kültürel ve sosyal bir kurum olmasına rağmen temelinde yine bu partinin benimsemiş olduğu prensipler ve programlar yer almaktadır.²⁶

Halkevlerinin açılış törenlerinde kurum ile alakalı konuşmalar yapıldıktan sonra, temsiller verilmiş, şiirler okunmuş, sanatsal gösteriler sergilenmiş ve konserler düzenlenmiştir. Halkevlerine çok kısa zamanda binlerce vatandaş gelerek kayıt yaptırmış ve çeşitli faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Çok hızlı bir şekilde üye kayıtlarının

²⁴Nutku Özdemir. *Darülbeydi'nin Elli Yılı*. Ankara Üniversitesi, D.T.C.F. Yayınları, Ankara 1969, s.25.

²⁵ Ergün, a.g.e., s.158.

²⁶ Oğuz Temizhan, *Halkevleri ve Halkevlerinin 1932- 1940 Arası Eğitim Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s.31.

oluşturulmasında dönemin aydınlarının etkisi çok fazla olmuştur. Ayrıca her Halkevinin açılışında partiden bir yetkili ya da hükümet görevlisi hazır bulunmuştur.²⁷

Halkevlerinin açılması ülke genelinde olumlu bir havanın yakalanmasında etkili olmuş ve kültür seferberliğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Kültürel alanların uzun yıllardır ihmal edilmesi, ekonomik ve sanatsal etkinliklerin geri planda bırakılmasından kaynaklı olarak ortaya çıkan bu açıkların kapatılması görevi Halkevlerinin sorumluluklarını bir kat daha artırmıştır. Nitekim yurt çapında açılan Halkevleri kısa zamanda toplumun önemli bir parçası haline gelmişti. Atatürk, Halkevlerinin bu toplumsal boyutunu; “Halkevleri bütün yurttaşlara kucagını açmasıyla, sosyal ve kültürel bir devrim yapmıştır”²⁸ sözleriyle belirtiyordu.

Halkevleri açıldıkları yer itibari ile dokuz şube ile temsil edilerek teşkilatlanması sağlanmış ve her şubenin de kendisine özgü bir kayıt defterinin bulunması gerekmektedir. Bu şubelerde bulunan üye sayısına göre şube komitesi seçilmekteydi. Üye sayısı ondan elliye kadar ise üç, ellinden daha fazla ise beş komite üyesi seçilebilirdi. Halkevlerinin idari yönetiminde ise bir başkan ve başkana vekâlet eden bir yardımcı bulunmaktadır. Fakat şubeler faaliyetlerini yürütürken her şube işleyiş bakımından birbirinden farklı olduğu için aralarında işbölümü yaparak kendilerine has talimatnameler düzenleye bilmektedir. Yapılan bu düzenlemeler doğrudan uygulanmaz öncelikli olarak idare heyeti tarafından onaylanması gerekmektedir.²⁹

Halkevlerinin açılması ve çalışma usulleri CHF Halkevleri Talimatnamesi ile belirlenmektedir. Ülkenin herhangi bir yerinde bir Halkevinin açılması ve işletilmesinden parti örgütleri sorumlu tutulmuş ve görevlendirilmiştir. İl yönetimi gereken şartların sağlanıp sağlanmadığını rapor ederek CHF Yönetim Kuruluna durumu bildirerek iletmektedir. Bundan sonra yönetim tarafından gereken onay alındıktan sonra Halkevi açılması

²⁷ Çeçen, a.g.e., s.37.

²⁸Nafi Kansu, “Halkevlerimiz”, *Ülkü Dergisi*, Sayı: 69, 1938, s.213.

²⁹ Özdemir, a.g.e., s.29.

kararlaştırılırdı. Ülkenin belirli bir bölgesinde bir Halkevi açılabilmesi için gereken şartlar şu şekilde sıralanabilir:³⁰

- Halkevinin açılacağı bölgenin özelliğine göre en az üç şubenin olması,
- Çalışma faaliyetlerinin yürütülebilmesi için elverişli bir binanın bulunması,
- Ortalama 200 kişilik bir konferans salonunun bulunması,
- Bina içerisinde bir kütüphanenin olması,
- Üyelerin sportif faaliyetleri yürütebilmeleri için uygun ortamın oluşturulması,
- Çalışma odalarının bulunması,
- Masraflar için belirli bir bütçenin oluşturulması gibi şartları sağlaması gerekmektedir.

Yukarıda belirtilen şartların sağlanmasından CHF sorumlu tutulmuş ve bölgede yer alan parti teşkilatı gereken ayarlamaları yapması kararlaştırılmıştır. Halkevlerinde yürütülen faaliyetlere bütün halk katılırken, Halkevlerinde bulunan yönetim kuruluna ya da şube yönetiminde yer alabilmek için CHF partisine üye olma zorunluluğu getirilmiştir.

Bu siyasi yapıya Halkevleri açısından baktığımızda, Halkevlerinin çalışmalarını en etkin sürdürdükleri yıllar olduğunu görülmektedir. CHP, Halkevleri üzerinde etkin bir kontrol uygulamakta ve yalnızca genelgede belirtilen etkinlikleri gerçekleştirmelerine izin vermektedir. CHP'den ve ulusal bütçeden ayrılan kaynaklarla Halkevlerinin sayısı hızla artar. Başlarda sınırlı amaçlar için örgütlenmiş olan Halkevleri toplumun yapısına ve yöresel ihtiyaçlarına göre daha geniş amaçlara yönelmek zorunda kalır. Bu dönemde İnönü tarafından valilerin örgütlenmelerdeki başkanlık konumları ve Halkevleri üzerindeki kontrolleri azaltılır. Bu sayede eğitim, kültür ve sanatsal yönler biraz daha fazla ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Cumhuriyet'in özellikle 1923-1930 arasındaki dönemini kapsayan yıllarda, devlet yönetimi, ideolojik olarak kimliğini belirlemiş ve buna göre bir siyasal yön çizmiştir. İkinci dönem olarak nitelenebilecek 1930-1938 arasındaki aşamada ise 1923-1930 yılları arasında alt yapısını

³⁰ Selçuk Duman, *Modern Türkiye'nin İnşasında Halkevleri ve Sivas Halkevi Örneği*, Berikan Yay., Ankara 2013, s.69.

kurduğu çalışmaların geliştirilmesini ve tamamlanmasını sağlamıştır. Yapılan tüm bu uygulamaların temel yaklaşımı, modernleşme ve çağdaşlaşma idealidir. Bu ÷lküye ulaşmanın yolu ise eğitim ve kültürel gelişimin yaygınlaştırılmasıdır.³¹

Bu amaçla toplumun sosyal ve kültürel gelişimini hedef alan Halkevleri ise, kuruldukları bölgelerde başarıya ulaşmak için elden geldiğince çevredeki aydınlara ve halkın katılımına güvenmiştir. İstenilen aydın-halk dayanışmasının ve bütünleşmesinin canlı örnekleri yaratılmaya çalışılmıştır. Açılan Halkevlerinde tiyatrolar, kütüphaneler, konferans salonları ve gerekli olan sahnelerle birlikte tam anlamı ile yeni Türk Devleti içerisinde yeni bir toplum anlayışı ve ruhu herkese aktarılacağı bir mekâna dönüştürülmesi planlanmıştır.

Halkevlerinin yapmış olduğu çalışmalar; yeni kurulan devletin rejimi olarak kabul gören cumhuriyet rejiminin benimsenmesinde oldukça önemli rol oynamıştır. Halkevleri aynı zamanda kültür, sanat ve bilimde halkın çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmasını kendisine gaye edinmiştir.

Halkevlerinde yürütölen faaliyetlere ve etkinliklere katılan halkın vatandaşlık görevleri, hak ve sorumlulukları tek tek açıklanmış ve yurttaşlar bu konuda bilinçlendirilmiştir. Halkevleri kuruldukları gündən itibaren aydınlara, sanatçılara ve kanaat önderleri tarafından sürekli desteklenmiş ve çok sayıda eser ortaya çıkartılmıştır. Halkevleri ile aynı faaliyetleri yürüten diğer kurumların hepsi halkevleri bünyesinde toplanmasına karar verilmiş ve tek çatı altında birleştirilmiştir.³² Halkevlerinden hizmet alan kişi sayısının artırılması ve daha fazla yurttaşa ulaşması gerektiğini düşünen Dâhiliye Vekili ve CHF Genel Sekreteri şükrü Kaya, Halkevlerinde bulunan üye sayısının artırılması hususunda yapılan her işlemin vatanseverlikle eř değer olduğunu belirtmiştir.³³

Atatürk halkevlerinin açılışında bizzat yer almasa dahi yürütölen faaliyetleri yakından takip ederek gelişmeleri bizzat izlemiştir. Dâhiliye Vekili ve CHF Genel Sekreteri şükrü Kaya halkevlerinin açılışının üzerinden geçen 5 yıl sonra düzenlenen kutlamalarda; Atatürk'e olan

³¹ Emine Özel, Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının Temel Özellikleri, *Yeni Türkiye*, Sayı:7, Ankara Ocak- Şubat 1996, s.214.

³² BCA,490.01/3.12.25.

³³ BCA,490.01/4.16.16.

bağlılığını ifade etmiş ve Cumhurbaşkanlık görevini yürüten Atatürk Şükrü Kaya'ya cevaben yüksek hislere sahip olduğunu ifade ederek halkevlerinin göstermiş olduğu gayretlerden dolayı tebrik etmiştir.³⁴

Her sene Halkevlerinin açılışları halk tarafından büyük coşku ile kutlanmıştır. Her halkevi kendi açıldığı güne özel olarak bir program düzenlemekte ve davetlerde bulunmaktadır. Bu davetlerde yer alan programlar genel olarak; İstiklal Marşı, Cumhuriyet Yemini, Halkevlerinin Açılma nutku, Halkevlerinin Talimatnamesinin izahı ve şubelerin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerle sürdürülmüştür.³⁵Bu dönemlerde halkevlerinin kutlama yıl dönümlerinde programlar broşürlere bastırılır, Genel Merkeze gönderilerek onay alındıktan sonra halka dağıtılırdı. Ankara, Bilecik, Sivas ve Fethiye Halkevleri bastırıldığı broşürleri halka dağıtmıştır.³⁶

1.2. Halkevlerinin Örgütsel Yapısı

Ülkenin herhangi bir bölgesinde halkevinin açılabilmesi için, nüfus yoğunluğunun oluşması, il ya da ilçe merkezi olması ve aynı zamanda CHP'nin yerel örgütlerinin gereken çalışmalarını tamamlaması sonrasında halkevleri için fiziksel şartların oluşturulmasından sonra, parti merkezinden gerekli izinler alınması sonucunda açılabilir. Halkevlerinin açılmasında gereken şartlar Halkevleri Talimatnamesinde açık bir şekilde belirtilmiş ve bu şartların hepsinin sağlanması gerekmektedir.³⁷

CHF'nin Kültür ve Gençlik Teşkilatında İdare Heyeti azası olarak görev yapan ve Andımız oyununun yazarı olan Reşat Galip Halkevlerinin kurulması ve teşkilatlanması ile alakalı olarak Atatürk tarafından görevlendirilmiştir. Halkevlerinin kuruluş aşamasında birçok çalışmada yer alan Reşit Galip halkevlerinin kurulması hususunda ülkenin ileri gelen aydınlarını Türk Ocağında toplayarak Halkevlerinin hangi amaçlar doğrultusunda kurulması gerektiğini ve Atatürk'ün Halkevleri ile alakalı düşüncelerini paylaşmıştır. Aynı zamanda dönemin Milli Eğitim Bakanlığını yapan Reşit Galip toplantı da Halkevlerinin açılmasına

³⁴ BCA, 490.10/963.727.2.

³⁵ BCA, 490./3.15.17.

³⁶ BCA, 490.10/963.727.2.

³⁷ CHP Halkevleri ve Halkodaları (1932-1942), s.16-17

yönelik olarak gerekli görülen her türlü bilgiyi bizzat Atatürk'ten alarak milli bir coşkuyla toplantıya katılan aydınlarla paylaşmıştır. Halkevlerinin kurulmasından sonra Reşit Galip ve arkadaşları tarafından hazırlanan 1932 tarihli Halkevleri Talimatnamesiyle öncelikli olarak vatandaşların ilgisini çekmek maksadıyla daha sonrasında vatandaşların kendi ilgi alanlarına göre çalışma fırsatı bulacakları, kendi kişisel yeteneklerini geliştirebilecekleri imkânların bulunmasına yönelik bir takım şubelerin kurulmasına karar verilmiştir. Çıkarılan Talimatname ile birlikte halkın milli şuur ve bilinçaltında kaynaşması ve modern dünya ilkeleri ışığında eğitilmesi amaçlanmıştır. Yine bu Talimatnamede Halkevlerinin açılmasına ilişkin genel hükümlere yer verilmiştir. Ayrıca Halkevlerine ilişkin Talimatnamede yer alan bazı kurallar şu şekilde açıklanmıştır:³⁸

Halkevlerinin kapısı CHF'ye kayıtlı olsun ya da olmasın bütün Türk halkına açıktır. Fakat bu geçerlilik halkevlerinin genel yönetim mekanizması için geçerli değildir. Bunun en önemli nedeni de idare heyetine ve şube idare heyetine seçilecek olan azaları hususunda yığılmaların engellenmesidir. Bu birimlere seçilebilmek için özellikle CHF'ye üye olunması şartı getirilmiştir. Bu arada memurların idari heyet içerisinde yer alması hususunda bir sorun olmadığı da özellikle bildirilmiştir.

Ülkenin herhangi bir yerinde halkevinin açılması için şubelerin faaliyetlerinin temin edebilecek unsurlar ve bu çalışmalarını destekleyecek binalar, para ve diğer maddi araçların olma şartı aranmaktadır. Aynı zamanda bir halkevinin açılabilmesi için en üç şubenin çalışma şartlarını sağlaması gerekmektedir. Kısacası tek bir alanda faaliyet bulunan yerele halkevleri açılmaması kararlaştırılmıştır. Kurulan halkevlerinin binaları CHP idari heyeti tarafından temin edilmektedir. Aynı zamanda binaların giderleri vilayet idare heyetleri tarafından karşılanmaktadır. Fakat şubelerin faaliyetleri ve geliştirilmesi için halk tarafından yapılan başvurular idare tarafından kabul edilmektedir. Vilayet idare heyetleri her yılbaşında halkevlerinin genel bütçelerini denetler ve tasdik eder. Halkevlerine bağlı bulunan salonlar herkese açıktır. Ancak CHP'ye muhalif toplantılara ya da farklı parti mensuplarının yapacağı toplantılara kapalı tutulmuştur. Aynı zamanda halkevlerinde bilardo salonu, tenis salonu ve jimnastik salonları bulunmaktadır. Bunun yanında halkevlerinde bulunan salonlarda içki

³⁸ Metin And, *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2004, s.98.

içilmez ve kumar oynatılmazdı. Ayda en az bir defada temsil verilmekteydi. Halkevlerine toplantı için gelen kişilere özel yer verilmez ve onlar için ayrı bir alan oluşturulmazdı. Fakat Atatürk ve devlet otoritesine sahip kişiler için özel yerler hazırlanırdı. Ayrıca açılan Halkevlerinin bulunduğu bölgenin güvenli olmasına ayrı bir gayret gösterilmiştir.³⁹

1.2.1. Halkevlerinde Disiplin, Düzen ve Kurullar

Halkevlerinde faaliyetlerde bulunan kurul üyeleri ve normal üyelere verilen cezalar hafiften ağır olacak şekilde düzenlenirdi. Öncelikli olarak sözlü uyarı, yazılı uyarı geçici ihraç ve kesin ihraç şeklinde cezalar tanımlanabilir. Kişilere verilen cezalar şu suçlara istinaden verilmektedir:⁴⁰

- Parti ilkelerine ve programına aykırı davranış sergileyenlere,
- Halkevlerinin düzenini ve huzurunu bozmaya çalışan kişilere,
- Halkevlerinin kurallarına karşı gelenlere,
- Parti yönetimine ve kurallarına karşı gelenlere,
- Halkevleri ile ilgili gönderilen talimatlara karşı gelenlere,
- Halkevleri seçimlerini engellemeye çalışanlara ve seçime hile karıştıranlara bu cezalar verilmektedir.

Suçla karışan kişilere ilişkin verilen sözlü cezalar halkevi başkanı tarafından verilirdi. Yazılı uyarı cezası ise halkevi başkanın teklifi ile halkevi yönetim kurulu tarafından; geçici ihraç cezası halkevi yönetim kurulunun teklifi ile halkevinin bağlı bulunduğu Vilayet Parti Yönetim Kurulu tarafından verilmekteydi. Son olarak kesin ihraç kararları ise Parti Yönetim Kurulu tarafından verilirdi.

Haklarında herhangi bir cezai işlem yapılacak üye eğer parti üyesi ise soruşturmasını doğrudan doğruya parti tarafından yürütülürdü. Ayrıca haklarında ihtar cezası verilen kişiler bir yıl içerisinde gerçekleştirilecek olan herhangi bir seçimde görev alamaz ve yönetim kurulu üyeliğine seçilemezdi. Eğer seçilmişlerse görevlerini bırakması istenirdi. Geçici ihraç

³⁹ BCA,490.01/4.16.3.

⁴⁰ Duman, a.g.e., s.71.

cezası alan kişiler bir yıl süreyle halkevi ile ilişkisi kesilir ve halkevinin yürüttüğü faaliyetlerde görev alamazdı.

1.2.1.1. Halkevleri ve Şubelerin Yönetim Kurulları

Halkevlerinin yönetim kurulları o halkevine bağlı olarak faaliyetlerini yürüten yönetim kurulları tarafından seçilen delegelerden oluşmaktadır. Şube yönetim kurulları iki yılda bir yenilenmek üzere seçim usulü ile seçilmekteydi. Yapılacak olan seçimler bir hafta önceden bildirilir, gizli oyla yapılır ve atılan oyların üçte bir oy alan kişi yönetim kurulu üyesi olarak seçilebilir. Yönetim kurulu seçimlerinde özgür seçim sistemi benimsenmiştir. Yönetim kurulu üyeleri ve yönetim kuruluna seçilen delegelerde aday gösterilmez her kes olmasını istediği kişi oy kullanırdı. Ayrıca komiteye yeni üye olan delegeler bir sonraki seçimlerde oy kullanabilirdi. Yönetim kurullar en az hafta bir kez toplantı yapar ve bu toplantılarda şubelerin faaliyetlerini yönlendirerek halkın yararına yapılması planlanan iş ve işlemleri geliştirirlerdi.⁴¹

Her şube yönetim kuruluna sadece bir delege seçer ve gönderirdi. Bu sayede her şubeyi temsil eden bir kişi bulunur ve yönetim kurulunda kendilerini temsil etmesi istenirdi. Böylelikle, bütün şubeleri tamamlanmış bir halkevinde oluşan yönetim kurulu, parti teşkilatı tarafından atanmış olan bir başkan ve şube yönetim kurullarının seçtiği dokuz delegeden oluşmaktadır. Ayrıca örgütlemesini tamamlayamayan şubeler yönetim kuruluna delege gönderemez. Şubelerin seçmiş olduğu delegeler aynı zamanda şubenin başkanı olabilirdi. Fakat Ankara Halkevinin başkanı doğrudan CHP Genel Yönetimi tarafından atanmaktaydı. İki yılda bir yenilenen seçimlerde eski delegeler tekrardan seçilebilirdi bu yönde herhangi bir kısıtlama yapılmamıştır.⁴²

Bu kurul genel olarak kararların alınmasında etkili olarak görev yapmamakta sadece kendi birimi ile alakalı olan durumlarda kararlar alabilmektedir. Bu yönetim kurulu her şubenin ayrı ayrı seçmiş olduğu delegelerden oluşmaktadır. Bu delegelerde her iki yılda bir seçim ile yenilenmektedir. Halkevlerinin dokuz şubesi olduğu düşünüldüğünde yönetim

⁴¹ Duman, a.g.e., s.72.

⁴² Duman, a.g.e., s.73.

kurulunda dokuz kişi görev yapmaktadır. Buna istinaden şube sayısı az olan Halkevlerinde üye sayısı da o oranda azalmaktadır.⁴³

Bir halkevinin yönetim kurulu haftana en az bir kez toplanır ve kurul tarafından alınan kararlar salt çoğunlukla alınır. Eğer oylamada eşitlik sağlanmışsa kurul başkanı hangi yönde oy kullanmış ise o taraf kazanmış sayılırdı.

Halkevine başkanlık yapması istenen kişi bağlı bulunduğu yerdeki CHF yönetim kurulu içerisinde yer alan üyeler arasından seçilerek yönetim kuruluna başkanlık yapmaktadır. Böyle bir durumun olması Halkevlerinin üzerinde parti denetiminin olduğunun göstermektedir. Yönetim kurulu her toplanarak bazı kararların alınmasına yardımcı olmaktadır. Aşağıda Halkevleri yönetim kuruluna ilişkin görevler belirtilmiştir. Bunlar:⁴⁴

- Devlet tarafından belirlenen resmi günlerde törenlerin düzenlenmesini sağlamak,
- Halkevine ait müsamere programını oluşturmak,
- Farklı şubeler arasındaki işbirliğini sağlamak,
- Anlaşmazlıkların ortaya çıktığı durumlarda şubeler arasında hakem görevi yürütmek,
- Bağlı oldukları şubelerin çalışma faaliyetlerini kontrol etmek,
- Disiplin işlerini yürütmek,
- Gelir gidere ilişkin hesapları tutmak,
- Halkevinin bütçesini hazırlamak ve parti yönetimine sunmak,
- Halkevinde görev yapan memur ve hizmetlilerin görevlerinden uzaklaştırılması ya da atılmasına ilişkin kararların alınmasını sağlamak başlıca görevleri arasında yer almaktadır.

⁴³ Hamdiye Algan, *Halkevlerinde İnkılap Temsilleri (1932-1951)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s.36.

⁴⁴ Nurcan Toksoy, *Halkevleri Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*, Orion Kitapevi, Ankara 2007, s.12.

Halkevleri kuruldukları ilk dönemlerde çalışma faaliyetlerine ilişkin raporları üç ayda bir yenilerken, ilerleyen süreçte altı aya çıkarmıştır.

Şube yönetim kurulları da aynı halkevleri yönetim kurulu gibi iki yılda bir seçimle iş başına geçerdi. Şube yönetim kuruluna seçilebilmek için mevcut oyların üçte birini almış olmak gerekirdi. Bu oy oranlarından fazlasını alan adayların olması durumunda şube yönetim kuruluna seçilecek olan adaylar aldıkları oy oranları ile sıralanarak belirlenmektedir. Eğer adaylar arasında eşitlik var ise seçim kura ile tamamlanmaktadır. Ayrıca bir halkevine başkan seçilebilmek için kullanılan oyların en az yarısını almak gerekmektedir. Halkevlerinin şube yönetim kurulları en az 15 günde bir toplanarak şube ile alakalı konuları görüşürler. Toplantının olacağını şube yönetim kurulu belirler ve toplantı için çağrıda bulunur. Toplantılara şube yönetim kurulu başkanlık eder ve yönetir.

Halkevleri yürüttükleri faaliyetler kapsamında dokuz çalışma kolundan meydana gelmiş ve her şube bir kol kendi içerisinde birer şube olarak adlandırılmıştır. Her şube kendi birimlerine üye olan kişileri kayıt altına alır ve kendilerine has bir kayıt defteri tutar. Her çalışma şubesinde bir yönetim komitesi bulunmaktadır. Şube yönetim kurulunun sayısı şubeye kayıt yaptıran üyelerin sayısı ile doğru orantılı olarak belirlenmektedir. Bu sayı belirlenirken üye sayısı on ile elli arasında yer alıyorsa üç, elliden fazla kişi yer alıyorsa beş kişiden oluşur ve şubelerde üye sayısı ondan az ise bu şubeler için şube komite kurulu oluşturulmaz.⁴⁵

Her şube kendi arasında ya da komite üyeleri arasında yakın işbirliği içerisinde yer alır ve kendilerine özgü yönetmelikler çıkartabilir. Fakat bu yönetmelikler halkevi yönetim kurulu tarafından onaylanması gerekmektedir. Şube yönetim komitesine ilişkin seçimler her iki yılda bir tekrarlanmaktadır. Kurula seçilecek kişilerde aranan bazı nitelikler bulunmaktadır. Bunlar:⁴⁶

- Cumhuriyet Halk Fırkasına kayıtlı üye olmak, eğer kişi devlet memuru ise böyle bir şart aranmamaktadır.

⁴⁵ Algan, a.g.e., s.37.

⁴⁶ Temizhan, a.g.e., s.39.

- Yapılacak seçimlerde mutlak çoğunluk aranmaktadır. Eğer çoğunluk sağlanamaz ise üyelerin gelmesi beklenmektedir.
- Seçime katılan kişilerin en az üçte bir oyunu alması gerekmektedir.

Yeni açılan Halkevlerinde şube yönetim komitesi seçimi açılış tarihinden itibaren iki hafta içerisinde yapılması gerekmektedir. Bu üyelerin görev süreleri, diğer komitelerin görev süreleri bitene kadar devam etmektedir. Yapılan seçimden sonra yıllık olarak düzenlenen çalışma raporları toplanarak genel merkeze gönderilir ve burada arşivlenerek saklanır. Böyle bir sistemin olması Halkevlerinin parti merkezi tarafından denetlendiğinin göstergesidir.

Halkevleri başkanları, yönetim kurulunda yer alan delegeler ve şube yönetiminde yer alan üyeler görevlerini bıraktıklarında ya da belirli bir mazeret göstermeksizin arka arkaya 3 toplantıya katılmadıklarında üyelikleri askıya alınarak en kısa zamanda bu kişilerin yerine yedek üyeler arasından atamalar yapılır.

Şube yönetim kurulları kendi istek ve arzuları doğrultusunda şubelerine özel tüzükler ve çalışma programları hazırlayabilirdi. Aynı zamanda şubede oluşan herhangi bir sorunun çözümü için gerekli görüldüğü zamanlarda alt komiteler oluşturarak çözüm için gereken iş ve işlemleri yapmaları için görevlendirebilirdi. Yapılan bu işlemlerde öncelikli olarak halkevinin yönetimi bilgilendirilir ve onayı alınırdı.

1.2.1.2. Genel Kurul

Halkevleri ve şube yönetim kurullarının seçimlerinin yanı sıra her yıl bütün üyelerin katıldığı ve her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen genel kurullar olurdu. Halkevlerinin genel kurullarında başkan açılışı yaparak bir önceki yılda halkevine bağlı bulunan şubelerin yaptığı faaliyetleri ve çalışmalarını diğer üyelerle paylaşırdı. Ayrıca gelecek yılın faaliyet programı da açıklanarak yapılacak çalışmalar hakkında kurul üyelerine bilgiler verilirdi.

Halkevleri kuruluş talimatnamesinde ve kuruluş aşamasında genel kurula ilişkin bir organ olarak düzenlemeler yapılmamış, bu genel kurula ilişkin her türlü yetki ve sorumluluk doğrudan doğruya Halkevleri yönetim kuruluna devredilmiştir.

2.3.Yeni Türk Devletinde Halkevlerinin Siyasal ve Toplumsal Konumu

19.yüzyıl Osmanlı imparatorluğu için bir çöküş dönemidir. Bu çöküşten kurtulmak amacıyla çeşitli düşünce akımları açığa çıkmıştır. Bu düşüncelerden biri olarak 1911 yılında kurumsallaşan Türk Ocağı Ankara yönetimi desteklenmiştir. Türk Ocakları Halkevleri kurulmadan önce ideolojiye uyumlu çalışmalar gösterebilir de, devrim sürecinde ırkçı, Turancı ve radikal kesimlerin merkezine dönmüştür. CHP hükümeti tarafından tehdit olarak algılanmaya başlayan Türk ocaklarına eleştiriler artmaya başlamıştır. Türk Ocaklarının CHP ile beraber hareket etmesi istenmekte, bir kültür şubesi konumuna getirilmesi için çaba sarf edilmekteydi. Ancak bütün çabalara rağmen Türk Ocakları üzerinde tam bir denetim sağlanamamış, milliyetçi bir izlenim yaratması kültürel bütünleştirmeyi güçleştirmiştir. Bundan dolayı Mustafa Kemal, 24 Mart 1931 de yayınladığı bir genelgede ülkedeki tüm ulusçu ve Cumhuriyetçi güçleri birleştirmek üzere Türk Ocaklarına son veriyor ve bunları CHF ile birleştiriyordu.⁴⁷ Yerel basında Türk ocaklarının kapatılması ile ilgili gazetelerde çeşitli haberler yapılmıştır.⁴⁸ 24 Mart 1931 yılında olağanüstü kurultay toplanmış ve Türk Ocakları Merkez Heyeti “ Türk ocaklarının feshine ve ellerinde bulunan bütün imkân ve olanakların mal varlıklarıyla birlikte CHF’ye devredilmesine” oybirliği ile karar verilmiştir.⁴⁹

1930 yılında Türkiye’de devrimlerin çoğu tamamlanmış fakat 1929 Dünya ekonomik bunalımının etkilerinden dolayı devrimler halkın ekonomik ve sosyal durumunu tam olarak düzeltecek nitelikte olmamıştır. Diğer alanlarda da kurumlar istenilen atılımları gerçekleştirememişlerdir. Bu sebeple 1930’lu yıllarda da Halkevleri kurulması düşünülmüştür. Kapatılan Türk Ocaklarının yerine Halkevleri açılmıştır. Halkevlerinin kuruluşunda belirleyici olan etken CHP’nin ana nitelikleri olmuştur. Ulusal ihtiyaçlar ve ulusun kültürel birikimi CHP’nin ideolojik ihtiyaçları esas alınarak bir temele oturtulmuştur.⁵⁰

Halkevlerinin açılmasına ekonomik ve sosyal sıkıntılar da sebep olmuştur. Modern bir toplumsal yaşam üst yapıda gerçekleşen bir değişim olduğundan, alt yapıda bir dönüşüm

⁴⁷ Atatürk, *Söylev ve Demeçleri*, Ankara 1989, s.130

⁴⁸T.C. *Resmî Gazete*, 11 Ağustos 1951, Sayı: 7882.

⁴⁹*Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Nisan 1931, S.2489, (Ek-1).

⁵⁰ Kili, a.g.e., s.244.

hedefleyen Cumhuriyetin en önemli sorunu sanayileşmektir. 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi ile ekonomik kalkınma için liberal model benimsenmiş, yabancı sermayeye ülke için zararlı olmadığı sürece karşı çıkılmayacağı belirtilmiştir. 1927'de Teşvik-i Sanayi kanunuyla özel sektör girişimlerinin desteklenmesi yasallaştırılmıştır. 1929'da dünya ekonomik bunalımından Türkiye de olumsuz olarak etkilenmiştir.

Modern bir ulus yaratılması, kuvvetli yurttaşlar yetiştirilmesi, güzel sanatların, bilimsel faaliyetlerin güçlendirilmesi Halkevlerinin sosyal anlamdaki kuruluş nedenlerinin temelini oluşturmaktadır. Halkevleri, devrimin amaçlarını gerçekleştirmek, ulus oluşumunu sağlamak ve devrimin yasallığını yaratmak için kurumsallaştırılmıştır. Bu doğrultuda Halkevlerinde kitlesel eğitim seferberliği merkezi olarak organize edilmiştir.⁵¹

1923 sonrası cumhuriyet yıllarında üzerinde önemle durulan konu Halkçılık olur. 1930'da halkçılık konusunda yoğun bir uygulamaya geçilmiştir. 1930'dan sonra yeni yasalar ve düzenlemeler gündeme gelmiştir. Bilimsel bir alt yapı ve iş gücü ihtiyacını gidermek, eğitim alanını örgütlemek ve toplumsal yapıyı değiştirebilmek için Halkevleri en önemli atılımdır. Bu şekilde halk arasında birlik ve beraberlik sağlanacak, kaynaşmış bir kitle elde edilecektir.

1935 tarihinde CHP 4. büyük kurultayında Türkiye Cumhuriyeti'nin parti devleti olduğu açıklanmıştır. 1937'de ise parti ilkeleri devletin temel ilkeleri haline gelmiştir. 1946 yılına kadar tek partili sistem geçerli olmuştur. 1946'da çok partili yaşama geçince Türkiye'nin aslında kaynaşmış tek bir kütle olmadığı görülmüştür. Tek parti döneminin, Halkevlerinin çalışmalarını sürdürdükleri en etkili yıllar olduğu görülmüştür. CHP'den ve ulusal bütçeden ayrılan kaynaklarla Halkevleri sayısı arttırılmıştır, böylece Halkevleri daha geniş amaçlara yönelmiştir. Eğitim, kültür ve sanatsal yönler ağır basmaya başlamıştır.

1930'lardan sonra kültürel alanda yapılan atılımların yoğunlaşma sebebi Serbest Cumhuriyet Fırkası'dır. SCF Ağustos 1930'da kurulmuştur. Mecliste muhalif parti olarak bulunacaktır fakat bu durum kısa sürmüş ve parti Kasım 1930'da kapatılmak zorunda kalmıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın halka yeterince inememiş olması SCF'nin oluşturulma sebepleri arasındadır. Bu sebeple SCF denemesi yine de toplumsal yaşam üzerinde önemli sonuçlar

⁵¹ Toksoy, a.g.e., s.19.

doğurmuştur. Toplumsal ilişkiler bunun ilk sonucudur. Buna uygun olarak halkın durumunu iyileştirici önlemler alınması yoluna gidilir. Ekonomik ilişkiler yeniden kurgulanmıştır, devletçilik politikası uygulamaya konulmuştur. Mustafa Kemal'in ölümüyle cumhuriyet döneminin politik ve kültürel yaşamındaki 2. dönem başlamıştır. Bundan Halkevleri de kendine düşen payı almıştır. 1947'de toplanan CHP kurultayı Halkevleri ve halkodalarının nasıl çalışacaklarını belirlemek üzere yeni bir komisyon kurmuşlardır. Burada yeni bir yapı kazandırılması gerektiği ve bu kurumların partiden bağımsız çalışan bir kurum yapısına kavuşturulması gerektiği savunulmuştur. Konuyla ilgili çalışmalara başlanmıştır fakat bu çalışmalar sonuçsuz kalmıştır.⁵²

Yeni rejimin kendi pratiğinde son derece önemli görevler ile teçhiz ettiği ve vazifedâr kıldığı Halkevleri, sayısını hızla arttırmıştır. 1933 yılında elli beş olan sayı, kısa süre içerisinde artış göstermiştir. Yaygın eğitimi sağlama adına rejim, mütemadiyen yeni Halkevlerinin açılmasını teşvik etmiş ve halk ile arasındaki iletişimin sağlıklı işlemesine önem vererek kendisini her daim görünür kılmak istemiştir. Yine de bu evlerin sayısı yeterli görülmemiştir. Öyle ki 1944'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, ülke genelindeki Halkevleri sayısının 500'e, köylerdeki halkodaları sayısının da en az 10000'ne ulaşması için bir direktif vermiştir.⁵³ 1946-1951 arası sıkıntılı dönemler yaşanmış, çok partili döneme geçişle Halkevlerinin konumu muhalif gruplarca sorgulanmış ve ağır eleştirilerde bulunulmuştur. CHP ve Demokrat Parti arasındaki görüşmelerde Halkevlerinin geleceği konusunda kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. Halkevlerinin devletten kaynak sağlanması tepkilere yol açmış ve 1951'de DP'nin desteğiyle Halkevleri kapatılmıştır. Bütçe kısılarak Halkevlerinde kaynak bulma sıkıntısı yaşanmış ve çalışmalar olanaksız hale getirilmiştir.⁵⁴

1.3. Halkodaları

Halkevlerinin kurulmasıyla birlikte yürütülen etkinliklerin ülke genelinde yaratmış olduğu olumlu etkiyle nüfusun az olduğu yerlerde çalışılacak birer kültür kurumu oluşturmak bir ihtiyaç haline gelmiştir. 1939'da toplanan CHP'nin 5. Büyük Kongresinde

⁵² Algan, a.g.e., s.39.

⁵³ Ömer Obuz, "Halkevlerinin Kapatılmasının Türk Basınına Yansımaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:8, Sayı: 41, 2015, ss.500-515.

⁵⁴ Coşkun Özdemir, *Urfa'dan Harvard'a*, 7. Baskı, Kaynak Yay., İstanbul 2013, s.25.

köylerde halk odası şeklinde yan şubelerin açılmasına karar verilmiştir. Böylelikle Halkevlerinin açılmadığı yerlerde Halkodaları açılarak, Halkevlerine ait olan görev ve sorumlulukları bu yerleşim yerlerinde Halkodaları aracılığı ile gerçekleştirecektir. Halkodaları yine aynı şekilde bütün halka hizmet etmek amacıyla faaliyetlerini yürütmüş fakat Halkodası başkanı ve yönetim kurulu için parti üyesi ve devlet memuru olma zorunluluğu getirilmiştir. Halkodalarında yönetim kurulu üç ile yedi kişi arasında değişiklik göstermektedir. Bir yerde Halkodası açılması için ilk öncelik elli kadar üye sayısının sağlanmış olmasıdır. Halkodalarında şube örgütleri yer almamaktadır. Halkodalarında yapılması gereken faaliyetler şu şekilde ifade edilmektedir:⁵⁵

- Halkın sağlığını düşünen temiz bir toplantı ve konuşma yeri olmak.
- CHP'nin uygun gördüğü gazete ve dergileri bulunduracakları bir okuma merkezi haline dönüştürmek.
- Halkın yararına olacak konular üzerine konuşmalar yapılacağı bir merkez haline getirmek.
- Odalara uygun oyunlar yazılarak temsiller vermek.
- Halkın yerli ürünlerin özendirilmesi ve yerli mallara teşviki artırmak.
- Halkı milli sporlara teşvik etmek.

Bir yerde Halkevi açılması için gereken bazı şartlar bulunmaktadır. Fakat bazı kırsal bölgelerde bu şartların sağlanması çokta kolay değildi. Bu bölgeler en az üç şube açma şartını sağlamanın yanı sıra üye sayısının azlığı, bina ve gelir gibi konularda da sıkıntılar çekmekteydi. Yaşanan zorluklar ve elde bulunmayan imkânlar doğrultusunda kırsal kesimlere cumhuriyetin ideolojilerinin yansıtıldığı ve halkın bilinçlendirildiği bir kurumun ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle 1939 yılında toplam 20 maddelik bir talimatname hazırlanarak 19 Şubat 1940 tarihinde ülke genelinde toplam 141 Halkodası açılması kararlaştırılmış ve hayata geçirilmiştir.⁵⁶

⁵⁵ Uluğ İğdemir, *Atatürk ve Halkevleri-Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1970, s.128

⁵⁶ Şerafettin Zeyrek, *Türkiye'de Halkevleri ve Halkodaları (1932-1951)*, Anı Yayıncılık, Ankara 2006, s.183.

Halkodaları talimatnamesine göre açılmasında, umumi sevkinde ve idaresinden CHP Umumi İdare Heyeti sorumlu tutulurken, halkodalarının bina, tesisat ve mali imkânlarının sağlanmasında partinin il, kaza, nahiye ya da ocakları sorumlu tutulmuştur.⁵⁷1950’li yıllara gelindiğinde bu Halkodalarının sayısı 3500’e kadar çıkmıştır. Zaman içerisinde bu Halkodalarından bazıları da Halkevine dönüştürülmüştür.

1.4.Halkevlerinin Şube ve Görevleri

Halkevleri açıldıkları günden itibaren dokuz şube olarak planlanmış ve faaliyetlerini bu doğrultuda gerçekleştirmiştir. Halkevlerinin açılmasındaki en büyük etken, geçmiş dönemde Batılı ülkelerden geri kalmışlık ve belirli bir aşama kaydederek muhasır medeniyetler seviyesine ulaşmak arzusudur. Halkevlerinin çok yönlü olmasıyla birlikte toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilir olmasından dolayı milli amaçlara hizmet ettiği söylenebilir.⁵⁸Halkevlerine üye olmak isteyen bireylerin yetenekleri, ilgileri, kişilik özellikleri ve nitelikleri dikkate alarak yönlendirmeler sağlanmaktadır.

Halkevlerinde dokuz farklı çalışma kolu bulunmaktadır. Bu kollar şubeler olarak temsil edilmektedir. Bu dokuz farklı şubeye göre vatandaş kendi istek ve arzularına göre istediği şubeye kayıt yaptırabilmekte ve çeşitli faaliyetleri yürütebilmektedir. Bu şubeler:⁵⁹

1. Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi,
2. Güzel Sanatlar Şubesi,
3. Temsil ve Tiyatro Şubesi,
4. Spor Şubesi,
5. Sosyal Yardım Şubesi,
6. Halk Dershaneleri Şubesi,
7. Kütüphane ve Yayın Şubesi,
8. Köycülük Şubesi,

⁵⁷ Nebahat Oran Arslan, “Türk Ocağından Halkevlerine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 1, Bahar, 2008, s.42.

⁵⁸ Şefik Uysal, *Atatürk ve Çağdaş Eğitim*, TED Yay., Ankara 1981, s.22

⁵⁹Sabahattin Özel. *Büyük Milletın Evladı Ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük*. İstanbul 2006, s.43.

9. Müze ve Sergi Şubesi,

Halkın Halkevlerine olan ilgisinin gün geçtikçe artması ve yıldan yıla verimliliğini yükseltmesi parti meclisinin gözünden kaçmamıştır. Bu konuda özellikle CHP Genel Sekreterliğinin Halkevleri ile ilgili çalışmalarını hızlandırması gerektiği Halkevleri Genel Merkezine bildirilmiştir.⁶⁰

1.4.1. Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi

Halkevlerinin en başta gelen şubeleri arasında yer almaktadır ve geniş kitlelere hitap etmektedir. En genel amacı, Cumhuriyet rejiminin belirlenmesinde ve ulusal bilincin oluşturulmasında aktif rol oynamaktır. Bütün şubeler bu hususta ortak hareket ederek bir birliklilik sağlanmıştır. 1932 yılında yayınlanan Halkevleri Talimatnamesine göre şubenin görevleri şu şekilde sıralanmıştır:⁶¹

- Halkın genel kültür seviyesini artırmak,
- Konferanslar, konuşmalar ve söyleşiler düzenlemek,
- CHF'nin ilkeleri doğrultusunda halkı bilinçlendirmek,
- Milli duyguları ayakta tutmak ve canlandırmak,
- Dil araştırmalarında bulunmak,
- Genç bireyleri uzmanlaştırmak ve onları koruma altına almak,
- Belirli gün ve haftalarda kutlamalarda görev almak,
- Türkçe okuma yazma kursları açarak okuma yazma oranını artırmak,
- Türk dilinin gelişmesine zemin hazırlamak olarak ifade edilebilir.⁶²

Bu şube Türk tarihinin araştırılması ve geliştirilmesi açısından yapmış olduğu faaliyetler sonucunda çok önemli işlere imza atmıştır. 1932 yılında Birinci Türk Tarih Kongresi toplayarak Türk Tarih Tezinin genel hatlarını belirlemiştir. Bu tez hem ortaöğretim hem de Halkevleri vasıtasıyla geniş kitlelere aktarılmaya çalışılmıştır. Bu şubenin en büyük

⁶⁰ BCA, 490.01/3.15.35.

⁶¹ Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, 1932.

⁶² BCA, 490.01/4.21.5.

amaçlarından birisi de yakın cumhuriyet tarihi ile geçmiş dönem çalışmalarını sentezleyerek Türk milletinin genel hatları ile geleceğe aktarılmasını sağlamaktır.⁶³

Yayınlanan eserlerin halkın anlayabileceği dilde olmasına özen gösterilmiştir. Halkevleri üyeleri, Türk Dil Kurumu'nun denetiminde, köy köy gezerek halkbilimi ile ilgili birçok derleme yapmış, bu sayede yer isimlerinin önemli bir kısmında düzenlemelere gidilerek Türkçe isimlerin kaybolmaması sağlanmıştır.⁶⁴Bu amaçla unutulmaya yüz tutmuş Türkçe kelimelerin tekrar yazı ve konuşma diline kazandırılması için ve Türkçenin yabancı etkisinden çıkarılması ve zenginleşmesi amacıyla Kayseri Halkevi tarafından “Halk Sözlüğü”, Yozgat Halkevi tarafından “Öz Türkçe Soy Adlar” gibi yayınlar yapılmıştır.

Halkevlerinin dil ile ilgili çalışmalarında ise günümüz koşullarında kullanılmayan fakat halk arasında yaşayan kelimeleri, terimleri, milli destanları, atasözlerini derleyip düzenleyerek gelenek ve görenekler doğrultusunda incelemektir. Bu alanlarda yapılan çalışmalar Türk Dil Kurumu ile ortaklaşa yürütülmektedir.⁶⁵ Halkevlerinin Türk dili ve halkbilimi alanındaki çalışmalarının Türk Dil Kurumu ile koordineli olarak yapılması ve yayınların kurumun onayından geçtikten sonra yayınlanması en önemli şart olmuştur. Dil ve Edebiyat şubesi Türk dilindeki yabancı kelimeleri temizlemek, unutulmaya yüz tutmuş atasözü, türkü, mani, ağıt gibi halk kültürü malzemelerini derlemek ve milli mücadele gibi kahramanlık destanlarını ölümsüzleştirecek edebi eserlerin yayınlanması gibi faaliyetlere de yer vermiş, parti tarafından bu tür faaliyetler desteklenmiştir.⁶⁶ Ayrıca bu şube 1939 yılına kadar toplam 34 farklı dergi çıkartarak cumhuriyet tarihini yansıtmaya çalışmıştır.⁶⁷Halkevlerinde çıkartılan dergi sayısının artması aynı zamanda dergide yer alan yazıları ve yazarların zaman içerisinde olgunlaşmasına da katkı sağlamıştır.

Halkevlerinin genel yayın organı olarak bilinen Ülkü Dergisi, dergide halkevlerinin kollarının yürüttüğü faaliyetlere yer vermiştir. Dil, tarih ve edebiyat şubesi halkevlerinde

⁶³ Algan, a.g.e., s.43.

⁶⁴ BCA, 490.01/824.260.01.

⁶⁵ Temizhan, a.g.e., s.45.

⁶⁶ BCA, 490.01/13.71.05.

⁶⁷ BCA, 490.01/4.19.30.

yürüttüğü faaliyetleri içeren dergide; dil derlemelerine, folklor araştırmalarına, ülke genelinde köylerin tanıtılmasına, sanat öğretmeye ve halkı halkevlerine kazandırmak amacı ile bilimsel makalelere ve etkinliklere yer verilmiştir.⁶⁸

1.4.2. Güzel Sanatlar Şubesi

Bu şubede halkın yeteneklerini ön plana çıkartıp geliştirilmesi hedeflenmektedir. Müzik, resim, heykel tıraş, mimari, süsleme gibi birçok alanda faaliyetlerde bulunarak ulusal ve milli bilinci geliştirme adına şarkıların, türkülerin ve sanatsal değeri olan her türlü etkinliklerin yaşaması ve geliştirilmesi sağlanmaktadır. Güzel sanatlar şubesinin yapmış olduğu en kapsamlı işler genellikle konserlerdir. 1938 yılına geldiğinde Halkevleri ortalama 1700 konser vermiştir. Aynı zamanda CHF Halkevlerine çok sayıda radyo yollayarak halkın sanatla buluşmasına destek vermiştir⁶⁹.

1.4.3. Temsil-Tiyatro Şubesi

Halkevleri faaliyetleri arasında yer alan tiyatro etkinlikleri buldukları dönemde ve daha sonrasında kullanılan en büyük faaliyetler alanları arasında yer almaktadır. Bu çalışma şubesinin en temel amacı, Türk halkına milli tiyatro kültürünü aşilayarak istekli ve yetenekli olan Türk halkının gelişmesini sağlamaktır. CHP tarafından yazılan ve denetiminde olan oyunlar merkezden onay aldıktan sonra Halkevlerinde sanatçılar tarafından oynanmaktadır. Kemalist devrimin ilkelerini ve değerlerini Türk halkına anlatmak adına çeşitli piyesler ve tiyatro çalışmaları gösterilerek Türk tiyatrosunun temelleri atılmıştır.⁷⁰ Araştırmamızın en kapsamlı kısmını oluşturan Halkevlerinde tiyatrolar konusunu diğer bölümlerde daha detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

Halkevlerinin temsil kolları ile birlikte tiyatro sevgisi ve seyircilerin izleme zevkleri gelenekselleştirilmeye çalışılırken, aynı zamanda tiyatro aracılığı ile Cumhuriyetin temelini oluşturan etki kuralları ve vatandaşlık bilinci aşılarmaya çalışarak halk bilinçlendirilmiştir.

⁶⁸ BCA, 490.01/3.15.35.

⁶⁹ Ergün, a.g.e., s.141.

⁷⁰ Nurhan Karadağ, *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932-1951)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s.11.

Temsil kolu sayesinde ülkenin yetenekli gençleri bir araya gelerek temsiller hazırlamış ve güzel söz söyleme ve Türkçeyi düzgün kullanma hususunda birbirlerini cesaretlendirmişlerdir. Halkevlerinin bu dönemde çok sayıda faydası olduğu bilinmektedir. Bunlara ek olarak Türk tiyatrosuna kazandırdığı isimler göz önüne alındığında geçmişten günümüze çok büyük önem taşıdığı görülmektedir. Özellikle Ankara Halkevinden Yıldız Kenter, Bakırköy Halkevinden Munir Özkul ve Sarıyer Halkevinden Nejat Uygur gibi önemli tiyatrocuların yetişmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.⁷¹

Yurt genelinde açılan Halkevlerinde faaliyetlerde bulunan Temsil Şubelerinin görev ve sorumlulukları Halkevleri Talimatnamesinde şu şekilde ifade edilmiştir:

1. Halkevlerinde bulunan temsil şubeleri, temsil sanatına ilgi ve yeteneği bulunan kadın ve erkeklerden oluşan bir temsil grubu oluşturulur.
2. Halkevlerinde oynanan piyesler genel idare heyeti aracılığı ile mevcut oyunlardan seçilecek ya da telif ettirilecek piyesler için merkezin onayı alınacaktır.⁷²

1.4.4. Spor Şubesi

Yurt genelinde yapılan her türlü spor faaliyeti parti yönetimi tarafından kontrol edilmektedir. CHP bu denetimini Türk Spor Kurumu ve Halkevleri aracılığı ile yürütmekteydi. 1932 ve 1936 yıllarında çıkarmış olduğu yönetmelikle birlikte halk arasında sporun ve jimnastiğin yaygınlaşması, kitle sporlara alıştırılması ve gençliğin sporsal faaliyetlerde bulunarak kötü alışkanlıklardan uzaklaşması hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda halk arasında sağlıklı, ahlaklı ve dürüst insan yetiştirilmeye çalışılmıştır. Böylelikle ulusal ve milli bayramlarda müsabakalar düzenlenmiş ve çeşitli alanlarda faaliyetlerde bulunulmuştur. Spor şubesinde genellikle şu faaliyetler yürütülmüştür:⁷³

- Okçuluk,

⁷¹ Didem Kandil Aydoğdu, *Eril Bir Çağdaşlaşma Hikâyesi: Halkevleri ve Kadın (1932-1951)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2018, s.67.

⁷² Cumhuriyet Halk Fırkası, Halkevleri Talimatnamesi, s.7.

⁷³ Toksoy, a.g.e., s.22.

- Cirit,
- Güreş,
- Binicilik,
- Avcılık vb. sporsal faaliyetlerdir.

1.4.5. Sosyal Yardım Şubeleri

Türk milletinin en temel düşünceleri arasında düşmüş insana yardım etmek, ihtiyacı olana gereken desteği sağlamak, yaşlıların sorunlarını çözmeye çalışmak, hasta ve kimsesizlere yardım eli uzatmak gibi geçmişten gelen yardım etme duygusu bulunmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Halkevleri şubelerinden olan sosyal yardım şubeleri bu amaçları gerçekleştirmek için gereken çabayı göstermektedir. Aynı zamanda çeşitli hastalıklar konusunda halkı bilinçlendirerek olası salgınların önüne geçilmesi de hedeflenmiştir. Yeni Türk Devleti her açıdan sosyal devlet anlayışı içerisinde Halkevlerinden destek alarak bu faaliyetleri yürütmesine yardımcı olmuştur.⁷⁴

1.4.6. Halk Dershaneleri ve Kurs Şubeleri

Bu şube ile birlikte halk doğrudan eğitilmekte ve halkın eğitim seviyesi yükseltilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda şubelere gelen halka her türlü okuma yazma kursu, el sanatları, yaşam eğitimi, bazı alanlarda teknik ve uzmanlık kursları, okul derslerine yardımcı olmak adına Türkçe, matematik ve muhasebe gibi çeşitli derslere ilişkin kurslar ücretsiz olarak verilmiştir. Bu şubenin faaliyet alanları sadece Halkevleri ile sınırlanmamış cezaevleri, yetiştirme yurtları, kahvehaneler ve köyler de düzenlenerek dersler verilmeye devam etmiştir. Öyleki 40 farklı branşta kurslar açılmış ve bu kurslara binlerce kişi katılarak eğitim almıştır. Ayrıca bu şube bütün Halkevlerinde kurulmamış bazı Halkevlerine özgü olarak kurulmuştur.⁷⁵

⁷⁴ Karadağ, a.g.e., s.15.

⁷⁵ Nuray Bayraktar, *Halkevlerinin Ülke Kültürüne, İnsanın Gelişimi ve Dönüşümü Açısından Katkıları ve Öneriler*, Halkevleri Yayınları, Ankara 1999, s.27.

1.4.7. Kütüphane ve Yayın Şubeleri

Halkevlerinin duygusunu ve değerlerini yansıtan en önemli şubelerden başında bu şube gelmektedir. Öyle ki Halkevlerinin açılma şartlarında bile kütüphane ve okuma odalarının bulunması zorunlu koşulmuştur. Devletin kendi ideolojisini halka aktardığı en önemli şubelerden birisi olan kütüphane ve yayın şubeleri parti tarafından basılan Hâkimiyeti Milliye ve Resmi Gazeteleri Halkevlerine göndererek halkın okuyup bilinçlenmesi hedeflenmiştir. Böylelikle yeni rejim halka daha kolay bir şekilde anlatılacak ve benimsetilecektir. Aynı zamanda kütüphanelere halk kendi elinde bulunan dergi, gazete ve kitapları bağışlayıp diğer bireyler paylaşabilmekteydi.⁷⁶ Aynı zamanda Halkevlerine bağlı gezici kütüphaneler kurularak gelemeyenler için çeşitli imkânlar sunulabilmekteydi.

Okuma odaları hakkında hazırlanan rehberde şu ifadeler yer almaktadır:⁷⁷

- Millet mektepleri talimatnamesinde yer alan ikinci madde gereğince ülkenin her yerinde köy ya da kasaba ayırt etmeksizin birer Okuma Odası kurulacaktır.
- Okuma odalarının açılmasında Millet Mektepleri sorumlu tutulmuş ve onların belirlediği mahallelerde açılması kararlaştırılmıştır.
- Okuma odaları halkın her kesimine hitap edecek şekilde düzenlenecek ve cinsiyet ve sınıf ayrımı gözetmeksizin halkın fikir ve terbiyesini sağlayacaktır.
- Okuma odalarında bütün memleketlerden gelen mecmua ve kitaplara yer verilerek herkesin mütalaasına arz edilmesi amaçlanmıştır.
- Okuma odaları için lüks ve mükemmel binalara gerek olmaksızın, temiz ve sıhhi olması amaçlanmıştır. Bunun için boş bir daire ya da dükkân olması yeterli görülmüştür.
- Okuma odalarının açılması ya da kapanması açıldığı bölgenin mahalli şartları göz önünde bulundurulması kararlaştırılmıştır. Açılış ve kapanış zamanlar

⁷⁶ Karadağ, a.g.e., s.23.

⁷⁷ BCA, 190.09/114.553.5

bütün halkı düşünerek planlanması okuma odalarının verimliliğini artıracakı düşünölmektedir.

- Okuma odalarında kadınlarında yer alması için gereken tedbirlerin alınması kararlaştırılmış ve belirli günlerin sadece kadınlara tahsis edilmesi planlanmıştır.
- Her okuma odasının kendisine ait bir talimatnamesi bulunmaktadır.

1.4.8. Köycölük Şubesi

Bu şubenin en temel amacı köy yerine modern bilgileri götürerek köylü halkın sağlık, sosyal ve estetik açıdan gelişmeler sağlaması ve köyde yaşayan ile kentte yaşayan halk arasındaki farklılıkları benimseterek aralarında saygı ve sevgi dayanışması duygusunun güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda Halkevleri yöneticileri belirli zamanlarda köyleri ziyaret ederek buralarda çeşitli faaliyetlerin gerçekleşmesini sağlayarak halkın moral bulmasını ve eğlenmesini sağlamıştır. Köylerde bayramlar, törenler, festivaller gibi çeşitli aktiviteler yapılabilmekteydi. Ayrıca her yıl köy ziyaretleri gerçekleştirilerek çeşitli kitaplar ve hastalar için gerekli olan ilaçların dağıtımı da bu şubenin sorumlulukları arasında yer almaktaydı.⁷⁸

1.4.9. Müze ve Sergi Şubesi

Tarihsel geçmişi ve jeopolitik konumu itibari ile çok sayıda tarihi eserin ve anıtların bulunduğu ölkemizde bu şube aracılığı ile milli ve ulusal değerlerin korunması sağlanmıştır. Ulusal değerlerin zarar görmemesi açısından müze ve sergi şubesinin yapmış olduğu etkinlikler geçmişimizin araştırılması ve korunması açısından oldukça önemli bir konuma sahiptir.⁷⁹

⁷⁸ Bayraktar, a.g.e., s.39.

⁷⁹ Toksoy, a.g.e., s.20.

Halkevlerinin bütün şubeleri ortak bir şekilde ifade edilecek ve özetlenecek olursa, bütün şubelerin tek bir ortak amacı bulunmaktadır oda Türk halkının kültür seviyesinin artırılması ve milli değerlerin hakla benimsetilmesidir.

1.5. Halkevlerinin Kapatılması

Belirli bir döneme damgasını vuran ve halkın her türlü alanda bilinçlendiren Halkevlerinin yavaşlamasında etkili olan nedenlerden birisi de İkinci Dünya Savaşıdır. Bu nedenle ülkede bazı tedbirler alınmış ve uygulamıştır. Birinci dünya savaşında olduğu gibi ikincisinde de Türkiye değişen dünya düzenine ayak uydurmak ve demokrasiyi güçlendirmek adına bazı kararlar almıştır. Bu kararlardan en önemlisi çok partili hayata geçiştir.

Çok partili hayata geçişle birlikte ilk önce 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur. Halktan beklediği ilgiyi bulamayan bu parti çok uzun sürmeden kapanmıştır. İkinci olarak ise 1946 yılında Demokrat Parti kurulmuş ve yapılan seçimler sonucunda mecliste toplam 66 milletvekili çıkartarak Türk Halkını temsil etmiştir ve ilerleyen dönemlerde güçlü bir rakip olacaklarını herkese göstermişlerdir.

Demokrat Partinin meclise girmesiyle birlikte Halkevlerinin siyasi yapısı ve uygulamaları tartışılmaya başlanmıştır. Bunun en önemli nedeni de Halkevlerinin CHP'nin bir kuruluşu gibi hareket etmesi ve CHP talimatları ile faaliyetlerde bulunmasıdır. Bu da Halkevleri ile CHP arasındaki kuvvetli bağı ortaya çıkartmaktadır. Buda meclis içerisinde huzursuzluğa ve tartışmaların yaşanmasına neden olmuş bazı eleştirileri peşinden getirmiştir.⁸⁰

1940'lı yılların ortalarında Halkevlerinin şube sayısı binleri bulmaktadır. Etkinlikler ülke genelinde yaygınlık kazanmıştır. Ancak, tüm gelişkinliğe rağmen bir taraftan da bazı Halkevlerindeki çalışmaların konumunu değiştirmiştir. Halkevleri eski dönemdeki öncülük vasıflarını yitirmeye başlamıştır. Çok partili döneme geçiş denemelerinin başladığı 1946 yılından 1951'e kadarki sürede Halkevleri sıkıntılı dönemler geçirir. Çok partili döneme geçişle birlikte

⁸⁰ Özdemir ve Aktaş, a.g.e., s.259.

Halkevlerinin konumu özellikle muhalefet ve muhalif basın tarafından sürekli sorgulanmakta ve ağır eleştirilere uğramaktadır. Yeni kurulan Demokrat Parti ve başka partiler Halkevlerinden yararlanmak istemektedir, ancak bu isteklere tüzüğün elvermediği gerekçe gösterilerek olumsuz yanıtlar verilir. Öte yandan CHP' de Halkevlerini partiler dışı bir kuruluşa dönüştürme konusunda isteksiz olduğu için durumu oldukça ağırdan almaktadır.⁸¹

Türkiye Cumhuriyetinde iktidar değişimi yaşandıktan sonra CHP ile DP arasında Halkevlerinin geleceğine ilişkin yapılan uzlaşma çalışmalarından bir sonuç çıkmamıştır. Dönemin başbakanı olan Adnan Menderes, bu istemin ilk zamanlarında Aydın Halkevini açarken görüldüğü gibi övgüler düzdüğü bu kuruluşları, kendilerine kalmayacağını anladığı bir noktadan sonra "faşist kurum" olarak nitelermeye başlamıştır.

Yaşanan bu olumsuzluklara rağmen CHP Halkevlerine karşı olan eski tutumunu değiştirmemiş ve ilgisini giderek artırmıştır. CHP'nin sergilemiş olduğu bu tutum DP'yi daha da rahatsız etmiş ve eleştirilerin yükselmesine neden olmuştur. Bunun en önemli nedeni ise Halkevlerinin bütçelerinin devlet tarafından karşılanmasıdır. Bu halkevinin bir devlet kurumu imajına sahip olmasına neden olmaktadır. DP'de Halkevlerinden tarafsız olmasını istemektedir.⁸²

Yapılan görülmeler sonrasında 25 milletvekilinden oluşan bir komisyon Halkevlerinin birer tesis haline gelmesi için çalışmalarda bulunmuş ve halkın yararına olan tarafsız bir kurum olarak görülmesini sağlamıştır. Yapılan çalışmalara rağmen halkevleri hiçbir zaman sosyal bir tesis gibi davranamamış hatta bir dönem MEB'e bağlanması bile görüşülmüştür.⁸³

Her ne kadar CHP, Halkevlerinin parti merkezlerinden çok halkın genel kullanımına açık kültür merkezleri olduğunu vurgulasa da, Devlete ait olduğu söylenen bir kurumun bu şekilde, sadece tek bir partinin hizmetinde olması bu tarz "faşist kurum" eleştirilerin "doğruluk" yanlarına işaret etmektedir. Çünkü CHP'nin seçim konuşmalarının ve bazı kurultayların Halkevlerinde yapılması, Halkevi başkanlarının CHP'ye bağlılıklarını bildirmeleri, parti ile Halkevlerinin iç içe olduğunun açık göstergeleridir. Üstelik Halkevlerinin bütçeleri partiden ve ulusal bütçeden sağlanmaktadır. Çok partili bir rejime geçildiği dönemden itibaren, bir siyasal

⁸¹ Uysal, a.g.e., s.33.

⁸² Zeyrek, a.g.e., ss.101-102.

⁸³ Zeyrek, a.g.e., s.109.

partinin yan kuruluşlarının devletten kaynak sağlaması haklı tepkilere yol açan bir durumdur. Sonuçta bu vurgular Halkevlerinin kapatıldığı yıl olan 1951 yılına kadar DP ve DP yanlısı basın tarafından başarıyla işlenmiş ve sonunda Halkevlerinin kapatılması sağlanmıştır. Bu kapanmada Halkevlerinin toplum içindeki konumun değişmesi, farklı bir partiye üyesi konumunda olan vatandaşların bu merkezlere girme hususunda bazı çekinceler yaşaması önemli olan bir başka husustur. DP iktidarından sonra devlet yönetiminde yer alanlarda Halkevlerinden yavaş yavaş uzaklaşmaya başlamış ve yapılan etkinliklerde gözle görülür azalmalar meydana gelmiştir. Son olarak, bütçenin kısılması ile Halkevlerinde kaynak bulma sıkıntısı doğmuş ve bazı etkinliklerde halktan ücret alabileceği yönünde açıklamalar yapılmıştır.⁸⁴

8 Ağustos 1951 yılında çıkartılan bir yasayla birlikte Halkevlerinin faaliyetleri tamamen durdurulmuştur. Halkevlerinin bütün mal varlıklarına el konulmuş ve hazineye devri gerçekleştirilmiştir.⁸⁵ Şehirde faaliyet gösteren bazı binalar yeniden açılacak olan Türk ocaklarına devredilmiştir. Ayrıca kapatılan Halkevlerinin taşınır malları arasında yer alan kütüphaneler, arşivler, belgeler, fotoğraflar gibi çeşitli malzemelerin korunması için hiçbir önlem alınmamıştır. Halkevlerinin kapatılması için idareye tanınan sürenin dolması beklenmeden yurt genelindeki bütün Halkevleri mühürlenmiştir.

1.6. Halkevlerinde Yürütülen Kültürel ve Sanatsal Faaliyetler

Halkevlerinde bulunan toplam 9 kolda yürütülen faaliyetlerde özellikle okumaya büyük önem vermiş ve her halkevinde bir okuma salonunun bulunması ve daima halka açık olması gerekliliği her zaman belirtilmiştir. Toplumun daha iyi bir şekilde bilinçlendirilebilmesi için 15 günde bir toplumu alakadar eden konularla ilgili konferanslar verilerek görüşmeler yapılırdı. Bu toplantılarda Atatürk'ün Nutku ve Türk büyüklerinin eserleri okunarak milli konuşmalarla toplantılar sürdürülürdü. Aynı zamanda gençlere yönelik özel konulara da yine bu konferanslarda yer verilirdi.⁸⁶

⁸⁴ And, a.g.e., s.29.

⁸⁵ T.C. Resmî Gazete, 11 Ağustos 1951, Sayı: 7882, ss.1781-1782.

⁸⁶ BCA, 490.01/3.15.9

Uzun süren savaşlardan sonra barış ve huzurun tahsis edildiği Anadolu da yaşayan insanlar barış ortamına kavuştuktan sonra bazı ihtiyaçlar kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçlardan birisi de sanat ihtiyacıdır. Yaşamını daha çok kentsel bölgelerde sürdüren halkın sanat ihtiyacını karşılamak devletin en önemli görevleri arasında yer almaktadır. Özellikle İstanbul'da açılana Eminönü Halkevi Temsil Şubesi, halkın bu ihtiyacını karşılamak maksadıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmuş ve imkânlar doğrultusunda çalışmalarını sürdürmüştür. Eminönü Halkevi Temsil Şubesi İstanbul Halkevinden alınan bir şubedir. Özellikle 1963-1938 yılları arasında yoğun bir şekilde tiyatro faaliyetlerini sürdürmüş ve çok sayıda oyunu İstanbul halkı ile buluşturmuştur. Oynanan bu oyunlardan bazıları şunlardır; Şehirli Kız, Kibarlık Budalası, Sönmeyen Ateş, Dek Bazlık gibi halkın sevgiyle izlediği oyunlardır. Bu zaman zarfında oynanan oyunları toplam 79.200 kişi izlemiştir. Oynanan oyunlar sadece Eminönü Halkevinde değil aynı zamanda İstanbul'un bazı bölgelerinde de gösterimde bulunmuş ve şube dışında toplam 77 temsil verilmiştir.⁸⁷

Her Halkevi açıldığı bölgeye karşı bazı sorumlulukları bulunmaktaydı. Halkevleri bölgenin tarihinin araştırılmasında ve bölgeye ait tarihi eserlerin korunmasında, halkın geleneksel oyunlarının belirlemek ve geleneklerin yaşatılması sağlamaktan sorumluydu. Bölge ile alakalı yapılan her türlü çalışma Halkevleri Genel Merkezine bildirilirdi.⁸⁸

Halkevleri açıldıkları ilk günden itibaren halkın yoğun ilgisini görmüştür. Yürütölen faaliyetlere heyecanla katılmışlardır. Hatta Halkevlerinin açılış günlerinde ve etkinliklerde kendi evleri gibi görmüşler ve salonları doldurmuşlardır. Bundan dolayı da halkevlerinde yürütölen çalışmaların hızlandırılması hususunda Parti Meclisi Halkevlerine talimat vermiştir.⁸⁹

Halkevlerinde toplumun her kesiminden katılan gönüllü topluluklar bulunmaktadır. Bu bireyler ilgi ve yeteneklerine göre farklı sanat kollarına giderek eğitim almakta ve kendisini bu alanda geliştirmektedir. Halkevleri edebiyattan tarıma eğitimden spora dokuz farklı kolda halkı eğitmekle görevlendirilmiş Türk milletinin bilinçlenmesi için üzerine

⁸⁷ Eminönü Halkevi Çalışma Bilançosu 1936-1938, ss.23-24.

⁸⁸ BCA, 490.01/4.18.2

⁸⁹ BCA, 490.01/3.12.24.

düŖen görev ve sorumlulukları yerine getirmeye çalışmaktadır. Özellikle temsil Ŗubelerinde görev yapan eğitmenler ve oyuncular tiyatro oyunlar hakkında bilgi sahibi olmakta, illerde, ilçelerde ve köylerde turneler düzenleniyordu. Karagöz gibi gölge oyunları, köy seyirlik oyunları, çeŖitli halk oyunları, tiyatro temsilleri ve konserlerle yeni toplumsal değerler sanat aracılığı ile halka ters düŖmeyecek bir üslup ile aktarılmaya çalışılıyordu. Köylerde kurulan halkodaları ile köylü okuma yazma öğreniyor, çeŖitli sanatsal etkinliklerle ulusal değerleri kavıyor ve Atatürk'ün ulusal kültürü geliŖtirici etkinlikleri toplumun her kesimine hitap etmesi sağlanıyordu.

Halkevleri kurulduğu ilk günden itibaren halk ile aydınları kaynaŖtırarak toplumsal hayatta dayanıŖma ve iŖ birliğine yönelik, demokrasi kültürünü benimseyen, cumhuriyet rejimine bağlı milletler yetiŖtirmeyi amaçlamıŖtır. AraŖtırmanın bu kısmında Halkevlerinde faaliyet gösteren temsil Ŗubesinin yürüttüğu faaliyetlere yer verilmiŖtir.

Halkevlerinde temsil Ŗubeleri aracılığı yapılan tiyatro faaliyetlerinin en büyük amacı halkevlerine canlılık katmak, Ŗehirlerin ve kasabaların tiyatro ihtiyaçlarını karŖılamak, yeni kurulan rejimin ayakta tutucusu olarak nitelendirilen gençlerin Türkçeyi güzel ve düzgün konuŖtırmaya alıŖtırmak ve memlekete fedakar ve vefalı bireyler yetiŖtirmek maksadıyla etkinlikleri yürütmüŖlerdir. 19 Ŗubat 1932 yılında Ankara Halkevinin açılıŖında Milli Eğitim Bakanı Dr. ReŖit Galip Halkevlerinde yapılacak tiyatro çalışmaları ile alakalı Ŗu konuŖmayı yapmıŖtır:

“Halkevleri temsil Ŗubelerini bu teŖkilatın en mühim cihazlarından biri sayıyoruz. Halkevi sahnesi, bir milli kültür mektebi olacaktır. Orada çalışan, milli müdafaa için emek veren mücahitler sayılacaklardır. Halkevi sahnelerinde yalnız milli tezleri müdafaa eden piyesler temsil edilir... Bizim mevzularımız umumi Türk tarihi ile milli mücadelenin her biri bir millete ebediyen Ŗeref ve iftihar seviyesi olabilecek sayısız safhaları, Türk'ün güzel ahlakı, yüksek faziletleri, Türk ruhundaki maddi, manevi sonsuz kudretler gibi membalardan alınacaktır. Saltanat ile Cumhuriyetin, irtica ile inkılabın, modern mektep ile köhne medreselerin, iyi vatandaŖ ile fena vatandaşın, umumi cemiyet menfaatleri ile Ŗahsi menfaatlerin mukayesesi gibi daha sayılabilecek mevzular da Halkevlerinin temsil mesaisine zemin teŖkil edeceklerdir.”

Cumhuriyetin ilk yıllarında büyük atılımlar yapmak maksadı ile açılan Halkevlerindeki tiyatro etkinliklerinin amacı profesyonel aktör yetiştirmek değil, temsil şubesine gelen üyelere tiyatro eğitimi vermek ve tiyatro kültürünü aşılama olarak ifade edilmiştir. Aynı zamanda bu kurumda sosyal ve kültürel yaşama katkı sağlaması amacı ile tiyatro etkinlikleri verilmektedir.

Halkevlerinde yürütülecek olan bir piyesin temsil edilmesinden önce oyuncuların sanatsal oluşumları göz önüne alınır ve değerlendirilirdi. Bu noktadaki asıl amaç oyuncuların psikolojik yoğunluklarıdır. Halkevleri sadece sahneden başarılı olanları değil aynı zamanda başarılı olmayanları tutarak, onların sanatsal kişiliklerini geliştirmeyi de hedeflemiştir. Çünkü halkevlerinde yürütülen tiyatro etkinliklerinde yer alan oyuncular kelimenin tam anlamı ile oyuncu olarak nitelendirilmektedir. Çünkü Halkevlerinde etkinliklere katılan üyeler daha yolun başında olarak görülmekteydi. Bundan dolayı Halkevlerinde oynanan piyeslerin başarısında öncelikli oyuncuların cesaretlerini, teşebbüslerini ve yaratıcılıklarının desteklenmesi gerekmektedir.⁹⁰

Halkevlerinde sadece tiyatro faaliyetlerine katılan oyuncular değil, bu faaliyetleri izleme amaçlı gelen misafirlerinde düşünsel estetik ve izleme esnasında uyulması gereken kurallar yönünden bazı hususlarda eğitilmektedir. İzleyiciler için belirtilen bu kurallar “Halkevleri Temsil Kolları için Kılavuz” adlı broşür ile izleyicileri bilgilendirmiştir. Bu kurallar:

- Temsiller ilan edilen saatte başlar ve zamanlama buna göre planlanır.
- Bu saati geçiren izleyiciler kesinlikle salona alınmaz. Perde arası beklenir.
- Temsil esnasında konuşmak, gürültü çıkartmak, kabuklu yiyecekler gibi oyunu sekteye uğratabilecek hallerin önüne geçmek amacıyla önlemler alınır.⁹¹

⁹⁰ Baltacıoğlu, a.g.e., s.126.

⁹¹ Temsil kolları için kılavuz, a.g.e., s.12.

Halkevleri içinde bulunduğu dönemin kabul ettiği tiyatro anlayışını benimsediğini fakat ona layık bir izleyici kitlesinin hazırlanması sadece izleyicilere bu sanatı öğretmeyle mümkün olacağını ve halkevlerinin görevleri arasında da bu niteliğin olduğu belirtilmiştir.⁹²

Halkevleri Geleneksel Türk tiyatrosunun öncelikleri olan unsurlara önem verdiği özellikle belirtilmiştir. Halkevlerinde oynanan temsillerde oyuncuların özellikle söylemlerinde, jest ve mimiklerinde, milli değerlere bağlı hareket etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Karagöz, meddahlık, orta oyun, köy sohbet oyunları gibi tiyatro sanatlarına da Halkevlerinde ağırlık verilmiştir.⁹³

Karadağ (1982) çok sayıda çeviri ve uyarlama eserleri Halkevleri sahnesine kazandırmış olan Delibaş'ın her güzel şeyin, ruhu okşayan, insanın kalbinde estetik bir haz uyandıran her türlü olgunun uygarlaşma aracı olarak görüldüğünü, Türkiye'nin çağdaş uygarlık yolunda ilerleyebilmesi için tiyatro etkinliklerinin zorunlu tutulduğu, tiyatronun benimsetilmek istenen düşüncelerin yayılmasında etkili bir araç olduğunu belirtmiştir.⁹⁴

Halkevlerinde oynanan temsillerde öncelikli olarak oyunların seçimi hususunda Halkevlerinde yerli yapıtları ve uyarlanmış oyunları tercih etmiş, çeviri oyunlarda ise klasik eslere yer vermiştir. Bu dönemde toplumun bünyesine uymasının zorunlu olduğu ve yabancı oyunların toplumsal uyum açısından mesafeli yaklaşmıştır. Halkevlerinde yürütülen tiyatro etkinliklerinin temel amaçlarından birisi de Türk insanının, kendi ruhunu anlayabilen, kendi gerçeklerimizi yansıtan oyunların yazılması ve bunu yazacak oyun yazarlarının yetiştirilmesinin sağlanmasıdır.

Günümüzde Türk edebiyatının önderlerinden olan ve halen tanınırlığını koruyan Reşat Nuri Güntekin, Halkevlerinde yürütülen tiyatro faaliyetlerine ilişkin verdiği bir konferansta tiyatro sahnesinin bir idarecisi ve bir rejisörünün olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca bir oyuna nasıl çalışılması gerektiği hususunda bir takım bilgilerde paylaşmıştır. Güntekin'e göre temsilde rol alan amatör oyunculara oyunun amacı ve önemi iyice anlatılmalı ve benimsetilmelidir. Kısacası oyunun ruhu açıklanmalıdır. Oyuncular rollerine hazırlanırken ezberleyecekleri metinlere çok iyi çalışmalı ve rollerini benimsemelidir. Oyuncular

⁹² Mehmet Alper, "Halkevi Amatörleriyle Hasbihal" , *İnan Dergisi*, Sayı:11, Trabzon 1944, s.29.

⁹³ Baltacıoğlu, a.g.e., s.129.

⁹⁴ Karadağ, a.g.e., s.182.

provalara zamanında gelmeli ve tam bir profesyonellik içerisinde çalışmalarını sürdürmesi gerekmektedir.⁹⁵

Halkevlerinde yürütülen tiyatrolara ilişkin Ülkü dergisinde oldukça önemli yazılar kaleme alınmıştır. Bu dergi ile birlikte özellikle “Halkevleri Temsil Kolları İçin Kılavuz”, “Sahne” ve “Tiyatro Makyaj” gibi kitaplar yayınlanmıştır. Ülkü dergisinde yayınlanan bir sayıda Gençosman (1942) temsil kolları ile ilgili olarak şu bilgileri paylaşmıştır:⁹⁶

“Temsil kolları, kendilerinin bile ummadığı neticeler almış. Önce işe küçük piyesler ile başlamışlar. Hükümetin karşısında park diye ayrılmış bir yer var. Oraya köyün marangozuna bir sahne hazırlanmış. Sıralar uydurulmuş ve dizilmiş. Küçük piyeslerin gördüğü rağbet, şevklerini artırmış. Köyde heves ve anlayış görünce faaliyeti geliştirmiş ve genişletmiş. Yazın benim orada kaldığım yirmi gün içinde Moliere’in iki eserini oynadılar ve parktaki sıralar yetişmedi. Oraya sığmayan kadınlar ve çocuklar karşı damlarda su yüklerinin kenarlarına sıralanmış, sus pus olmuş, sahnede yaratılan bu ikinci dünyada olup bitenleri seyrediyorlardı. Nahiye Müdürü: Aman bize piyes, piyes yollayın diyordu.”

Halkevlerinde yürütülen tiyatro etkinliklerinde sadece cumhuriyet rejimi, Atatürk ilke ve inkılapları ile ilgili konulara yer verilmemiş aynı zamanda geleneksel gösteri sanatlarımız arasında yer alan karagöz ve kukla gibi sanat etkinliklerinin de geliştirilmesine önem verilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra Geleneksel Türk Tiyatrosunun temelini oluşturan bu oyunların modernleşmesi ve çağa ayak uydurması gerekmektedir.

1932-50 yılları arasında Halkevlerinde toplamda 386 oyun sahnelenmiştir. Sanatsal etkinlikler çerçevesinde kaleme alınan bu oyunlar Halkevlerinin kapatılma sürecine göre 3 farklı grupta ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi, Türk tarih tezini ve Atatürk’ün düşünce sistemi ve ideolojisinde yer alan piyesler, ikincisi modern çağa ayak uydurmak için çeviri olarak uyarlanan piyesler, üçüncüsü ise toplumsal konularda ve ilişkilerde aile ve arkadaş

⁹⁵ Baltacıoğlu, a.g.e., s.139.

⁹⁶ Kemal Zeki Gençosman, “Bir Halk Odasında”, *Ülkü, Yeni Seri Dergisi* Cilt 1, sayı 13, Ankara 1942, s.8.

ortamından kaynaklanan çelişkilerin yer aldığı farmlar, trajikomediler ve melodramlar olarak sırlanabilir.⁹⁷

⁹⁷ Şimşek, a.g.e., s.14.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNİN İLK YILLARINDA HALKEVLERİNDE TİYATRO FAALİYETLERİ

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra bir sanat dalı olarak tiyatro faaliyetlerini çok fazla önem verilmiştir. 1927 yılında Darülbeydinin başına geçirilen ve Türk Tiyatrosunun kurusu olarak ifade edilen Muhsin Ertuğrul Türk Tiyatrosunun gelişmesi için çok sayıda çalışmada bulunmuştur.⁹⁸Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Türk tiyatrolarının genel özellikleri incelendiğinde özellikle bu dönemde yazılan oyunların büyük bir çoğunluğu ulusçuluk fikrini ele alan, toplumsal sorunları irdeleyen, değer yargılarının değişmesine ve ruhsal çelişkilerin ifade edilmesine yönelik çalışmalardan oluşmaktadır. Bu dönemde özellikle ruhsal çatışmalar ve çelişkili konulara ağırlık verilmiştir.

Yeni kurulan ve genç Cumhuriyet tiyatroları Halkevleri ve Köy Enstitüleri ile birlikte kitleleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda Atatürk hem gerçekleştirmiş olduğu devrimleri Türk halkına anlatmaya hem de bir toplumun en önemli uygarlık aracı olan tiyatronun halk arasında yaygınlaşmasını hedeflemiştir. Halkevleri Atatürk'ün bu hedeflerini gerçekleştirmesinde çok büyük bir etkisi olmuştur. Çok kısa bir süre de yurdun dört bir köşesine yayılan Halkevleri ile birlikte tiyatro kolları yaygınlaştırılmış ve halk ile iç içe geçerek her kesimi kucaklamıştır. Yaklaşık 2500 yıl öncesinde antik sahnelerde tiyatro izleyen insanoğlu 2500 yıl sonrasında Halkevlerinde oyunları seyretme imkânı bulmuştur.⁹⁹Bundan dolayı Halkevleri tiyatronun yeniden doğmasına neden olmuştur. Kısacası Halkevleri tiyatronun Rönesans'ı olarak ifade edilmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde tiyatrodan ve Halkevlerinde yürütülen tiyatro faaliyetlerinden bahsedilmiştir.

⁹⁸ Özdemir Nutku, *Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu*, Özgür Yayınları, İstanbul 1999, s. 45.

⁹⁹ Karadağ, a.g.e., s. 36.

2.1. Geleneksel Türk Tiyatrosunun Kökenleri

Tiyatro unsuru Osmanlı devleti zamanında çok fazla Türk unsurunu içerisinde barındıran bir yapıya sahip olmasa da Cumhuriyet döneminde ve sonrasında oldukça önemli gelişmeler yaşayarak üzerine düşünülen sanat alanlarından birisi haline gelmiştir. Batı tiyatrosunu 1839-1908 Tanzimat tiyatrosu, 1908-1923 arası meşrutiyet tiyatrosu ve 1923'ten günümüze kadar olan kısmı da cumhuriyet tiyatrosu olarak ifade edilmektedir. Tanzimat'ın ilan edilmesiyle birlikte İstanbul'da 4 tiyatro açılmış ve Batı tiyatrosunun gelişmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır. Özellikle II. Abdülhamit'in sıkı denetimi ve yasakları nedeni ile tiyatronun gelişimi 1908 yılına kadar durmuş ve 1908 Jön Türklerin ihtilali sonrasında yeniden hız kazanmıştır. 1923 yılından sonra kadın sanatçılar tiyatro sahnesine çıkmaya başlamış ve Ankara hükümeti tiyatronun gelişmesi hususunda önemli adımlar atmıştır.¹⁰⁰

Günümüzde Türk tiyatrosu üzerine çeşitli araştırma yapan araştırmacıların büyük bir çoğunluğu bu yapıyı köylü tiyatrosu ve halk tiyatrosu olmak üzere iki grup halinde incelemeye almaktadır. Köylü tiyatrosu genellikle köy yerlerinde sergilenen dramatik oyunlardan oluşurken, şehir tiyatroları ise dramatik oyunların yanı sıra sihirbazlık, hokkabazlık gibi el becerisinin olduğu gösterileri sergilemektedir. Köy tiyatrolarında dini törenler temsil edilirken, geçmiş gelenek ve görenekler ön planda tutulmaktadır. Halk tiyatrosunda ise şehir bölgelerinde aydın ve okumuş kişilerin dışında kalan kişiler tarafından geliştirilen ve sürdürdüğü bir gelenek olarak görülmektedir. Halk tiyatrolarını köy tiyatrolarından ayıran en önemli unsur, ritüellere dayanan bir yapıya sahip olmamasıdır.¹⁰¹

¹⁰⁰ Tülay Âlim Baran, *Türk İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti*, İstek Yayınları, İstanbul 2018, s. 266-268.

¹⁰¹ Dilaver Düzgün, "Türkiye'de Geleneksel Tiyatro Çalışmaları", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 52, 2014, s. 144.

2.2.Tiyatro ve Tiyatroya İlişkin Kavramlar

Tiyatro, olayların dekorlar ve kişiler aracılığı ile gündelik hayatımızda olduğu gibi canlı olarak anlatıldığı oyunlardır. Bundan dolayı da hem göze hem de kulağa hitap eden güzel sanatlardan yararlanmaktadır. Kısacası söz ve hareketler birbirini tamamlamaktadır ve oyun izleyici ile bütünleşmektedir. Bundan dolayı da tiyatro diğer edebi türler arasından sıyrılarak günümüze kadar gelen bir sanat türüdür. Tiyatroda bulunması gereken bazı özellikler vardır. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir:¹⁰²

- Tiyatro, konuşma ve eyleme dayalı olarak gerçekleştirilen ve olayları oluş sırasına göre gösteren ve yaşanmış olayları ağızdan anlatan bir yazı türü olma özelliğine sahiptir.
- Dilimizde aynı zamanda temaşa sanatı olarak da ifade edilmektedir. Ayrıca Fransızca da piyes kelimesi ile karşılıklı bulmaktadır.
- Eserde yer alan diyaloglar, hal ve hareketler; oyuncuların jest ve mimikleri ile hayat bulmaktadır.
- Tiyatro yazılan bir metnin taklit edilmesidir.
- Romanlarda ve öykülerde yer alan mekânlara sahne olarak karşılık bulmakta ve oynanmaktadır.
- İzleyiciye gerçeklik duygusunu aktarabilmek için dekorlardan yararlanılmaktadır. Tiyatro sahnelerinde dekorlara özellikle ilgi gösterilir ve çalışmanın en önemli parçaları arasında gösterilir.
- Tiyatronun doğuşu dini gösteriler olarak bilinmektedir. Batı tiyatrosunun temelleri eski Yunan tiyatrolarına dayanmaktadır. Eski Yunan tiyatrosu da şarap tanrısı olarak bilinen “Dionysos” adına yapılan törenlerden ortaya çıkmıştır.
- Rönesans döneminde yetişen ve en büyük tiyatro yazarı olarak gösterilen yazar Shakespeare'dir. Aynı zamanda İspanyol yazar Lope de Vega'da dönemin ünlü yazarları arasında yer almaktadır.

¹⁰² Tamer Temel, “Türk Modernleşmesinin Taşıyıcı Gücü: Tiyatro”, *İdil Dergisi*, Sayı: 26, 2016, s.1771.

Toplumlarda tarihsel olayların yaşanması ve toplum üzerinde çeşitli etkiler bırakmasından dolayı toplumun sanat anlayışı üzerinde de çeşitli değişimlerin yaşanması kaçınılmaz bir gerçektir. Bu bağlamda Türkiye’de toplumsal düzeni etkileyen en önemli unsurların başında ülkenin yaşamış olduğu rejim değişikliğidir. Bundan dolayı Türkiye’deki tiyatro algısının iki dönemde incelemek daha doğru olacaktır. Araştırmada halk tiyatroları Cumhuriyet öncesi ve sonrası olarak ele alınmıştır.¹⁰³

Tiyatro eserleri genel olarak iki başlık altında toplanmaktadır. Bunlar müziksiz ve müzikli tiyatrolardır. Müzikli olan eserler; trajedi, komedi ve drama türleridir. Müziksiz olan eserler ise opera, operet, müzikal, pandomim, revü ve skeç türleridir. Trajedi ilk tiyatro türlerinden birisidir. Bu türde özellikle kişilere korku, heyecan ve acındırma duyguları ile bazı konularda telkinlerde bulunarak ders vermek amaçlanmaktadır. Bu türde şiirsel bir anlatımın olması ve değişmez bazı katı kurallarının bulunması diğer tiyatro türlerinden ayrılmasına neden olmuştur. Klasik türde yazılan trajediler genellikle 5 sahneden oluşmaktadır. İlk örnekleri eski Yunan dönemine kadar dayanmaktadır. Bu dönemde oynanan tiyatrolarda sahne bulunmaz olayları anlatan ve olaylar arasındaki sebep sonuç ilişkilerini açıklayan sahne korolar bulunmaktadır.¹⁰⁴

İnsanların hayatı ve kendi kişiliklerinin komik yanlarını sergilemeye dayanan komediya da asıl amaç seyircileri güldürürken bir yandan da düşündürmektir. Komedi türünde yapılan tiyatro oyunlarda üslupta özellikle bir serbestlik bulunmaktadır. Yapılan oyunlarda her türlü kaba söze ve şakaya yer verilmektedir. Oyun için bahsi geçen kahramanların büyük bir bölümü halktan seçilmektedir. Aslında bilinen insanlardır. Konularını gündelik hayattan alır ve örneklendirir. Komedi eserleri içerik bakımında 3 bölümden oluşmaktadır. Bunlar; töre komedisi, entrika komedisi ve karakter komedisidir.¹⁰⁵

Drama iki farklı tiyatro türünün sentezi olarak ele alınmaktadır. Trajedi ve komedinin bir araya getirilerek oluşturduğu bir yapıya sahiptir. Modern tiyatrodaki sürekli olarak

¹⁰³ Başlıca Tiyatro Türleri, Tiyatro ile İlgili Temel Kavramlar ve Terimler, www.turkedebiyati.org/tiyatro-nedir.html, Erişim Tarihi: 06.04.2019.

¹⁰⁴ www.turkedebiyati.org/tiyatro-nedir.html, Erişim Tarihi: 06.04.2019.

¹⁰⁵ www.turkedebiyati.org/tiyatro-nedir.html, Erişim Tarihi: 06.04.2019.

aristokrat zümrenin yaşayışını ya da sadece hayatın komik taraflarının sahneye konulmasının yeterli olmadığı belirterek hayatın birçok tarafı ile temsil edilmesi arzusu ile ortaya çıkartılmıştır. Dram, düz yazı ve şiirsel anlatım biçimde yazılan eserler üç ya da beş perdeden oluşmaktadır. Drama eserlerinde gündelik hayattan konular işlenerek gerçekler anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu eserlerde her türlü karaktere yer verilmektedir. Kısacası hikâyenin kahramanları halktan ya da soylulardan oluşabilmektedir. Opera bireylerin konuşmaktansa tiyatro oyununu şarklar eşliğinde sahneleyerek ortaya koyması olarak tanımlanmaktadır. Operayı tiyatrodan ayıran en önemli özelliği bir bölümünde müzik olmasıdır. Pantomim ise duygu ve düşüncelerin bazen bir müzikle bazen de herhangi bir eşya ile dans ederek ya da jest ve mimikleri kullanarak anlatılmasını sağlayan sözsüz oyun türüdür.¹⁰⁶

2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Tiyatro

Tanzimat döneminin başlangıcı olarak bilinen 1939 yılı aynı zamanda Batı Tiyatrosunun geleneği içinde bir başlangıç dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde Osmanlı Devletinde Batılılaşma adına ciddi adımlar atılmış Türk tiyatrosu da bundan oldukça fazla etkilenmiştir. Özellikle bu dönemde Batılılaşma geleneği içerisinde yer alan III. Selim, II. Mahmut ve Abdülmecit gibi saray içerisinde etkin olan padişahlar batı tiyatrosuna da oldukça fazla ilgi duymuşlardır. Bu etkilenme süreci Türk tiyatrosunun batı tarzı oyunlar oynamasını kolaylaştırmıştır. Yine bu dönemde yurt dışından gelen yabancı tiyatro toplulukları ve opera grupları ülkede çeşitli gösterimlerde bulunmuştur.¹⁰⁷

Osmanlı devletinde Batı tiyatrosunun özellikleri benimsenmeden önce genel hatları doğrultusunda incelendiğinde halk tiyatroları için iki gelene ön plana çıkmaktadır. Bunlar “Köylü Tiyatrosu Geleneği” ve “Halk Tiyatrosu Geleneği” olarak ifade edilmektedir. Köylü tiyatrosu geleneği geçmişten günümüze kadar varlığını devam ettirmiş ve toprağına bağlı kalarak yaşamış olan köylülerin yaşam birikimleri ile gelişerek devam etmiştir. Tabi zaman içerisinde yaşanan gelişmelerden dolayı bu seyirlik oyunlarda değişime uğramış ve biçim ve öz bakımsal olarak değişim geçirmiştir. Halk tiyatrosu geleneği farklı bir çevreden ortaya

¹⁰⁶ www.turkedebiyati.org/tiyatro-nedir.html, Erişim Tarihi: 06.04.2019.

¹⁰⁷ Metin And, *Osmanlı Tiyatrosu*, Dost Yayınevi, Ankara 1999, s. 19-20.

çıkmiş bir tiyatro geleneğidir. Halk tiyatroları genel olarak başkentte doğmuş bir tiyatro türüdür. Türkiye'nin farklı yerlerinde oynansa da Karagöz ortaoyun gibi geleneksel halk tiyatrosu türleri İstanbul'a mal olmuştur. Geleneksel halk tiyatrosunda sergilenen en önemli tiyatro türleri kukla, karagöz ve ortaoyunudur. Daha sonraki dönemlerde batı tiyatrosu ile birleşerek Tuluat tiyatrosu ortaya çıkmıştır. Geleneksel halk tiyatrosunun batı tiyatrolarından ayıran en önemli unsur sahnesiz ve yazılı metne dayanmayan eserlerden oluşmasıdır.¹⁰⁸

Köylerde oynanan seyirlik tiyatrolar ritüel kökenli ve eğlence amaçlı olan oyunlar olarak iki başlık altında ele alınmaktadır. Doğa olaylarında yaşanan değişimler belirli zamanlar insanların yaşam biçimlerini etkilediği gibi büyük değişimler yaşamalarına da neden olmuştur. Bundan dolayı köy seyirlik oyunlarında insanların üremesi, tarlalardaki hasat, doğanın canlanması ve ölüm gibi çeşitli konular işlenmiş yılın belirli dönemlerinde halkın beğenisine sunulmuştur. Ritüel kökenli olarak ele alınan oyunlarda ise tarihsel olarak gelişim açısından önemli olan eğlenceli oyunla sergilenmiştir. Zaman içerisinde bu oyunlar değişim göstermiş ve toplumsal sorunları ele alan, hem eğitici özelliği olan hem de eğlendirici özelliğe sahip olan nitelikler taşımaya başlamıştır. Zamanın farklılaşmasıyla birlikte gösterilen oyunlar düğünlerde, bayramlarda ve törenlerde oynanarak sadece eğlenme amaçlı yapılmıştır. Böylesi bir durumun oluşmasında toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel değişim yaşamamasından kaynaklanmaktadır. Halen günümüz şartlarında oynanan oyunlar ritüelleştik oyunların yok olmadan önceki son halleri olarak ifade edilmektedir.¹⁰⁹

Türkiye de bir teatral gelenekten bahsetmek istediğimizde karşımıza ritüelistik yanları ağır basan ve özelde İstanbul ve yakın çevresinde gelişen teatral anlayıştan [Halk Tiyatrosu'ndan] farklı olarak, kökeni köylülüğe ve onun doğayla kurduğu ilişkiye yaslanan Köy Seyirlik Oyunları çıkar. Bu oyunların kökenlerinde ise antik zamanların ve inançların bolluk törenleri ile tapınma törenleri gösterilmektedir. Türklerin Anadolu öncesi yaşamlarını göçebe olarak sürdürdükleri Orta Asya'daki Şamanist inançlarından kaynaklı düzenledikleri kutsal tapınma törenlerinin etkileri Anadolu'da oynanan kimi oyunlara da netçe yansımaktadır. Bir toplumsal bellek olan ve psikolojik bağlamda belirtirsek toplumsal bilinçaltını yansıtan bu tür oyunlar ritüeller, etkinlikler, toplumların

¹⁰⁸ And, a.g.e., s.25.

¹⁰⁹ Erman Artun, *Cemal Ritüeli ve Balkanlardaki Varyantları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.14.

tarih içinde isteyerek ya da zorunluluktan unuttukları inanç kökenlerini de ele verirler. Devredilen kültürel bellek aktarımının bir sonucu olarak Orta Asya steplerinden Anadolu'ya kadar taşınmış olan bu etkiler yeni coğrafi ve toplumsal koşullarla da harmanlanarak eskiyi de içinde barındıran yeni bir etki yaratırlar. Tiyatronun kökeninden bahsettiğimiz bölümdeki ritüel davranışların kökeninden hatırlayacağımız üzere, antik dönemlerin büyü yoluyla dünyayı açıklama çabası ve bunu somut bir bilgi olarak kabul etmesi Köy Seyirlik Oyunlarında da yansısını bulmuştur.¹¹⁰

Bolluk ve bereket törenlerindeki, büyü yoluyla doğaya söz geçirme arzusu ve bu yolla doğanın kutsanması, doğa karşısında çaresiz durumdaki insanlığın korkularının giderilmesini sağlıyordu. Yaşamın devamı olan ve toplayıcılıktan sonraki insanın konağı olan tarım toplumu / toprağın bereketine göre yerleşik kalmayı sağlayabiliyordu. Tarımla uğraşan köylülük ise işte bu “kutsal” toprağın ve onun ürünlerinin bereketini arttırmak için bu kutsama törenlerini yapıyor ve karşısında çaresiz kaldıkları kış mevsiminin gitmesi ve yaz mevsiminin bereketiyle gelmesi için bu kutlu törenleri gerçekleştiriyorlardı.

Toplumsal üretim biçimlerinin ve son yüz yıla kadar teknolojinin bu denli artı değer biriktirememiş olması, en azından son yirmi- otuz yıla kadar köylülüğün bu tür geleneklerinin yaşatarak günümüze kadar ulaşmasını ve bir kısmının da olsa kayıt altına alınabilmesini sağlamıştır.

Köy seyirlik oyunlarında sergilenen dramatik oyunlar geçmiş dönemlerden günümüze kadar Anadolu köylerinde halkın oyun çıkartmak ya da oynamak için kullanmış olduğu geleneğin teatral terminolojideki adı olarak ifade edilmektedir. Ölüm-doğum, ak-kara, iyi-kötü, eski-yeni çatışmasını sergilemek üzere oluşturulmuş olan ritüellerden beslenen köylük oyunlar bazı dönemlerde belirli görevleri yerine getirmek için yılın önemli günlerinde sergilenmektedir. Bu oyunlar genel yapıları itibari ile törensel ve büyüsel oyunlar olarak adlandırılmaktadır. Animist ve totemci çok tanrılı inanç sistemlerinin, mitolojinin konusu haline dönüşerek, tek tanrılı dinlerin söylem ve yaptırımlarının başat hale geldiği törenlere dönüşmeleriyle de zaman içerisinde, törensel ve büyüsel yanı azalan ve giderek eğlence amacıyla çıkartılan bu seyirlik oyunların ortak motifleri genellikle evlilik çağındaki kızların kaçırılması,

110 Karadağ, a.g.e., s.9.

insanların ölüp diriltilmesi, insanların topluca yemek vermesi ve yemeleri gibi güldürü öğelerini içermektedir. Bu öğeler Antik Yunan tiyatrosunun da kökeninde yatan “Dionysyak” ritüellerle ortak bir yapıdadır.¹¹¹

Dramatik köylü oyunları yapısı itibariyle göstermecidir ve topluca oynan, yazılı bir metne dayanmayan oyunlardır.¹¹² Profesyonellerce değil köyde bu işi ilgi duyan ve yeteneği olan köylüler tarafından köylülere oynanır. Seyirci aynı zamanda oyunun katılımcısıdır da. Her ne kadar yazılı bir metne dayanmasa da, doğaçlama da değillerdir, çünkü gelenekselleşen günlerde ve belli amaçlarla oynandığı için seyircileri oyunun konularını ve ana hatlarını en az oynayanlar kadar bilirler. Geçmişten günümüze kadar kuşaklara aktarılan bu oyunlar ritüellerde olduğu gibi belirli kalıplar içerisinde sözel ve eylemsel hareketlerin tekrarlanmasından oluşmaktadır. Bu oyunlarda seyirci ve oyuncu arasındaki varsayım dayanan ortak bir anlayış ile geliştirilmektedir. Bu anlaşma ortak oyun alanı içinde yeniden paylaşılır. Bu paylaşım içinde özel olarak sırf bu amaç için örgütlenmiş tiyatro binaları bulunmaz. Köylük oyunlar köy meydanında, köyde bulunan odalarda ya da köy halkının geniş bir odasında oynanabilmektedir. Bu amaç için üretilmiş özel bir dekor ve kostümleri pek nadirdir, daha çok köylünün bulabildiği basit araç-gereçlerle oynanır. Ancak bu durum bir yoksunluk değil, bugün modern tiyatronun içinde çalışma yapan ve tiyatronun özünü ilgilendirenlerin en çok gerçekleştirmeye çalıştıkları “soyutlama” özelliğinin başat öge olarak açığa çıkmasına neden olmaktadır. Bugün kentte yaşayan ve daha çok Halk Tiyatrosu geleneğinin bir parçası olarak tanışıklığımız olan Karagöz, Ortaoyunu ve Meddah’da da biz aynı “varsayımsal” uyuşumla seyir ederiz.¹¹³

Geleneksel köy seyirlik oyunlarının bilinen bir takım ortak motiflerinden cinsel içerikli mizahi öğeler barındıranları en sık karşılaşılan oyun içeriğini oluştururlar. Ritüelistik kaynaklara dayanan, üreme amaçlı oyunların bazılarını kadınlar kendi aralarında, erkekler kendi aralarında oynarlar. Oynanan oyunlar genellikle uzun kış günlerinde, dini ve milli bayramların olduğu zamanlarda insanlar arasında güzel ve eğlenceli vakit geçirmek için gelenek ve göreneklerin sürekliliği sağlanır ve tutucu ortamların dille ifade edilmesine izin vermediği olguların oyun yolu

¹¹¹ Sevda Şener, “Tiyatronun Kaynağına İlişkin Kuramlar”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, Ankara 1975, s.45.

¹¹² And, a.g.e., s.114.

¹¹³ Efdal Sevinçli, *Görüşleriyle Uygulamalarıyla Muhsin Ertuğrul*, Arba Yayınları, Ankara 1990, s.45.

ile ifade edilmesini sağlayan hoşgörümlü bir anlayış içerisinde sergilenirdi. Bir aktarım aracı olan bu oyunlar, doğalında beliren bir ihtiyaçla köylüler tarafından saklanmış ve korunmuştur. Bunlardan kayıt altına alınanların bazıları; Köse ile Gelin, Saya Gezme, Ölü Oyunu ve Arap Oyunu'dur.

Ritüel kökenli bu oyunların hepsindeki ortak amaç, toplumsal huzurun ve ürünün gelecek günlerde de devam etmesi için bolluk bereket dualarının ortaklaşa yapılmasıdır. Bu amaç farklı kültürlerde ve farklı zamanlarda da olsa geçerliliğini korumaktadır. Bu şenlik ve dayanışma ruhunu en iyi yansıtan etkinliklerden biri ise Saya Bayramıdır.

Köy seyirlik oyunlarının genel yapısı incelendiğinde genellikle gösterimci bir biçimde oynandığı görülmektedir. Böylesi bir durumun oluşmasında doğa ile iç içe geçmiş olan gelenek ve göreneklerin olması yatmaktadır. Özellikle oyunların kaynakları dans, maske, büyü ya da taklit gibi çeşitli etkenleri taşıyan ritüeller ve büyüsel törenlerden kaynaklanmaktadır. "İlkbaharda" ya da "Hasat" sonu gibi yılın belli zamanlarında, şükran sunmak amacıyla oynanan Töresel ve Büyüsel Oyunlar törenlerle ekilen ekinlerin yine törenlerle kutsanmasını göstermektedirler.

Köy seyirlik oyunlarının en vazgeçilmez ögeleri arasında müzik ve dans yer almaktadır. Anadolu da her yörenin kendisine ait yöresel çalgı ve danslarının bulunması seyirlik oyunların ne kadar çok çeşitleneceği hakkında bizlere bilgi vermektedir. Dans ve müzik esnasında oyuncu seyirci ayrımı tümden kaybolur ve tören bu kısımda hep birlikte ifa edilir. Oyun oynanır ve oyun sonu dirilişin ve bolluğun göstergesi olarak yine herkesin birlikte dans etmesiyle kutsanır ve kutlanır. Seyirlik oyunlarda gerçekteştirilen kutsama aşaması gerek çok tanrılı gerek tek tanrılı gerekse de pagan olsun en baskın ibadet formudur. Nurhan Karadağ (1988) bu formu dokuz aşamalı olarak gerçekteştiğini ifade etmiştir. Bunlar:¹¹⁴

- Oyunları yöneten ve yönlendiren bir din adamı olmalı ya da bu işten anlayan yetenekli bir kişi bulunmalıdır.

¹¹⁴ Nurhan Karadağ, Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932-1951), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s.11.

- Oyun içerisinde yer alan kişiler kıyafet değiştirme, abdest alma ve namaz kılma gibi faaliyetleri oyun başlamadan önce hazırlar ve ön hazırlık aşamasını tamamlar.
- Oyun esnasında susulması gereken yerler herkes tarafından bilinir. Buna izleyenlerin güldüğü yerlerde dâhildir.
- Oyunların oynanacağı yerler her zaman bellidir. Bazen köy meydanı bazen de bir köy odası.
- Oyunlar yılın her zamanında değil de belirli günlerde çıkartılır.
- Oynanan oyunların bazılarında adak adama ya da hediye verme gibi gelenekler yansıtılır.
- Oyunların genelinde dans ve müzikler yer almaktadır.
- Oyunların bazılarında özel araçlar kullanılmaktadır. Bunlara örnek ise deve başları, at iskeletleri ve sakal verilebilir.
- Köy seyirliklerinde saya gezme, kış yarası gibi oyunlar kurallaşmış ve kalıplaşmıştır.

Başlıktaki kavramın kullanılması her ne kadar başka kimlerin ne tiyatrosu var, köylüler halk değil mi, ya da sınıfsal katmanların diğer parçaları nedir? gibi soruları çağırıyor olsa da kavramın teatral terminolojideki yerleşikliğinden dolayı burada da kullanılmaya devam edecektir.

“Halk Tiyatrosu” tabiri asıl olarak “kentli” tiyatronun ifade edilmesi amacıyla ikame edilen bir söylemdir. Kentten kasıt ise İstanbul ve Bursa yerleşiklikleridir. Oyuncuları her ne kadar profesyonel olsa da, sırf bu iş imar edilmiş tiyatro binalarından yoksundur. Yapısı itibariyle Köy Seyirliklerde olduğu gibi yazılı bir metinleri yoktur ve yine Köy Seyirliklerde olduğu gibi bu doğaçlama oynadıkları anlamına gelmez, temaları ve kaynakları bellidir. Aşağıda göreceğimiz gibi türlere göre bazı değişiklikler gösteriyor olsalar da bu başlık altına alınan, “Karagöz”, “Meddah”, “Ortaoyunu” ya da aslında Sirk Sanatları da diyebileceğimiz “curcunabazlık”, “hokkabazlık”, “gözbağcılık” gibi farklı yapılardan oluşmasından dolayı sözlü ve sözsüz seyirlik oyunlar olarak genel bir ayrıma tabi tutulmuştur.

Geleneksel Türk tiyatrosu olarak adlandırılan Karagöz, Kukla, Ortaoyun ve Meddahlık gibi oyunlar özellikle 17. yy. itibariyle halk tarafından gösterilen ilgi giderek azalmıştır. Özellikle 18. yy. 'ın ikinci yarısında bu ilgisizlik giderek büyümüşür ve çeşitli değişimlerin yaşanmasını zorunlu kılmıştır.

Bir ülkenin sanatsal faaliyetlere ve kültürel değişimlere uğramasının en önemli etkeni değişimin yaşandığı ülkenin siyasi ve ekonomik yapısı ile alakalıdır. Kısacası sanat doğrudan bir ülkenin ekonomik ve siyasal alanlarından etkilenmektedir. Osmanlı devletinin siyasal ve ekonomik alanlarda bazı sıkıntılar yaşamaya başlaması, özellikle sanat alanında Batılı ülkelere yönelmesine ve yaşanan sorunların çözüme kavuşturulmasına neden olmuştur. Tanzimat Fermanının imzalanmasıyla birlikte batılılaşma süreci daha da hız kazanmaya başlamıştır. Bu ferman Osmanlı Devletinin hem siyasal hem de ekonomik yapısında köklü değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur ve batılılaşma sürecini hızlandırmıştır. Bu döneme kadar halk arasında severek izlenen karagöz, kukla ve ortaoyunların yanı sıra Avrupa ülkelerinde gelen yeni oyunlar İstanbul'da gösterilmeye başlanmıştır. Ayrıca İstanbul'da büyükelçilikler kendi oyunlarını sergileyerek halkın beğenisini kazanmaya çalışmıştır. İlk başlarda küçük gruplar halinde izlenen bu oyunlar zaman içerisinde daha geniş kitlelerin izlemesiyle yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu yaygınlaşma sonucunda İstanbul halkın bu yabancı oyunlara daha fazla ilgi göstermeye başlamış ve geleneksel Türk Tiyatrosu bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. 19. yy. 'da İstanbul'da Fransız Tiyatrosu adı altına tiyatro bir tiyatro merkezi açıldı. Buraya özellikle Avrupa'da gösterimlerde bulunan tiyatro grupları gelerek gösteriler yapmaya başlanmış oldu. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda Avrupa tiyatrosuna olan ilgi artarken Türk tiyatrosuna gösterilen ilgi giderek azalmıştır. Öyle bir hale geldi ki Türkler tarafından yapılan gösteriler 20. yy. 'a girildiğinde sadece ramazan aylarında yapılır hale geldi.¹¹⁵

Türkiye'nin siyasal tarihi açısından en önemli dönüm noktalarından biri olan Tanzimat, yüz yıllarca kendi içine kapanmış olan ve İslam ortak paydası altında egemenlik süren Osmanlı Devleti'nin artık kendi varoluş yapısını değiştirmek zorunluluğuyla karşı karşıya geldiği, toplumsal, iktisadi, siyasal ve kültürel bakımdan üst derecede gelişmiş olan kapitalist ülkeler

¹¹⁵Öztürk Özhan. *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*. Phoenix, Ankara 2009, s.29.

karşısında yenilenme ihtiyacıyla yüzünü Batı'ya döndüğü bir süreçtir. Osmanlı İmparatorluğu İslamiyet ile tanışmasından itibaren, kültür ve medeniyet hayatında, Doğulu kültür ve medeniyet dünyası ile ilişkilendirilmiştir. Batılı üretim tarzının 18. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayarak dünyaya egemen olmasıyla beraber, Batı kültür ve medeniyeti ile de yakınlık kurulmaya çalışılır. Bu yakınlaşma başlarda daha çok, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren askerlik ve eğitim konularına ağırlık verilmiştir.

1839 yılı Tanzimat Döneminin başlangıcı olduğu gibi aynı zamanda Batı tiyatrosu geleneğinin de başlangıç yılı olarak kabul edilmektedir.¹¹⁶ Bu sürecin tarihsel ve siyasal literatürdeki adlandırması “Tanzimat Dönemi” olarak nitelendirilmektedir. Artık devlet eliyle Batılılaştırılmaya çalışılan toplum yapısı, hukuk, eğitim, edebiyat gibi birçok alanda Batı dünyasından gelen tür ve örnekleri tanımaya yönelir. Böylece, devlet eliyle kurulan birçok kurum, bu tür ve örneklerin tanınmasına yardımcı olur. Böyle bir sürecin normal olarak kendini var etmek için uygun araçlar yaratması gerekmektedir. Diğer bütün alanları da göz önüne alarak baktığımızda tiyatro da bu araçlardan biridir. Edebiyatımızda Batı eğilimi, Tanzimat Fermanı'nın ilân edilmesinden sonra, 1860'lı yıllarda kendisini göstermektedir.¹¹⁷

Batılılaşma hususu Tanzimat döneminde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Bu dönem tiyatrolarında büyük ilgi gören batılılaşma, tiyatro içerisinde yeni bir düzen ve biçimin oluşmasında etkili olmuştur. Toplumun belli kesimleri tarafından Batı, önemli bir hedef olarak gözükmektedir. Özellikle aydınlar bu süreçten, özgürlükleri genişletmek ve yeni özgürlükler elde edebilmek bakımından umutludurlar. II. Abdülhamit' in baskıcı yönetiminden kurtulduktan sonra sıra, onun etkilerini belli ölçütlerde silmeye gelmektedir. Geniş topluluklara ulaşacak araçların arayışı başlar. Tiyatro ise geniş kitlelere bilgi aktarmak, propaganda ve ajitasyon yapmak için neredeyse biçilmiş kaftandır.¹¹⁸

Yaşanan bu olumsuzluklardan dolayı Avrupa tiyatrosu karşısında zor günler geçiren Türk tiyatrosunu ayağa kaldırmak yine Türk sanatçılara düştü. Bilimsel anlamda hiçbir

¹¹⁶ Metin And, “Cumhuriyet'ten Önce Türkiye'de Tiyatro”, Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi, C. 9, İletişim Yayınları.

¹¹⁷ Şerif Mardin, *İdeoloji*, İletişim Yayınları, Ankara 2000, s.28.

¹¹⁸ Mardin, a.g.e., s.33.

destek görmeyen Türk sanatçılar Avrupa ve Geleneksel Türk Tiyatrosunu sentezleyerek Tulûat Tiyatrosu adında eserleri ortaya koymaya çalışmış ve zaman içerisinde sahnelemişlerdir. Bu sentezde sanatçılar Avrupa tiyatrosunda yer alan dekor, giysi, oyun konuları gibi teknikleri ortaoyuna uyarlamaya çalışmıştır. Ortaoyun için yapılan bu yenilik halk tarafından büyük ilgi görmüş ve cumhuriyetin ilk yıllarına kadar severek izlenmiştir. Fakat bu Tulûat Tiyatrosu hiçbir zaman devlet tarafından desteklenmemiş ve hor görülmüştür. Bunun sonucunda da hiçbir zaman ulusal tiyatronun oluşturulmasında yeterli olmamış ve salt bir güldürü ve parodi tiyatrosu olarak kalmıştır.¹¹⁹

Ortaoyun için yapılan bazı yenilikler karagöz içinde denenmiştir. Bu yenilikler arasında en önemlisi Kâtip Salih tarafından yapılan yeniliklerdir. Bu yenilikler, perdeye bir anda üç-dört kişilik görüntüler vermek, oyun öncesinde saz ekibine giriş müziği çaldırmak, mum yerine gerçek ışık kullanmak, perdeleri daha renkli süslemek ve oyuna kantoyu sokmak. Aynı durum kukla gösterileri içinde geçerlidir. Avrupalı kukla sanatçılarından olan Thomas Holden'nin yapmış olduğu gösterileri izleyen bazı kukla sanatçıları kendi tarzlarını bir kenara bırakarak Holden'nin tekniğini kullanarak gösteriler yapmaya çalışmıştır.¹²⁰

İş o kadar ileriye gitmiştir ki gölge oyunu olan karagöz oyunu perdeden indirilerek sahnelenmeye başlanmıştır. Bu canlı gösterimlerin ilk denemeleri 1910 yılında yapılmıştır. Böyle bir yol izlenmesinin en önemli nedeni Avrupalı tiyatro sanatçıları tarafından sergilenen batılı oyunlara artan ilginin yeniden Türk Tiyatrosuna çevrilme çabasıdır. Fakat bir gölge oyunu olan karagözün canlı olarak sergilenmesi istenen başarının yaşanmasına engel olmuştur. Değişik sanatçılar tarafından defalarca denense bile istenen ilgi asla oluşmamış ve düşüncelerin hepsi rafa kaldırılmıştır.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken tiyatro sanatının önde gelenleri yeni oluşum içerisine girmesi gereken Türk Tiyatrosu için bazı araştırmalarda bulunmuş ve konu ile ilgili olan fikirlerini açıklamıştır. Özellikle bu konuda büyük çalışmalar yapan Şinasi, Avrupa'dan fikirlerin doğrudan Türk Tiyatrosuna aktarılmasındansa bunun yerine Asya'nın geleneksel

¹¹⁹ Özhan, a.g.e., s.39.

¹²⁰ And, a.g.e., s.29.

tecrübeleri ile Avrupa'nın yenilikçi düşüncelerinin kaynaştırılması gerektiğini savunmuştur. Başka bir sanatçı olan Namık Kemal ise tiyatronun sadece ortaoyundan ibaret olmadığını aynı zamanda kaba sözler söyleyerek insanları güldürmenin tek başına yeterli olmayacağını, güldürürken de ağılatması gerektiğini ifade etmiştir.¹²¹

19. yy. sonlarına doğru gitgide gücünü kaybeden Osmanlı Devleti yönetim konusunda ülke genelinde baskıcı bir siyasetin izlenmesine zemin hazırlamıştır. Yaşanan bu olumsuzluklardan sonucunda baskılardan sanat alanı da etkilenmiştir. Bu süreçte sanatçıların oyunları ertelenmiş, çeşitli bahanelerle oynatılmamış ve gösterimlere yasaklar konulmuştur. Ayrıca bu dönemde arka arkaya yaşanan savaşlar ve alınan ağır yenilgiler sonucunda halkın morali bozulmuş ve sanata olan ilgi azalmaya başlamıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı ve ulusal kurtuluş savaşından dolayı Türk halkı tiyatro ile ilgilenen hiçbir zaman bulamamıştır. Kurtuluş savaşının kazanılması ve Atatürk'ün Cumhuriyeti ilan etmesiyle birlikte ülkenin genelinde başlatmış olduğu yenilenme çalışmalarından tiyatro da payını almıştır. Özellikle batıyı ve batılılaşmayı ele alan ve bu alanda yaptığı çalışmalarla başarıyı yakalayacağına inan Mustafa Kemal Atatürk, batılılaşmayı onları taklit ederek değil ulusal kültür ile birlikte kendi medeniyetime erişmeyi ifade etmeye çalışmıştır. Atatürk'ün kurmuş olduğu “ kendi muasır medeniyetler seviyemize ulaşacağız” sözüyle birlikte kendi kültürüne vermiş olduğu önemi göstermektedir.¹²²

2.1.2. Cumhuriyetin İlanından Sonra Türk Tiyatrosu

Cumhuriyet döneminde tiyatro yazarlığı dört aşamalı olarak gerçekleşmektedir. 1940'a kadar geçen zaman diliminde devrimci aydın ve Yeni Türkiye'nin ideallerini anlatan eserler kaleme alınmış, Musahipzade Celâl, Aka Gündüz, Reşat Nuri, Faruk Nafiz gibi yazarların cumhuriyet temalı eserleri tiyatro sahnelerinde gösterilmiştir.¹²³

Yeni kurulan devlette Mustafa Kemal Osmanlının son döneminde neden bu hale geldiğini iyi bir şekilde analiz ederek halkın daha refah seviyelerde yönetilmesi ve rejimin

¹²¹ And, a.g.e., s.36.

¹²² Özel, a.g.e., s.219.

¹²³ Baran, a.g.e., s.247.

desteklenmesi için çeşitli çabalarda bulunmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan gelişmelerin sadece siyasal alanlarla sınırlı değil aynı zamanda Türk halkının sosyal ve kültürel alanda da etkin olduğu bilinmektedir. Atatürk'ün en büyük gayesi yaşanan bu gelişmeler sonucunda değişen düzeni kavrayabilecek ve onu hayatına yerleştirecek bir Türkiye yaratma arzusuuydu. Böyle bir düzenin oluşturulmasında etkili olabilecek en önemli değişimler sosyal ve kültürel alandaki değişimleri işaret etmektedir. Bu nedenle çok sayıda inkılâplar çıkartılarak Türk halkının önünün açılması sağlanmıştır.¹²⁴

Cumhuriyetin ilanından sonra Muhsin Ertuğrul önderliğinde yürütülen çalışmalar sonucunda 19 Kasım 1930 yılında Darülbedayi'ye bağlı olarak Tiyatro Meslek Okulu açılmış ve burada bilinçli ve eğitilmiş tiyatro sanatçılarının yetiştirilmesi hedeflenmiştir.¹²⁵

Cumhuriyet'in ilk yılları egemen siyasal yapı, CHP'nin yönlendiriciliği ve yargıları etrafında şekillenmekte, Partinin temel ilkelerini temsil eden "altı ok" türlü yöntem ve araçlarla kitlelere benimsetilmeye çalışılmaktadır. Bu dönemde yazılan oyunlar da cumhuriyetin temel izleklerine göre oluşturuluyordur. Bu dönemde yazılan oyunların hemen hepsinde, devrimlerin korunması, övgüsü, yurt sevgisi, iyimserlik, iç düşmanlar, Osmanlı'dan kalan mirasın olumsuz yönleriyle hesaplaşma-savaşma, fedakârlık gibi temalar bulunmaktadır. Özellikle ilk on beş yıl coşkulu bir hareketlilik, etkinlik vardır. Bir yandan Halkevleri, diğer yandan Köy Öğretmen ve Eğitim Okulları kitlelerin bu değişim istemlerini biçimlendiriyor ve yönlendiriyordur. Bu kurumlar, özellikle de Halkevleri tiyatro alanında hem yazınsal olarak hem de temsiller sunmak bakımından belli bir çeper oluşturuyordur.

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra özel teşebbüslerle kurulan tiyatrolar arasında yer alan topluluk Milli Sahne'dir. Bu topluluk tiyatro faaliyetlerine İstanbul'da bulunan Tepebaşı Tiyatrosunda başlamıştır. Bu topluluğun sergilemiş olduğu ilk oyunlar İbnürrefik Ahmet Nuri tarafından uyarlanan Sekizinci ve Hisse-i Şayra oyunlarıdır. Bu topluluğun kurusu olan Fikret Şadi daha sonraki süreçte Türk Tiyatrosu Himaye Cemiyeti kurarak devletten yardım almak suretiyle

¹²⁴ Baran, a.g.e., s. 248.

¹²⁵ Nutku, a.g.e., s. 46.

Türk tiyatrosunu geliştirmek için çok sayıda çalışmada bulunmuştur. Bu özelliği ile devletten yardım alan ilk sanatçı unvanı da Fikret şadi'ye verilmiştir.¹²⁶

İktidarın resmi aygıtı olan Halkevlerinin bir diğer özelliği ise, özellikle tiyatro gibi, kitlelerle geniş ilişki kurabilen bir aracın, “başıboş” turne tiyatrolarının elinde denetimsiz olarak Anadolu'yu dolaşmasının önünde durabilmesidir. Dönemin iktidarı bu “başıboş” tuluat topluluklarının bir şekilde halkevlerinin denetimi altına girmelerini sağlamış, onlara bazı alanlarda yardımcı da olmuş bunun karşılığında da, Cumhuriyetin ilkelerine uygun oyunlar oynamalarını ve iktidarın görüşlerini halka yaymalarını istemiştir. Bu amaçla “Basın Genel Müdürlüğü” adlı kurum tarafından yazılması teşvik edilen ya da özendirilen oyunların oynanması sağlanmıştır. Bu oyunlardan bazıları; Reşat Nuri Güntekin'in 1933 tarihli “Hülleci”, Musahipzade Celal'in yazılışı 1923, oynanışı 1924, basılışı 1936 tarihli olan “İtaat İlâmı” ve Osman Cemal Kaygısız 'ın 1935 tarihli Üfürükçüsüdür.¹²⁷ Aynı zamanda Reşat Nuri Gültekin tarafından yazılan Hülleci oyunu bu serinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Reşat Nuri Gültekin'den istenen Hülleci adlı eserde ön sözde bahsi geçen görüşler tiyatro aracılığı ile Türk halkında oluşturulmak istenen yapı hakkında bizlere fazlaca bilgi vermektedir. Bu yazı şu şekildedir:

“Türkiye'de sahne ile alakalı konuları ve sahne kültürünün önemi ve gerekliliğini aktaracak olan yine sahne artistleridir. Bu özel kişiler kitapların, gazetelerin, dergilerin girmedikleri yerlere girerek insanlara faydalı olabilmek adına ülkenin her yerini gezerek temsiller verecektir. Memleketin her bir toprağını karış karış gezerek halkın aydınlanmasını, kültür seviyesinin yükselmesini ve halka Türk milletinin yeni davasını anlatacaktır. Halkın bu eksik kalmış yani ve ulusal tezimiz anlatılacak tanınmış yazarlardan yardım istedik.” ifadeleri yer almaktadır.

Cumhuriyetin onuncu yıldönümü olan 1933 yılında yazar ve şairlerinden bu on yılın “inkılâplarını” anlatacak ve heyecan uyandıracak eserler yazmaları istenmiştir. Bu istekleri yerine getiren bazı yazarın eserleri çok sayıda bastırılarak halka dağıtılması sağlanmıştır. Bu dönemde

¹²⁶ Nutku, a.g.e., 220.

¹²⁷ And, a.g.e., s.366

cumhuriyeti anlatan cumhuriyet bayramında halk üzerinde oluşması beklenen coşku ve heyecanı anlatan eserler kentlerden köylere kadar her kesime gönderilecek destanlar hazırlanmıştır. CHP tarafından oluşturulan Temsil Komitesi yazılan eserleri okuyup değerlendirdikten sonra şehirlere göndererek cumhuriyeti konu olan eserlerin oynanmasına izin vermiştir. Temsil komitesinin cumhuriyetin onuncu yılına özel olarak hazırlanan ve inkılapları konu alan seçmiş olduğu bazı eserler şu şekildedir:

- Yaşar Nabi Nayır tarafından yazılmış olan Beş Devir, İnkılabın Çocukları, Köy Namusu adlı eserleri
- Reşat Nuri Gültekin tarafından yazılmış olan İstiklal piyesi,
- Faruk Nafiz Çamlıbel tarafından yazılmış olan Kahraman adlı piyes,
- Halit Fahri Ozansoy tarafından yazılmış olan Onuncu Yıl Destanı adlı piyes,
- Kazım Nami Duru tarafından yazılan ve halkın yeniden uyanmasında etkili olan eseri Uyanış örnek olarak gösterilmektedir.

1923 yılında cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte Türkiye’de yeni siyasal düzenin değişmesiyle şüphesiz ki her alanda olduğu gibi kültürel alanda bu değişimden payını almıştır. Bu değişim sonucunda yeni girilen kültürel yapılanmada Atatürk öncelikli olarak sanatın ve sanata olan bakış açısının modernleşmesine ve çağdaşlaşmanın yaşanmasına büyük önem vermiştir. Bu durumlardan kaynaklı olarak da sanata ve sanatçıya oldukça destek vermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında tiyatrolar aracılığı ile halka yapılan devrimlerin halka anlatılması gibi kamusal bir görev verilmiştir. Bu zaman içerisinde devlet tarafından kurulan Devlet Konservatuarları, Tatbikat Sahneleri, Devlet Tiyatroları, Opera ve Bale Sahneleri, Halkevleri, Üniversite Tiyatroları ve özel destekli kurulan tiyatrolar ülkenin genelinde yaygınlaşması için çok yoğun çaba gösterilmiştir.¹²⁸

Atatürk Türk tiyatrosunun gelişimi için öncelikli olarak gereken maddi desteğin devlet tarafından verileceğini sanat ile ilgisi olan kesimlerle paylaşmış ve daha sonrasında Türk tarihinde tarihsel bir boyut kazanan Türk kadınının sahneye çıkması konusunda elinden gelen her türlü fedakârlığı yapmış, tiyatronun halk tarafından benimsenmesi için öncülük

¹²⁸ Selda Ergün, “1923-1960 Yılları Arasında Türk Tiyatrosunda Özel Tiyatro Çalışmaları”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 2010, C.4, S2, s.25.

etmiş, tiyatro eğitiminin temellerini atmakla kalmayıp aynı zamanda siyasi gezilerden fırsat buldukça tiyatro gösterilerine bizzat gitmiştir.¹²⁹

Atatürk tiyatroya o kadar çok ilgi gösteriyordu ki hatta bir sözünde bu durum yaptığı her türlü fedakârlığı açıklar nitelikteydi. Atatürk'e göre tiyatro "bir milletin kültür seviyesini yansıtan bir aynadır" sözü bunu doğrulamaktadır. Tiyatronun çağdaş bir anlayış biçimi ile buluşturmak için gereken ilk adımlar 1927 yılında Darülbedayinin başına getirilen Muhsin Ertuğrul ile başlamıştır. Öyle ki Muhsin Ertuğrul, ülkede bulunan başarılı yazarları cesaretlendirerek onları oyun yazma konusunda ikna etmiş, batılı ülkelerde oynanan oyunların çevirisini yaparak tiyatrodaki çağdaşlaşmayı sağlamış, oyun, dekor ve sahne kullanımına ilişkin güncel anlayışları Türk toplumuna kabul ettirmiştir. Aynı zamanda o dönem içerisinde kadın ve erkek oyuncuların yetiştirilmesi konusunda gerekli desteği sağlamıştır. Muhsin Ertuğrul'un Darülbedayinin başına geçmesiyle birlikte bu kurum gerçek anlamda çalışma hayatına başlamıştır.¹³⁰ Darülbedayı 1935 yılından itibaren şehir tiyatrosu olarak adını değiştirmiştir.

Atatürk'ün tiyatro konusuna olan ilgisi ve düşünceleri Türk Tiyatrosunun temellerinin atılması hususunda oldukça önemlidir. Tiyatronun halkın kültürel ve ahlaki değerlerini yansıtan ve toplumun yaşamsal değerlerinin eski biçimlerle ifade edilemeyeceğini bunun yerine yeni biçimlerle ifade edilen batı tiyatrosunun örnek alınacağını düşüncesini savunmuştur.

Atatürk tiyatro çağdaş Türk tiyatrosunun kurulması ve geliştirilmesi için yoğun çaba içerisinde çalışırken, geleneksel Türk tiyatrosunun yaşatılması için halkı yönlendirmiş ve sanatçıları hem maddi hem de manevi yönde desteklemiştir. Atatürk farklı alanlarda gösteri yapan ve aydın olarak bilinen sanatçıları huzuruna çağırarak ve oyunlarını oynamalarını istemiştir. Bu sanatçılardan sanatlarını sürdürmelerini ve yaşatmalarını istemiştir. Ayrıca bu

¹²⁹ And, a.g.e., s.368.

¹³⁰ Sevinçli, a.g.e., s.48.

sanatçılardan Cumhuriyet rejiminin iyi yönlerini anlatan, Türk halkının birlik ve beraberliğini konu alan oyunlar yazmalarını ve halka Kemalizm ideolojisini yaymalarını istemiştir.¹³¹

1932 yılında Halkevlerinin kurulmasıyla birlikte tiyatro çalışmaları daha da yaygınlaşarak ağırlık verilmeye başlamıştır. Çok kısa bir zaman diliminde ülkenin çeşitli illerinde ve ilçelerinde Halkevlerinin kurulması, tiyatronun hızlı bir şekilde yayılmasına ve destek görmesinde etkin rol oynamıştır. Halkevlerinin kurulmadığı yerlerde halk odaları kurularak burada da aynı faaliyetler yürütülmeye çalışılmıştır. Bu dönem içerisinde kurulan Halkevleri ve halkodalarının tiyatrolar aracılığı ile daha geniş kitlelere ulaşarak bu alanlarda onlara cumhuriyetin anlatılması ve ulusal kültür birliğinin sağlanması amaçlanmıştır.

Oyun seçimleri, piyes yarışmaları ve açılacak Halkevleri Temsil şubeleriyle, gerçekten daha Mustafa Kemal'in sağlığında tiyatro olayının tüm eksikliği ve gediğine rağmen ne kadar ciddiye alındığını görüyoruz. Daha 1930 yılların en başında bir “Devlet Tiyatrosu” kurma düşüncesi vardır, bu konuda yetersiz de olsa adımlar atılmıştır. Bunlardan biri 1935 yılında Kültür Bakanlığı görevini yürütmekte olan Abidin Özmen'in özel girişimleri sonucunda Opera ve Temsil Kollarının kurulmasıdır. Özellikle dönemin önemli yazarlarından olan Reşat Nuri Gültekin'den tiyatro ile alakalı bazı raporlar istemiştir. Bunun sonucunda da dışarıdan bir uzmanın getirilmesi kararlaştırılmıştır.

Tabii yine bu dönemde sansür ve yasaklar da diğer yandan devam etmekte ve yenileri oluşmaktaydı. Bu sansür ve yasakların gerekçeleri bilinmektedir. Bu nedenler özellikle devrimlerin ve devletin korunmasına ilişkin olarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Namık Kemal'in birçok oyunu yasaklanmış, en bilindik olan “Vatan Yahut Silistre” ise padişahı ve Osmanlıyı öven bazı cümlelerin çıkarılmasıyla oynanabilmiştir. Özellikle “Vatan Yahut Silistre”deki bu müdahalenin yalnızca biçimsel olduğunu ve içeriğine dokunulmadığını belirtmek gerekir.

Mustafa Kemal'in ölümünün ardından İsmet İnönü'de benzer bir ilgiyi sahne sanatlarında yaşamaya geçiriyordu. 1 Kasım 1944 yılında Meclis yedinci dönem toplantısında yaptığı konuşmasında tiyatroya olan ilgisini ve alakasını ifade etmiştir. Konuşmasında “güzel sanatlara olan ilgi ve alakamızda milli eğitimin rolü oldukça büyüktür. Güzel sanatlar Türk milletinin

¹³¹ Şimşek, a.g.e., s.87.

yeteneklerini gün yüzüne çıkartıp yükselmesi toplum olarak en büyük gayemizdir.” sözleri ile tiyatro ile ilgili hedeflerini ifade etmeye çalışmıştır.¹³²

Bu konuşmadan birkaç yıl sonra Devlet Tiyatrosunun kuruluşu gerçekleşir, ancak kısa bir süre sonra yani CHP'nin zayıfladığı ve çok partili sisteme geçildiği dönemden itibaren, önceden kurulan kurumların varlığı benimsenmiş ancak gelişimleri devam etmemiş durağana dönüşmüştür. Bu durağanlık kısa bir süre sonra devletin sanat kurumlarını korumaması ve kitleyle bağlarının koparılması sonucunda gerilemeye dönüşmüştür.

Halkevleri Türk tarihinin araştırılmasında, kültürel özelliklerin belirlenmesinde, halk kültürünü geliştirerek olgunlaştırmayı ve halkın kültür seviyesini yükseltmeyi amaçlamış ve güzel sanatların her alanında çalışmalar yürütmüştür. Özellikle tiyatro alanında yapılan faaliyetleri artırmak amacıyla Halkevlerinde Temsil şubeleri açılmıştır.

132 And, a.g.e., s.377.

Tablo 2.1.1932-1940 yılları arasında halkevleri sayısı ve temsil sayıları¹³³

Sahnelenen Yıl	Temsil Sayıları	Halkevi Sayısı
1932	--	33
1933	611	55
1934	539	80
1935	782	103
1936	1.330	136
1937	1.549	167
1938	1.703	210
1939	2.921	373
1940	1.979	379

Cumhuriyet döneminde Türk tiyatrosunun genel özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır¹³⁴:

- Milli Edebiyat Döneminde başlamış olduğu gelişmeleri devam ettirmiş ve daha güçlü bir yapıya geçiş yapmıştır.
- İstanbul'da bulunan Devlet tiyatrosundan sonra bir yenisini Ankara'da da açılarak Anadolu'da tiyatrosunun gelişimi için bazı ön çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.
- Bu dönemde özellikle Muhsin Ertuğrul'un Şehir Tiyatroları için girişimlerde bulunması, Türk tiyatrosunun gelişmesine katkı sağlamıştır.
- Cumhuriyet dönemi tiyatrolarında Cumhuriyet'in ilkeleri halka hızlı bir şekilde aktarılması nedeniyle hızlı bir şekilde gelişme göstererek ülkenin her yerinde yaygınlaştırılmıştır.

¹³³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul 1952, s.378.

¹³⁴ Sevinçli, a.g.e., s.49.

- Özellikle bu dönemde çocuk tiyatrolarına yer verilmiştir ve bayanların sahneye çıkması ve oyunlarda boy göstermesi nedeniyle çeşitli bölgelerde devlet konservatuarları kurulmuştur.
- Bu dönemde geleneksel tiyatro kültürü ile modern tiyatro kültürü birleştirilerek ikisinin de bir arada yer aldığı çalışmalar ortaya konmuştur.
- Cumhuriyetin gerekliliği olan ilke ve inkılaplar sonucunda akılcı ve bilimsel eserler ön plana çıkartılmıştır.
- Bu dönem eserlerinde epik ve absürt tiyatro türlerinden sıklıkla faydalanılmıştır.
- Özellikle cumhuriyet döneminin ilk yıllarında eserleri yazan yazarlar öncelikli olarak Türk tarihine ve milli duyguları uyandıran kahramanlık hikâyelerine yer vermiştir.
- Bu dönemde milliyetçilik duyguları ön planda tutulmuş, toplumsal sorunlar değer yargılarında yaşanan bozulmalar ve ruhsal çatışmaların işlendiği konulara ağırlık verilmiştir.
- Bu dönemde özellikle sanatçılar, toplumda yaşanan sorunlardan dolayı değişen değer yargılarının sonuçlarına ilişkin sorunlar üzerinde durmuştur. Batılılaşma sonucunda yaşanan bazı sorunlar ile halkın kültürünün uyuşmamasından kaynaklanan durumlar anlatılmaya çalışılmıştır.
- Cumhuriyet ilk yıllarında ulusçuluk yönü ağır olan eserlere yer verilmiştir. 1930'lu yıllara gelindiğinde özellikle yapılan inkılaplar sonucunda halkta yaşanan tedirginliklerin giderilmesi için Osmanlı döneminde yapılan hatalar ve yıkılma nedenlerini konu alan oyunlara yer verilmiştir. 1940'lı yıllarda ise daha çok aile düzenine, idealist Türk gencinin özelliklerine ilişkin konulara ağırlık verilmiştir.

2.1.2.1. Cumhuriyet Döneminde Tiyatro Anlayışı

Tiyatro genel yapısı itibariyle kalabalık gruplara sunulan bir gösteri biçimidir ve kapalı mekânda çerçeve sahne içinde oynanan batılı tiyatro tipinde çok daha fazla böyledir. Daha önce gördüğümüz gibi Türk seyir geleneği bu tarz bir algıya sahip değildir. Bu bir olumsuzluk değil, gösteri algısının doğası gereği böyledir. Ancak batılı tiyatro anlayışını “gerçek” ve “mutlak” asıl

tiyatro biçimi olarak kabul eden ve ülkemizde bunun genelleşmesini ve tekleşmesini isteyen tiyatro erkânı, Türkiye'deki seyir algısını bu yönde zorlamışlardır. Hatta bu konuda “Tiyatro Adabı-bilmeyenler için” adlı altı maddelik bir metin bile basılmıştır. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun hemen ertesi yılı, 1924'te metni kaleme alanda, o dönemde Ferah Tiyatrosu'nun başında olan Muhsin Ertuğrul'dan başkası değildir. Öyle ki Muhsin Ertuğrul, Türkiye tiyatro yaşamını temelinden etkilemiş önemli ve değerli bir kişiliktir. Altı madde şunlardır;¹³⁵

- Tiyatro bir eğlence yeri olarak görülmemeli, yetişkin bireylerin eğitildiği bir mektep olarak görülmelidir.
- Tiyatroya giden bireyler en güzel kıyafetlerini giymeli ve tiyatro alanında sessiz bir şekilde oturarak oyunları izlemelidir.
- Tiyatro oyunun başladığı haberi geldikten sonra kimse konuşmamalı, sadece eser izlenmelidir. Çünkü bir milletin bilgi ve anlayış seviyesi sanata verdiği önem ile ilişkilidir.
- Tiyatro izlerken sigara içmek çok doğru bir davranış değildir. Ancak çok zaruri durumlarda sahne araları beklenmelidir.
- Perde aralarında geçen saban halkın sabırsızlığı ile daha önce çekilmemelidir.
- Islık çalmaya da ayakları yere vurarak tebrik etmek doğru bir davranış değildir.

İlk bakışta maddelerin hepsi gerçekten doğru görünmektedir ancak, bütün bunlara “dıştan dayatılan” bir gösteri biçiminin yine insanlar üzerinde biçimsel bir seyir adabıyla çözülmesi girişimi olarak yaklaşıldığında bakış açısı değişecektir. Türkiye'nin en yetkin tiyatro ve sanat insanı tiyatronun bir eğlence aracı olduğunu yok sayıyor ve izleyicilerin de iradelerini hiçe sayarak onları “terbiye” etmeye çalışıyor. Seyirciden beklenen bir katılımcı olması değil, sessiz sedasız sunulana alkış tutan ve onaylayan bir tavır sergilemesidir. Şüphesiz bu, otoriter devlet geleneğinin sahne üzerine yansımından başka bir şey değildir. Vereceğine değil de alacağına bakıyordur “üstün” sanat “adamları”. Bu gelenek ne yazık ki günümüzde de devam etmekte ve bunun “tiyatro kültürü” olduğu iddia edilmektedir. 60 yıl geçmesine rağmen Devlet Tiyatrosu'na gidip bir oyun seyredildiğinde, eğer istisnai bir oyun değilse, kötü ve özensiz dekor ve abartılı, uyumsuz kostümlerin arasında aktör ve aktrisler çıkar, ki çoğu oynadığı oyunun bütününe dahi okumamıştır,

¹³⁵ Sevinçli, a.g.e., s.51.

sadece düzgün Türkçe kullanmaya çalışarak, o da abartılı ve göstermeci bir tavırla kendine dikkati çekmek amacıyla, repliklerini, varsa tiradlarını söyler ve alkışlarla sahneden inerler. Seyirciyle oyuna dair ne öncesinde ne sonrasında hiçbir paylaşım yoktur. Seyircinin tepkisini ölçecek hiçbir bilimsel kriter ya da sözel platform yoktur. Oyunun nasıl bir etki yarattığına dair hiçbir özel tepki mekanizması kurulmamıştır. Tek ölçüt alkış ve “ağlatmak” ya da “güldürmektir”. Ki tiyatro seyircisi bu son ölçütlere şartlandırılmıştır. Sitkomefektleri gibi gülünmesi için vurgu yapılan yerlerde gülmekte, beğenmediği oyunları bile ayakta alkışlamaktadır. Kısaca Muhsin Ertuğrul ve arkasından gelenler bu konuda çok başarılı olmuşlardır. 1930'larda dâhil seyirci böyle ölü bir sanatı izlemektense, daha rahat olduğu sinemaya yönelmekte, günümüzde ise tüm diğer nedenlerin yanında, daha rahat ettiği ve kendini çevresine ifade edebildiği televizyona yönelmektedir. Tabi televizyonun kirletici etki gücünü hiçbir gösteri aygıtının gerçekleştiremeyeceğini de hatırımızda tuttuğumuzu belirtelim.¹³⁶

Tüm bu sayılanlar aslında devletin kitle kültürü ile kurduğu bağ ile ve kitlelerden gerçekte ne beklediği ile yakından ilişkilidir. Hayatın hiçbir alanında istenmeyen ve izin verilmeyen bir şeye devletin kültür kurumlarında izin verilmesini beklemek anlamlı olmaz. Etki ve tepki mekanizmasının bir şekilde işlediği dönemler ve koşullar ise, kısa süreli de olsa, dirayetli ve toplumsal duyarlılığı yüksek olan birkaç yöneticinin kökleşmesine izin verilmeyen tutumlarıyla sınırlıdır. Seyircinin tepkilerine izin verildiği ya da bizzat yönlendirildiği alanlarsa ne yazık ki ilerici, demokrat yazarlara ya da oyunlardır. 1948 yılında Devlet Tiyatrosu'nda oynanan Oktay Rıfat'ın, kalabalık şehirlere değinerek, bu yerlerin düzensiz olması, kişiler üzerindeki ahlaki ve ruhsal çöküntüsünü, aile ilişkilerinde açığa çıkardığı etkiyi ele aldığı “Kadınlar Arasında” adlı oyununa bağnazların gösterdiği tepki gibi. Devlet erkânı bu sese kulak vermiş ve oyunu gösterimden kaldırmıştır. Ne seyircinin ne de oyunu oynayan sanatçının hiçbir etkili karşı koyma mekanizması da yoktur.

Gerici tepkiler bu yöndeki “görüş karşıtlıklarıyla” devam etmektedir. Bu düşünceye göre iktidarı ve egemen kültürü reddedebilecek her şeyin kafası ezilmelidir. 1970'lere gelindiğinde ise bu tarz olaylardaki saldırı dozu iyiden iyiye artacak, iş onlarca kişinin ağır yaralanmasına,

¹³⁶ Artun, a.g.e., s.19.

tiyatronun temsil sırasında bombalanmasına, makinalı tüfeklerle taranmasına kadar vahşileşecektir.

2.2. Halkevlerinde Faaliyetlerde Bulunan Temsil Şubeleri ve Yapılanmaları

Temsil şubeleri Halkevleri çatısı altında bir araya gelen ve amaç bakımından tiyatronun gelişmesi ve yayılması için çeşitli faaliyetlerde bulunan bir şube olarak tanımlanmaktadır. Temsil şubelerinde kadın ve erkek gruplarının bir arada olduğu, CHP tarafından uygun görülen oyunların oynanarak halka gösterimi sağlanmaktadır. Özellikle Atatürk ilke İnkılaplarının Türk halkına aktarılmasını sağlamak amacıyla çok sayıda oyun oynanmıştır.

2.2.1. Temsil Şubelerinin Teşkilatlanma Yapıları

Cumhuriyet Halk Fırkasının genel merkezinde bulunan 5. Büro Halkevlerinin iş ve işlemlerinden sorumlu olarak görevlerini yerine getirmektedir. Bu büro içerisinde yer alan Tiyatro ve Temaşa birimi doğrudan Halkevlerinde bulunan temsil şubeleri ile ilgi faaliyetlerin yürütülmesinden sorumlu olan en yetkili makamdı. Tiyatro ve Temaşa birimini görevleri şu şekilde belirlenmiştir.¹³⁷

1. Halkevlerinde oynanacak olan piyesleri seçmek ve oybirliği ile kabul gören piyesleri bastırarak Halkevleri ile paylaşmak.
2. Belirli aralıklarla Halkevlerini denetleyerek temsil şubelerinin çalışmaları hakkında bilgi toplamak ve şubenin karşılaştığı problemlerin  z m  için önerilerde bulunmak.
3. Halkevlerinden gelen temsil ile alakalı konularda gelen yazışmaları cevaplamak.

Tiyatro ve Temaşa biriminin yönlendirmeleri doğrultusunda oluşturulan ve Halkevlerinin temsil faaliyetleri ile ilgilenen bir başka birim ise şube yönetim kurumlarıdır. Daha  nceki bölümlerde ifade edildiği gibi bu yönetim kurulundaki kişi sayısı  ye sayıları

¹³⁷ Işıl  akan, Konuşunuz, *Konuşturunuz Tek Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz, Otopsi Yayınları*, İstanbul 2004, s.75.

ile şekillenmektedir. Oluşturulan yönetim kurulunun bazı görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bunlar: bağlı buldukları kola ilişkin çalışmaları yürütmek, şubelerinin faaliyetlerini geliştirmek, şube üyeleri arasında iş birliğini geliştirmek ve iki haftada bir toplanarak şube tarafından yapılan çalışmalar hakkında bilgi sahibi olmak sayılmaktadır.¹³⁸

Temsil şubeleri genel olarak Halkevleri Talimatnamesine göre hareket etmekte, şubeler ise idari ve sahne işleri bakımından kendi işlerini düzenlemek adına çeşitli talimatnameler çıkartabilmektedir. Örnek verilecek olursa İzmir Halkevinin Temsil Şubesine ait olan talimatnamesinde 16 madde bulunurken, Adana Halkevinin Temsil Şubesine ait olan talimatnamesinde 43 madde bulunmaktadır. Bu açıdan ele alındığında her şube kendi bulunduğu bölgenin özelliklerine göre farklı yönetmelikler çıkartabilmektedir.¹³⁹

Temsil şubelerinde tiyatro faaliyetleri bulunan bireylerin mesleği tiyatroculuk olmayıp tamamen amatör ve gönüllü olarak katılan kişilerden oluşmaktadır. Aynı zamanda sahne işlerinin yürütülmesinde şube üyeleri arasında yeteneklerine göre rejisör, suflör, kondüvit, sahne müdürü, marangoz vs. alanlarda çalışacak kişiler seçilmektedir. Ayrıca Halkevleri Başkanlığı tarafından yürütülmekte olan faaliyetlerin daha verimli ve etkili olması amacıyla tiyatro alanında profesyonel olan kişileri temsil şubelerinden ücret karşılığında işe alarak gelişime destek sağlamaktadır.¹⁴⁰

2.2.2. Temsil Şubelerinin Amaçları

Halkevlerinde tiyatro faaliyetlerini yürütmek amacı ile açılan temsil şubelerinin amacı, halkın genel tiyatro ihtiyacını karşılamaya yönelik faaliyetlerde bulunmaktır. Aynı zamanda ülke genelinde tiyatro sanatçısı yetiştirme görevi de temsil şubelerine verilmiştir.

Öncelikli olarak 1932 yılında yayınlanan Halkevleri Talimatnamesinde yer alan iki maddede temsil şubelerine tiyatroya hevesli kadın ve erkeklerden oluşan üye grupları oluşturmak ve partinin belirlemiş olduğu oyunları oynamak üzere görevler

¹³⁸ Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, 1932.

¹³⁹ Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, 1932.

¹⁴⁰ Nurhan Tereke, "Halkevleri (1932-1951), Temsil Şubeleri ve Bir Örnek: Adana Halkevi Temsil Şubesi", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, C.15, Sayı: 43, Ankara 2005, ss.14-45.

belirlenmiştir. Fakat 1940 yılında çıkartılan Halkevleri Çalışma Talimatnamesinde temsil şubelerine ilişkin amaç ve görevleri ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Bu maddeler şu şekildedir:

- Halkevlerine bir hareket getirmek,
- Halkta bir bilinç uyandırmak,
- Şehirlerin ve beldelerin tiyatro ihtiyaçlarını gidermek,
- Temsil şubelerine başvuran gençlerin güzel konuşmalarını desteklemek ve dili etkin bir şekilde geliştirmek,
- Gençleri fikir ve sanat alanlarına yönlendirmek,
- Tiyatro alanında profesyonelleşmek isteyen kişilere destek vermek,
- İyi ve ahlaklı hatipler yetiştirmek,
- Yurt genelinde faydalı telkinlerde bulunarak geniş kitlelere hitap etmek,

Şubeler yukarıda belirtilen amaçları gerçekleştirmek için kadın ve erkek gruplardan oluşan birkaç tane tiyatro grubu oluşturmaktadır. Fakat temsil şubeleri parti merkezinden onay alınan ve bu birimler tarafından desteklenen piyesleri oynayabilmektedir. Ayrıca talimatnamede yer alan diğer maddelerde şunlardır:¹⁴¹

- Piyeslerde yer alan her rol için uygun kişiler seçilmelidir.
- Piyeslerde hiçbir zaman bir erkeğe kadın rolü verilmez.
- Sahnesi olmayan yerlerde özellikle de köylerde açıkta temsil özendirilmeli ve faaliyetlere teşvik edilmelidir.
- Kukla ve karagöz halk terbiyesi bakımından temsil şubesinin içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir.
- Halkevlerinde sabit ya da taşınabilir sinema makineleri bulundurulabilir.
- Halkevlerinde gösterilecek filimler CHP tarafından belirlenir.

¹⁴¹ Tereke, a.g.e., s.21.

2.2.3. Temsil Şubelerinin Açılması

1932 ile 1935 yılları arasında açılmış olan Halkevlerinin hepsinde temsil şubesi oluşturulmuş ve çeşitli oyunlar sergilenmiştir. Her yıl Halkevlerinin sayısının artmasından dolayı temsil şubelerinin sayısı da artmıştır. 1946 yılında CHP tarafından yapılan faaliyet raporu sonucunda ülke genelinde 179 temsil şubesi olduğu belirlenmiştir. Bu rapor da temsil şubeleri farklı alanlarda adı altında sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu sınıflandırmalar yapılan faaliyetlerin derecelerine göre belirlenmiş ve A, B, C, D sınıfı olmak üzere listelenmiştir. A sınıfı şubeler çalışmalarını çok iyi olarak nitelendirilirken, D sınıfında yer alan şubeler ise zayıf derece temsil çalışmalarında bulunduğu belirtilmiştir.¹⁴²

Temsil şubelerinin repertuarları CHP tarafından belirlenmekte ve partinin genel sekreterliğinde kabul edilip, bastırılan piyeslerden oluşmaktadır. Halkevlerinde gruplar tarafından oynanmak isteyen eserler halk arasında profesyonel tiyatro yazarları tarafından oluşturulup parti merkezinin onayına sunulmaktadır. Partiye gönderilen bu eserler incelendikten sonra gerekli formalite işlemleri tamamlanarak aralarından kabul görenler Halkevlerine gönderilerek oynanmasına müsaade edilmektedir.

Halkevlerinde gösterime sunulacak olan piyeslerde amaçlanan en önemli unsur, ülke ve toplum için faydalı öğretilerin anlatılması ve bu öğretiler sonucunda Kemalist ideolojinin halka benimsetilmesidir. Cumhuriyet rejimi ve Kemalist ideolojinin yansıtıldığı oyunlar Halkevlerinin tiyatro repertuarının büyük bir kısmını oluşturmuş ve bu piyesler milli ya da İnkılap piyesleri olarak adlandırılmıştır. Bu oyunların yanı sıra halkın tiyatro isteklerini karşılama adına tiyatronun eğitici ve eğlendirici özelliklerinden faydalanılmıştır. Bazı çeviri eserlerde halka hitap etmesi bakımında sahnelenmiş ve halkın beğenisine sunulmuştur.¹⁴³

Halkevlerinin kurulduğu dönem olan 1932 yılında ilk olarak altı piyes repertuara alınmıştır. Bunlar:¹⁴⁴

¹⁴² BCA, 490.01/1031.971.1.

¹⁴³ Karadağ, a.g.e., s.29.

¹⁴⁴ Mustafa Arıkan ve Ahmet Gündüz, "Türk Ocakları'nın Kapatılışı, Borçları ve Emlak'ının Tasfiyesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, (Güz 2004), ss.69-101.

- Akın,
- Beyaz kahraman,
- Çoban,
- Köy muallimi,
- İkizler,
- Mavi yıldırım piyesleridir.

Her geçen yıl piyes sayısı artırılarak genişletilmiş ve halka çok sayıda oyun gösterilmesi hedeflenmiştir.

2.3. Temsil Şubelerinde Tiyatroyu Oluşturan Unsurlar

2.3.1. Oyuncular

Temsil şubelerinde tiyatro faaliyetlerini yürüten ve piyeslerde görev alan kişiler şubeye üye olan kişilerden oluşmaktadır ve bu kişiler gönüllü olarak ilgi ve yetenekleri doğrultusunda temsil şubelerini seçmiştir. Her üyenin farklı bir meslek grubuna sahip olması nedeniyle oyuncuların tamamı amatör olarak görev almaktadır. 1934 yılında yurt genelinde Halkevleri üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda temsil şubelerine kayıt yaptıran üye sayısı 4072 olarak ifade edilmiş ve bunların 437'i kadın geriye kalan 3635 kişi ise erkek üyelere oluşmaktadır.¹⁴⁵

Halkevlerinin temsil şubelerinden karşılaşılan en ciddi sorunların başında kadro sorunu gelmektedir. Özellikle sergilenen piyeslerde kadın oyuncu bulmak bir hayli zordur. Bunun en önemli nedenlerinden birisi de Cumhuriyetin ilanından önce Müslüman kadınların sahneye çıkmasının yasaklanmasıdır. Bu yasağı ilk kıran kişi Türk kadın sanatçı olan Afife Hale olmuştur. Atatürk'ün destekleri ile cumhuriyetin ilanından sonra kadınların sahneye çıkma yasağı kaldırılmış ve kadınlarda sanatın bu kolunda yer almaya başlamıştır. Fakat içinde bulunulan dönem itibari ile çevre baskısı ve kadınların yakın ilişki kurduğu ailelerin baskısı nedeniyle çekinmeleri sahneye çıkmalarına engel teşkil etmiştir. Bundan dolayı da temsil şubelerinden oynanacak olan piyeslerin çoğunda kadın rolü olanlar istenmemiş, kadın

¹⁴⁵ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Tiyatro Nedir?*, Yay., Mitoş- Boyut Yayınları, İstanbul 2006, s.131.

rolü olanlarda ise Halkevlerine yakın yerlerde bulunan öğretmenler tarafından oynanmıştır. Zaman içerisinde halk arasında tiyatroya karşı bakış açısı parti ve yetkililer tarafından değiştirilmiş Halkevlerinde kadın oyuncuların sayısı giderek artırılmıştır. Yine de Halkevleri kapatılana kadar temsil şubelerinde kadın oyuncu zorluğu yaşanmıştır.¹⁴⁶

Ankara, İstanbul ve İzmir gibi nüfus olarak kalabalık olan bölgelerde bulunan Halkevlerinde tiyatro faaliyetlerinde bulunmak isteyen kişiler için özel tiyatro kursları açılmıştır. Burada isteyen herkes kayıt olup tiyatro ile amatör olarak ilgilenebilmektedir. Ankara’da bulunan Halkevlerinde açılan tiyatro kursları ortalama dört gün sürmekteydi. Bu kursta, tiyatro bilgisi ve konuşma, müzik, koro, dekor, kostüm, rejî ve mimik dersleri verilmektedir.¹⁴⁷

Parti yönetimi halkın tiyatro faaliyetlerinde bulunması, etkinlikleri artırmak, sanatsal bakımdan halkı yüksek seviyelere ulaştırmak, tiyatro zevkini Anadolu’nun her köşesine ulaştırmak, genç yetenekleri keşfetmek adına tiyatro tekniklerini anlatılması için 16 farklı bölgede tiyatro öğretmen takımlarının oluşturulmasına karar vermiş ve uygulamıştır. Tiyatro takımlarının oluşturulduğu bölgeler şu şekildedir:¹⁴⁸

- Edirne bölgesi: Edirne ve çevre illeri kapsamaktadır. Bunlar, Kırklareli, Edirne ve Tekirdağ.
- İstanbul bölgesi: İstanbul ve çevresini kapsamaktadır. Bunlar, İstanbul, Kocaeli, Bursa, Bolu ve Zonguldak.
- Ankara bölgesi: Ankara ve çevresini kapsamaktadır. Bunlar, Ankara, Eskişehir, Bilecik, Kırşehir, Kastamonu ve Çankırı
- Trabzon bölgesi: Trabzon ve çevresini kapsamaktadır. Bunlar, Trabzon, Artvin, Rize, Gümüşhane, Giresun, Samsun, Ordu ve Sinop
- Erzurum bölgesi: Erzurum ve çevresini kapsamaktadır. Erzurum, Kars ve Ağrı.

¹⁴⁶ Baltacıoğlu, a.g.e., s.132.

¹⁴⁷ Behçet Kemal Çağlar, *Halkevlerinde Temsiller*, Ulus, 10 Mayıs 1937, s.5.

¹⁴⁸ Çakan, a.g.e., s.77.

- Sivas bölgesi: Sivas ve çevresini kapsamaktadır. Bunlar, Sivas, Erzincan ve Tokat.

Oluşturulan öğretmen takımlarında görev yapan öğretmenler 2 kadın ve 2 erkekten oluşmaktadır. Öğretmen takımlarında görev alacak kişiler genellikle konservatuar mezunu ya da daha öncesinde Halkevlerinde görev yapmış amatör kişilerden seçilmektedir. Bir bölgede göreve başlayan öğretmenin görevi beş yıl sonra son bulmakta ve yeri değiştirilmektedir. Bu yer değişikliğine parti merkezi karar verir. Kurulan öğretmen takımları yürüttükleri faaliyetler bakımından temsil şubesinin yaptığı faaliyetlerden bağımsız kendi programlarını yürütmektedir. Takımların çalışma yerleri Halkevleri tarafından temin edilmekteydi. Öğretmen takımlarının bazı görev ve sorumlulukları şunlardır:¹⁴⁹

- Parti merkezi tarafından Halkevlerine gönderilen temsil repertuarlarını çalışmak,
- Bölgelerinde bulunan Halkevlerine temsil gezilerinden bulunmak,
- Bölge merkezlerinde bulunan ve Halkevlerine kayıt yaptıran amatör tiyatrocular için kurslar açmak,
- Temsillerde piyes yazmak isteyen yetenekli yazarlara yardımcı olmak,
- Köy tiyatroları için çeşitli faaliyetlerde bulunmak,
- Kır bayramlarına ve törenlere temsiller hazırlamak,
- Bölgeler arasında farklı süreler dâhilinde turneler yapmak.

2.3.2. Rejisör

Tiyatrolarda olmazsa olmaz bir alanda rejisörlüktür. Bir tiyatro çalışmasında rejisör olan kişi tiyatronun yazımı, yorum, oyunculuk, dekor vb. sanatsal yöneticilik alanları ile ilgilenen ve uygulayan kişiler olarak ifade edilmektedir. Halkevlerinde yürütülen tiyatro faaliyetleri için rejisör çok önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Adana Halkevi Temsil

¹⁴⁹ BCA, 490.01/1031.971.1.

Şubesi tarafından çıkartılan özel bir talimatnamede rejisörün görevleri şu şekilde belirtilmiştir:¹⁵⁰

- Parti merkezi tarafından belirlenen eserler için uygun rolleri belirlemek ve dağılımlarını gerçekleştirmek,
- Oynanacak olan eserin başarı ile sonuçlanabilmesi için gereken düzenlemeleri ve gerekli görülen her türlü tedbiri almak,
- Tiyatro oyununda oynayacak oyuncuların bilgi ve becerilerini artıracak çalışmaları yürütmek,
- Sahneye koyulacak olan eserin provalarına katılmak ve gerekli gördüğü durumlarda oyuncuları yönlendirmek,
- Sahnenin genel idaresini ve düzenlemesini sağlamak,

2.3.3. Sahnelenecek Oyunların Hazırlanması

Sahnelenecek oyunların hazırlanmasında üç kişi etkin olarak rol oynamaktadır. Bunlar, rejisör, temsil şubesi başkanı ve şubeye kayıtlı olan bir üyedir. Bu üç kişilik heyet tarafından oynanması planlanan eser hakkında gereken çalışmalar tamamlandıktan sonra oyuna ilişkin provalar başlamaktadır. CHP temsil şubeleri için özel olarak “Temsil Şubeler için Kılavuz” adlı broşürde prova aşamaları açık bir şekilde belirtilmiştir:¹⁵¹

- Öncelikli olarak eserin tamamını önce rejisör tarafından okunmakta ve dili en düzgün olarak kullanan üyelerden birisi eseri tekrar gözden geçirmektedir.
- Oyunda yer alacak herkes eseri dinler ve notlar alır.
- Okuma provası gerçekleştirilirken rejisör sırası gelen oyuncuya yapması gerekenleri aktarır.
- Rejisör gereken açıklamaları ve rol dağılımlarını yaptıktan sonra oyunu yazan yazar hakkında kısa bilgiler sunar.

¹⁵⁰ Adana Halkevi Temsil Kolunun Sahne ve İdare İşlerine Ait Talimat, Adana Türksözü Basımevi, Adana 1943.

¹⁵¹ Arıkan ve Gündüz, a.g.e., s.72.

- Ön bilgilendirme işlemleri bittikten sonra oyunda rolü olan her üye provalar başladığında rollerini ezberlemeleri gerekmektedir.
- Süflör sadece ilk provada oyunculara ezber konusunda yardımcı olur.
- Prova saatleri aksatılmamalı ve belirlenen saatte herkes gelmelidir.
- Provada rolü olan ya da sırasını bekleyen herkes oyunun havasını yakalamak için provayı sessizce izlemelidir.
- Provalar çok sık kesilmemeli, sadece rejisör oyuncuya bilgi vermek için kesmelidir.
- Provalara oyun dâhilinde olmayan hiçbir kimse konuk olarak dâhil alınmaz ve kabul edilmez.
- Yapılan provalar temsil olarak görülür ve ciddiyet içerisinde gerçekleştirilir.
- Provalar yapılırken sanki temsildeymiş gibi dekorlar ve kostümler hazır bir şekilde oyunlar oynanır.

2.3.4. Sahne

Halkevleri tarafından gösterilen tiyatro olgusu Avrupa'dan gelen çerçeve sahne üslubunda gerçekleşmektedir. Bu tiyatro üslubuna göre seyirci yokmuş gibi oyun sadece dört duvar arasında gerçekleşiyormuş gibi yapılmaktadır. İşin aslında karanlıkta olan dördüncü bölümde seyirciler tiyatroyu izlemektedir. Durum böyle olunca sahne için gerekli olan dekor, kostüm, ışık ve aksesuarlar bir tiyatro için oldukça önem kazanmaktadır. Bundan dolayı sahnesiz bir tiyatro ve dekorsuz, ışıksız ve diğer ekipmanların olmadığı tiyatrolar ilkel olarak varsayılmaktadır. Öyle ki köylere temsil için giden ekipler bile sahne oluşturarak en azından oynayacakları yerin üç tarafını beyaz çarşafarla duvar haline getirmektedir.¹⁵²

¹⁵² Ali Süha Delilbaşı, "Halkevlerinde Tiyatro Meselesi", *Ülkü Dergisi*, C.14, Sayı:81, Ankara 1939, ss.28-45.

2.3.5. Sahneye Yardımcı Ekipmanlar

Halkevleri için hazırlanan kılavuzda dekorlar, kostümler ve makyaj ile alakalı olarak hazırlanan bölümde şunlardan bahsedilmektedir:¹⁵³

- Oynanacak oyun için gereken dekor ve kostümler rejisör tarafından temin edilir. Öncelikli olarak eldeki imkânlar değerlendirilmeye çalışılır aksi bir durumda ise maddi imkânlara göre de tespitlerde bulunulur.
- Öncelikli olarak dekorun taslak hali çizilir, eğer imkân var ise mikyaslı bir maket yapılır.
- Temsilde giyilecek kostümlerin çizimi de öncesinde çizilir.
- Temsil için özel olarak diktirilen her kostüme dikkat edilmeli ve özenle korunmalıdır.
- Makyaj her oyuncu tipine uygun olarak seçilmeli ve özel olarak yapılmalıdır.
- Makyajda özellikle sahne ışığına dikkat edilmeli ve en ince ayrıntısına kadar düşünülerek yapılmalıdır.
- Makyaj yapan kişiler özellikle eğitilmeli ve gerektiği durumlarda kurslara katılmalıdır.
- Eserin oynanması esnasında eğer sahnede bir aksesuara ihtiyaç duyuluyorsa bu eşyaları temin eden memurlar belirlenmelidir.
- Gereken aksesuarlar provalarda dâhil olmak üzere temsil bitene kadar korunmalı ve ödünç alınmış ise tekrar iade edilmelidir.

2.4. 1932-1950 Yıllarında Halkevlerinde Yürütülen Temsil Faaliyetleri

Halkevlerinde yürütülmekte olan tiyatro faaliyetlerinde oynan oyunların dağılımını ilgilendiren ve temel esaslarını ele alan iki belirgin görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi yurdun hangi yerinde olunursa olunsun köylü, şehirli ve kasabalı olan herkesin tiyatro gereksinimini karşılamak, ikincisi ise ülke ve toplum için yararlı öğretilerde bulunmaktır. İkinci görüşün hakim olduğu asıl dayanak Atatürk'ün ilke ve inkılapları doğrultusunda

¹⁵³ Adana Halkevi Temsil Kolunun Sahne ve İdare İşlerine Ait Talimat, Adana Türksözü Basımevi, Adana 1943.

gerçekleşmesidir. Halkevlerinde faaliyetlerini yürüten temsil şubelerinin ortak amacı aslında çağdaşlaşma yolunda yeni Türk toplumunun yararına olacak kazanımlara ulaşmaktır. Bu nedenle halkevlerinde oynanmak üzere yazılan oyunların ortak özellikleri şu şekildedir. Toplumun çağdaşlaşmasına yardımcı öğretilerin kazandırılması, ulusal duyguların doyurulması, Atatürk ilke ve inkılapları ışığında ulusal sorunların işlenmesi ve çözüme kavuşturulması, her sınıfa seslenen ve halk yaşamına uygun oyunların oynanmasıdır.

Atatürk ilke ve inkılaplarının yaygınlaşmasını, kökleşmesini amaçlayan oyunların yanında gelen anlamda halkın tiyatro gereksinimini karşılayacak, tiyatronun eğitici ve eğlendirici özelliklerini birleştirerek Shakespeare, Moliere, Sophokles gibi oyunlarda halka oynanıyordu.¹⁵⁴

Behçet Kemal Halkevlerinde yürütülen tiyatro faaliyetlerini birer çağdaşlaşma aracı olarak görmesi, halkevlerinde oynan eserlerin bu açıdan önemli olduğunu ifade etmektedir. Özellikle yeni kurulan Türk devlerinin hemen hemen her kurumunda çağdaşlaşma yolunda bazı adımların atılması, çağdaş ulus olma yolunda tüm güçlerini seferber eden Türkiye'nin Halkevleri aracılığıyla yapılmakta olan tiyatro etkinliklerinin devrime hizmet eden en önemli faktörlerden birisi olduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁵

Adana Halkevinde başkanlı görevini yerine getiren Fikri Sayar, Halkevlerinde yürütülen tiyatro faaliyetlerini devrim felsefesi eşliğinde yaygınlaştırılması gerektiğini savunmaktadır. Aynı zamanda tiyatro faaliyetlerinde görev alan kişilerin tiyatro sayesinde kendisini eğittiğini, olgunlaştırdığını ve yetiştirdiğini ifade ederek, Halkevlerinin bir eğitim kurumu olduğunu da belirtmiştir.¹⁵⁶

Halkevlerinde oynanan oyunlar Avrupa'dan gelen çerçeve sahne anlayışı ile oynanıyordu. Bu tiyatrolarda seyirci yok varsayılarak oyunlar 4 duvar içerisinde gerçekten yaşanıyor gibi oynanıyordu. Seyircilerde karanlıkta kaldırılan dördüncü duvardan oyunu seyrediyordu. Böyle olunca tiyatroya ait olan sahne, dekor, kostüm, aksesuar, makyaj gibi

¹⁵⁴ Karadağ, a.g.e., s.138.

¹⁵⁵ Behçet Kemal , "Gönüllü Sanat" Ülkü Dergisi, 4. cilt, sayı: 23,İkindikanun 1935, s.336

¹⁵⁶ Fikri Sayar, "Halkevlerinde Temsil Kollarının Önemi" Görüşler, Sayı: 85-86 Adana 1946, s.15

öğeler giderek önem kazanıyordu. Halkevlerinde tiyatro yapılabilmesi için öncelikli olarak bir sahne ve salonunun olması ön koşul olarak gerekli kılınıyordu. Halkevi sanatçıları turneye çıktıklarında bile açık havada uygun buldukları bir yere perdesiyle birlikte üç duvardan bir sahne oluşturunuyordu.¹⁵⁷

Halkevlerinde oynanacak tiyatrolarda önemli olan unsurlardan birisi de yazarlardı. Halkevleri sahnelerinin yaşamış olduğu en büyük sıkıntılardan birisi de yazarların azlığıydı. Bu dönem içerisinde Türk tiyatro yazarı yok denecek kadar azdı. Darülbedayi bile dönemin tek ödenekli profesyonel topluluğu olmasına rağmen onlar bile bu konuda sıkıntı yaşıyorlardı. Bu topluluğun yerli oyun yüzdelerine bakıldığında oranın ne kadar düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 2.2. Darülbedayinin yerli oyun oranları¹⁵⁸

Dönemler	Yerli Oyun Oranları
I. Dönem 1916-1926	%1,60
II. Dönem 1927-1930	%4,20
III. Dönem 1931-1946	%5,25
IV. Dönem 1947-1958	%4,50

Halkevlerinin sahne sayısının çok olması ve hem de her sahnenin yılda en az 10-12 oyun çıkartması halkevlerinin tiyatroya verdiği önemi göstermektedir. Böylesi bir durumda da Halkevlerinin amaçlarına uygun yeterli sayıda oyun bulmakta bu açıdan durumu zorlaştırıyordu.

Halkevlerinde yürütülen tiyatro faaliyetleri için gerekli görülen ve önemli olan unsurlardan birisi de tiyatro oyuncularıydı. Halkevlerinde oynanan oyunlarda görev alan oyuncuların büyük bir bölümü amatör ve gönüllü oyunculardan oluşmaktadır. Daha göze çarpan ve etkili oyunlar oynanabilmesi için Halkevlerinin tiyatro kollarında bulunan

¹⁵⁷ Karadağ, a.g.e., s.139

¹⁵⁸ Özdemir Nutku, *Darülbedayi'nin 50 Yılı*, A.Ü. Basımevi 1969, s. 133.

oyuncular yeteneklerini artırabilmeleri için yetenekli oyuncularını Şehir Tiyatrosuna stajyer olarak gönderiyor ve burada daha da bilgilenmesini sağlıyorlardı.¹⁵⁹

Halkevlerinde yürütülen tiyatro faaliyetlerinde sahnede görev alan oyuncuların diksiyon ve deklamasyonda özellikle ulusal olmaları gerekliliği zaman zaman oyunculara vurgulanıyordu. Öyle ki deklamasyonun öğeleri olan jest, mimik ve pozlar her zaman ulusaldır. Ulustan ulusa farklılık göstermez. Diksiyon ve deklamasyonun kaynağını halk oluşturmaktadır. Halkevleri bunların okulu olmalı ve halkı eğitmelidir.¹⁶⁰

İzmir, Ankara, İstanbul gibi büyük şehirlerde bulunan Halkevleri kendi oyuncularını yetiştirmek maksadıyla dönem dönem kurslar açarak oyuncularını yetiştiriyordu. Ankara Halkevinin 1944 yılında açtığı kurs toplamda 4 hafta sürüyordu. Burada verilen eğitimler genellikle tiyatro bilgisi, düzgün konuşma, müzik, koro, reji ve mimik gibi konuları içeriyordu.¹⁶¹ Ankara Halkevinde daha sonraki dönemlerde açılan kursalar daha geniş ve kapsamlı olarak açıldı. Bu kurslarda da 1944 yılında verilen eğitimlere ek olarak diksiyon, tiyatro mazisi, ses korusu, dekor, kostüm, aktör ve mimik dersleri de verilmiştir.¹⁶²

İstanbul Halkevinde açılan tiyatro kursları ile ilgili olarak Refik Ahmet Sevengil şu şekilde ifade etmiştir: halkevlerinde sadece halkın yeteneklerine göre etkinlikler yer almıyor aynı zamanda bazı konferanslar ve derslerde tertip ediliyordu. İstanbul Halkevinde görev yapan temsil şubesi de tiyatro ile ilgilenen gençlere ve gönüllülere ücretsiz olarak tiyatro dersleri veriyor.¹⁶³ Halkevlerinde verilen konferanslarda dikkat edilmesi gereken hususlar¹⁶⁴ özellikle Halkevleri Merkezine bildiriliyordu.

Halkevlerinde bulunan temsil şubelerinin amacı tiyatro ve gösterileri çevrelerine yaymak ve bunları izlerken keyif almaktır. Bu amaç doğrultusunda ellerinde bulunan oyunları rastgele oynamaktansa tiyatro sevgisi ve anlayışı ile perçinleyerek geliştirmişlerdir.

¹⁵⁹ Ulus Gazetesi, 10.1.1938.

¹⁶⁰ Baltacıoğlu, a.g.e., s.125.

¹⁶¹ Ulus Gazetesi, 23.12.1944.

¹⁶² Ulus Gazetesi, 08.01.1945.

¹⁶³ Refik Ahmet Sevengil, Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu, Cilt: 2 İstanbul 1934, s.99

¹⁶⁴ BCA,490.01/3.12.24.

Halkevlerinin en asli görevi tiyatro sevgisini beslemek, geliştirmek ve bu durumu sürekli bir zevk haline getirmektir. Halkevlerinde oynanan oyunların temeli bu anlayışa dayanmaktadır.

Halkevlerinde bulunan tiyatro gruplarının nasıl çalışması gerektiği konusunda Reşat Nuri Güntekin şu açıklamayı yapmıştır: oyun içerisinde yer alan bütün amatör oyuncular öncelikli olarak oyunu baştan sona okur ve oyunun ruhunu ve amacını öğrenir. Daha sonra roller dağıtılarak sahipleri rollerine çalışmaya başlar. Roller için herkese yazılı basılmış b-metinler dağıtılır. Rol sahipleri kendi rolleri başta olmak üzere oyunu yeniden baştan sona kadar okur ve kendisine ait rollerle ilgili bilgi toplamaya başlar. Böyle bir uygulamanın yapılması öncelikli olarak oyuncunun sahnede nerde duracağı, ne zaman oyuna gireceği gibi temel bilgiler noktasında yardımcı olmaktadır. Oyuncu rolüne en iyi şekilde hazırlanır. Rolü benimser ve oyuna konsantre olur. Prova aşamasına geçildiğinde öncelikli olarak her sahne tek tek prova edilmelidir. Zor sahneler ne alınmalı ve ağırlıklı olarak bu sahneler üzerine yoğun çaba gösterilmelidir. Her oyuncu provalar öncesinde rolünü tam anlamı ile ezberlemelidir. Özellikle Halkevlerinde bulunan geenç oyuncuların bu konuya daha hassas yaklaşmaları beklenmektedir. Sahne koyucular provalarda deyiş ve söyleyişlere önem vermelidir. Oyunculardan sadelik istenmelidir.¹⁶⁵

Halkevlerinde faaliyetlerini yürüten temsil şubelerinde bulunan üyelere belirli zaman aralıklarında hem yurt içinden hem de yurt dışından tanınmış tiyatro adamları aracılığı ile seminerler ve kurslar veriliyordu. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Ankara Halkevinde İngiliz Kültür Heyetinde yer alan Mr. B.C. Buckler "Shakespeare" konusunda konferans veriyor.¹⁶⁶ Lord un Sany, Ankara Halkevinde Tiyatro Yazma Teknikleri adında konferanslar veriyordu.¹⁶⁷ Fransız tiyatro yönetmeni, JacquesCopeau Ankara Halkevinde tiyatronun gerekliliği ile alakalı seminerler düzenlemiştir.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Reşat Nuri Güntekin, "Piyeler Nasıl Çıkarılır" Halkevlerinde Tiyatro Konuşmaları, CHP Halkevleri Neşriyatı, Broşür 1, Ankara 1940, s.138-140.

¹⁶⁶ Ulus Gazetesi, 19.03.1947.

¹⁶⁷ Ulus Gazetesi, 12.12.1940.

¹⁶⁸ Ulus Gazetesi, 19.04.1940.

Halkevlerinde oynanacak oyunlar öncelikli olarak davetiyeler bastırılarak halka duyuruluyor ve daha sonrasında ücretsiz olarak oynanıyordu. Öncelikli olarak kendi çevrelerinde oynanan oyunlar daha sonrasında köylere turneler düzenlenerek herkese ulaştırılmaya çalışılıyordu. Her oyun ortalama 6-7 kez kendi çevresinde oynanıyordu.

CHP, ortak amaca hizmet eden ve birbiri ile aynı durumda olan Halkevleri arasında tanışma ve kaynaşma aracı olarak bazı halkevleri arasında seyahat programları düzenlemiştir. Aşağıdaki listede geziye gidecek olan Halkevleri belirtilmiştir:

<u>Halkevi</u>	<u>Gidilecek Yerler</u>
İzmit	Eskişehir ve Ankara
Balıkesir	Manisa ve İzmir
İzmir	Manisa, Uşak ve Afyon
Adana	Gaziantep ve Ankara
Ankara	Adana ve Mersin
Sinop	Samsun
Siirt	Kendi çevresi

CHP'nin belirtmiş olduğu bu seyahatlerde ilk hareket eden Halkevi İzmir Halkeviydi. 47 kişilik bir heyetle önce Eskişehir'e daha sonra da Ankara ziyaret ederek tekrar İzmir'e döndüler. İzmir Halkevinden giden heyet sadece gittikleri Halkevlerinde değil aynı zamanda gittikleri şehirlerde yaşayan halkın sevgi ve saygısını kazanarak geri döndüler. Gittikleri yerlerde "Yedekçi ve Aşkın Manası" adlı eserleri oynayan heyet çok sayıda alkış topladılar.¹⁶⁹

1933 yılında halkevlerinde toplamda 518 oyun halkın beğenisine sunulmuş ve toplam 55 Halkevinde 422 kadın, 2611 olmak üzere toplamda 3033 üye sayısına ulaşılmıştır. Aynı

¹⁶⁹ "Halkevleri Çalışmaları", Ülkü, Cilt:-13, Sayı:. 75, 1939, s.274.

zamanda bu temsil şubelerine üye olan kişilerin büyük çoğunluğu Ankara, İzmir, İstanbul, Antalya ve Kayseri Halkevlerinde bulunan üyelerdir. Bu dönemde en çok oynanan oyunlar, genellikle halkın milli mücadele döneminde yaşadıkları zorlukları ve halkın değişen rejime uyum sağlaması için halkı bilgilendiren oyunlara ağırlık verilmiştir. Halkevlerine kayıt olan üyelerin meslek gruplarına göre dağılımları aşağıdaki tabloda verilmiştir.¹⁷⁰

Tablo 2.3. 1933 yılında halkevlerine üye olan kişilerin meslek dağılımları¹⁷¹

Meslek grubu	Kişi sayısı
Avukat	6
Doktor	12
Öğretmen	675
Tüccar	170
Çiftçi	29
İşçi	322
Güzel sanatlar mensubu	195
Farklı grubu	1448

1934 yılında halkevlerinde faaliyetlerde bulunan üye sayısı 4072 olarak belirlenmiştir. Açılan halkevleri sayısı 80'e ulaşırken bu dönemde oynanan temsil sayısı da 539 olarak belirtilmiştir. Bu dönem içerisinde en çok oyun sunan halkevleri Ankara, Adana, Kayseri ve İstanbul olmuştur. 1935 yılında ülke genelinde açılan temsil şubelerinin sayısı 847'ye ulaşırken halkın beğenisine sunulan bu temsilleri toplam 294.500 kişi izlemiştir. Urfa'da oynanan bazı oyunlar halk tarafından o kadar çok beğenilmiş ki halkın yoğun ilgisinden dolayı farklı zamanlarda dört defa temsiller tekrar gösterilmiştir.¹⁷²

¹⁷⁰ Hüsamettin Bozok, "Halkevlerinde Tiyatro", Yeni Adam, 1950, s.10.

¹⁷¹Hamdiye Algan, *Halkevlerinde İnkılap Temsilleri (1932-1951)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s.36.

¹⁷² BCA, 490.01/ 973.768.5.

Behçet Kemal tarafından halkevlerinin açılışı ve geçen 3 yıllık sürenin nasıl işlediğine dair hazırlanmış olduğu raporunda temsil faaliyetlerine halkın yoğun ilgi gösterdiği ve bu dönem içerisinde halkevlerine temsilleri izlemek için gelen halkın bazı zamanlarda salona sığmadığı ve temsillerin tekrar tekrar oynandığı ifade edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda halkevlerinde faaliyetlerde bulunan temsil şubeleri arasında en aktif çalışan ve halka çok sayıda oyun sunan Halkevleri Ankara ve Eminönü halkevi olarak belirlenmiştir.¹⁷³

1935 yılından itibaren temsil şubeleri Cumhuriyet Halk Partisi tarafından gönderilen filmler halka izletilmeye başlamıştır. 1935 yılında halka izletilen film sayısı 636 iken 1939 yılında bu sayı 1551'e kadar yükselmiştir.¹⁷⁴

1936 yılında bazı halkevleri kendilerine yakın bölgelere turneler düzenlemeye başlamıştır. Bu halkevleri arasında; Burdur, Gerze, Devrek, Bolu Yalvaç gibi çok sayıda taşra halkevi bulunmaktadır. Aynı zamanda İzmir, Kadıköy ve Şehremini Halkevleri temsillerin yanı sıra bazı dönemlerde Geleneksel Türk Tiyatrosunun içerisinde yer alan Karagöz ve Kukla gösterimlerinde de bulunmuştur.¹⁷⁵

1936 yılında toplamda 136 halkevi faaliyetlerde bulunmuş ve toplamda 1320 temsil halkın beğenisine sunulmuştur. Ankara halkevinin bu dönem içerisinde düzenlemiş olduğu toplam 51 temsile 35 bin kişi katılmış ve halkın bu temsillere olan ilgisi giderek artmıştır.¹⁷⁶

1937 yılında toplam 137 halkevi 1549 temsil sunarken halka 1938 yılında 209 halkevi toplamda 1703 temsil sunmuştur. Bu dönemi kapsayan temsil faaliyetlerine Manisa Halkevlerinde Temsil Şubesi tarafından yürütülen piyesler örnek verilebilir. Bu dönemde halkın inkılapları daha iyi anlamasına fayda sağlayan ve iyi Türk gencinin nasıl olması gerektiğine ilişkin bilgiler sunan oyunlara ağırlık verilmiştir. Bu oyunlar halkın beğenisini kazanarak aynı oyun çok kez tekrar sahnelenmiştir. Özellikle bu dönemde radyo ve amfiler kullanılarak bazı piyesler radyo oyunu olarak halka ulaştırılmıştır. Kör ve Himmetoğlu gibi

¹⁷³ TBMM Arşivinden CHP Halkevleri 1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, s.2.

¹⁷⁴ CHP 1939'da Halkevleri, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1939, s.28.

¹⁷⁵ Karadağ, a.g.e., s.35.

¹⁷⁶ Çağlar, a.g.e., s.5.

oyunlar köycülük şubelerinin yardımı ile farklı köylerde oynanarak farklı bölgelere turneler düzenlenmiştir.¹⁷⁷

1939 yılında ülke genelinde faaliyet gösteren halkevleri birbirleri ile kaynamak amacıyla temsil turneleri düzenlemeye başlamıştır. Özellikle Ankara temsil şubesinde bulunan 21 kişilik bir grup tiyatro oyuncusu farklı illerde temsiller vererek hem halk hem de diğer Halkevleri ile bir araya gelmiştir. Bu oyuncular senaryolarını kendilerinin yazmış olduğu Karagöz oyununu her ilde yoğun ilgiden kaynaklı farklı zamanlarda tekrar tekrar oynamıştır. Ankara Halkevlerinden hareket eden bu grup Adana, Mersin, Tarsus gibi bölgelerde temsillerini sürdürmüştür. Aynı zamanda gittikleri her yere kendi kostüm ve sahnelerini yanlarında götürerek CHP tarafından takdirle karşılanmış ve desteklenmiştir.¹⁷⁸

1940 yılına gelindiğinde halkevlerinde yürütülen bütün faaliyetler arasında sıyrılan ve daha çok önem verilen tiyatronun yılı olarak gösterilmiştir. Bu dönemde hem halk hem de siyasiler halkevlerinde yürütülen tiyatro faaliyetlerine yoğun ilgi göstermiştir. Bu dönemde Giresun Halkevinde faaliyetlerini sürdüren 6 kişilik caz grubu 10 Nisan 1940 yılında turneye çıkmış ve farklı temsiller ile halkla buluşmuştur. Turneye çıkan grubun arasında müzisyenlerin olması temsillere ayrı bir renk katmıştır. Oynanan piyeslerin perde aralarında bu kişiler caz müziği çalarak halka grubun farklı özelliklerini göstermiştir. Hatta 15 Nisan'da oynan bir oyunda sahneye mikrofonlar konularak hem salondakilere hem de şehirde bulunanlara çalınan müzikler dinletilmiştir.¹⁷⁹

Bursa halkevine bağlı faaliyetlerini yürüten Temsil Kolu Kütahya'dan başlayarak farklı illerde gösterimlerde bulunmak amacıyla turneye çıkmış ve her bölgede farklı oyunlar sergilemiştir. Özellikle 23 Nisan 1940 yılında Burdur'da sergilemiş oldukları Hissei Şayia adlı piyes halk tarafından çok beğenilmiş ve daha geniş kitleler ile izlenmesi için temsil ekibi farklı bölgelere yönlendirilmiştir.¹⁸⁰ Atatürk'ün bursa gezisinde katıldığı bir tiyatrodaki Raşit Rıza ve Muvahhit beylere hitaben "Sizleri çok takdir ederim. İnkılâbımızda sizin de mühim

¹⁷⁷ Günver Güneş, Müslime Güneş, "Manisa Halkevi ve Çalışmaları", *ÇTTAD*, VI/15, (Güz 2007), s.63.

¹⁷⁸ BCA, 490.01/ 1021.929.4.

¹⁷⁹ BCA, 490.01/ 1023.936.1.

¹⁸⁰ BCA, 490.01/ 1022.932.1.

hizmetleriniz vardır. Şimdiye kadar gördüğüm temsiller içinde sizin temsilleriniz gibi muntazam ve sanatkaranesini seyretmemiştim. Sanatınızı meslek itti haz ederek azmetmenizi, arkadaşlarınızla samimî olarak geçinmenizi bilhassa tavsiye ederim. Sizin vatana en büyük hizmetiniz Anadolu'muzu baştanbaşa dolaşip halkımıza sanatın ne olduğunu anlatmanız olacaktır. Turnelerinize muntazaman devam ediniz. “ sözüyle ifade etmiştir.¹⁸¹

1941 yılında temsil şubeleri genellikle kendi buldukları bölgelerin genel özellikleri ile özdeşleşen ve halkın yabancı olmadığı konulara ağırlık verilen piyesleri oynamıştır. Bu yılda bir önceki yıla nazaran daha fazla sayıda temsil oynanmıştır. Ülke genelinde halkevlerinde 652 oyun oynanırken, 514 film gösterilmiş ve 195 müsamere ve toplamda 53 köy gezisi yapılmış ve buralarda piyesler oynanmıştır. Bu piyeslere gelenlerin toplam sayısı da 753 bin 404 olarak belirlenmiştir. 1942 yılında özellikle halk tarafından baskı tutumlar biraz daha rahatlatılmış ve özellikle çevre baskısından çekinen kişiler tiyatro ile buluşturulmuş ve Halkevlerinin Temsil Kollarına üye yapılmıştır. Bu üyelerin büyük bir çoğunluğunu kadınlar oluşturmuştur. Özellikle Bitlis Halkevinde kadın vatandaşlar büyük sorumluluklar almış ve üzerlerine düşen görevleri başarıyla sürdürmüştür. Bu yılda özellikle Karagöz denemeleri sıklıkla yapılmış ve 197 Karagöz oyunu oynanmıştır. Bursa Halkevinin göstermiş olduğu yoğun çaba ve çalışmalar sonucunda Karagöz oyunu canlı olarak sahnelenmiştir.¹⁸²

Tiyatro faaliyetleri ve oynanan piyesler konusunda halkın beğenisini kazanan ve uzun yıllar Afyon halkının tiyatro ihtiyacını karşılayan Afyon Halkevinde 1932-1938 yılları arasında oynan temsiller ve katılan kişi sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

¹⁸¹ Atatürk, *Söylev ve Demeçleri*, Ankara 1989, s.327.

¹⁸² CHP Halkevleri ve Halkodalarının 1942 Çalışmaları, Ankara 1943, s.6-8.

Tablo 2.1. Afyon Halkevinde bulunan temsil şubesinin 1932-1938 tarihleri arasında oynanan temsiller ve katılan kişi sayıları¹⁸³

Adeti	Konusu ve Alanı	Bulunan Kişi Sayısı
	Gömdüğüm O Cihan	450
	Mete ve Bir Azizlik	350
	Kahraman	435
	29 Birinci Teşrin	680
	Atatürk Çocukları	621
	Kahraman ve Sinir Hekimi	372
	Akın	750
	Mavi Yıldırım	420
	Şeriye Mahkemesi	600
	Kozan Oğlu	425
	Kör Piyesi	540
3	Devrim	1500
	Çoban	500
	Canavar ⁴⁰³	500
	Beyaz Kahraman	500
4	Himmetin Oğlu	2000
	Atatürk Köyünde uçak Günü	480
	Attila'nın Düğünü	550
	Vatan ve Vazife	565
	Yağ Kandili	500
	Küçük Şehit	500
	Ana	500
	Bir gece Faciası	525
	Göklerin Fethi	480
	TOPLAM	13.643

1945 yılına kadar etkin ve başarılı bir şekilde yürütülen halkevlerinin temsil faaliyetleri 1946 yılından sonra gerileme dönemine girmiştir. Böylesi bir durumun yaşanmasında etkili olan en önemli faktör ise maddi imkânsızlıkları artması ve bununla birlikte ülkenin çok partili hayata geçişin etkili olduğu söylenebilir. Bunların yanında temsil şubelerinin repertuarlarını yetersiz kalması, kadın oyuncu azlığının olması, sahne ve dekorların bulunmaması gibi nedenler halkevlerindeki tiyatro faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir.¹⁸⁴

¹⁸³ Feyza Kurnaz Şahin, *Afyon Halkevi ve Faaliyetleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004 Afyon, s. 103.

¹⁸⁴ Melek Çolak, "Muğla Halkevi ve Çalışmaları", *Toplumsal Tarih*, C. 13, S.70 İstanbul 2004, s.14.

SONUÇ

Kökeninde, insanın doğayla ve tanımlayamadığı güçlerle ilişki kurabilmek için yaptığı törenlerin bulunduğu kabul edilen Tiyatro, insanların yaşadıkları çevre koşullarına müdahale etme ihtiyacının zorunluluklarından biri olarak, kendinden üstün doğa koşulları karşısında kendi bedenleriyle simgesel temsil çabalarına yönelmiş, Tanrıları temsil eden maskelere bürünerek doğa olayları üzerinde denetim kurmaya itmiştir. İnsanın doğayı kendi ihtiyaçları doğrultusunda yönlendirmeye çalıştığı büyü törenlerinde gerçekleştirdiği taklitler zaman içinde gelişerek, taklit ettiği şeyin kendi anlayışı doğrultusunda yeniden biçimlemesine, yorumlamasına dönüşmüş ve sanatın ilk basamaklarını oluşturmuştur. İnsanın, doğayı kendine uygun olarak açıklama ve biçimleme çabasıyla, yinelemeden, yeniden üretmeye geçilmiştir. Her yeni yılda, doğanın ve toprağın ölüp yeniden dirilmesine ve bu dirilişle birlikte ürün vermesine tanık olan insan, ürünün bol ve verimli olması için, yine taklit büyüsü temeline dayanan ve belli zamanlarda mutlaka yapılması gereken törenler geliştirmiştir. Bu törenlerde toplulukça anlaşılması istenilen edimler, tarafların ve zıtlıkların bu yönlü sürekli çatışması, sanatsal yansımaları tiyatro üzerinden gerçekleştirmiştir. Zamanla gelişen ve karmaşıklaşan toplum yapısı bu taklit aracının da çeşitli biçimlerde evrimleşerek günümüze kadar gelmesine olanak sağlamıştır.

Yaşadığımız topraklarda ise tiyatro günümüzdeki batılı anlayışa dönüşene kadar çeşitli kaynaklardan beslenmiştir. Karagöz, ortaoyunu, meddahlık ve köylü tiyatrosu bunlara verilebilecek bazı örneklerdir. Geleneksel Türk tiyatrosu üzerinde araştırma yapanlar, bu yapıyı "köylü tiyatrosu" ve "halk tiyatrosu" olmak üzere iki ayrı grup halinde inceleme eğilimi göstermişlerdir. Genellikle köy meydanlarında yapılan seyirlikler olan köylü tiyatrosu geleneği oyunların çoğu ritüel kalıntılarıdır. Halk tiyatrosu ise şehirlerde aydın ve entelektüel kesimin dışında kalan halk tabakasının geliştirdiği ve sürdürdüğü bir gelenektir. Oyuncular belli bir eğitim almış olan profesyonel sanatçılardır. Bu gelenek, saraya yakın çevrelerin tiyatro anlayışı üzerinde de etkili olmuştur.

Geleneksel tiyatro başlığı altında özetlediğimiz tiyatro yaşantısı Tanzimat dönemine kadar varlığını sürdürebilmiştir. 19. yüzyılda Avrupa tiyatrosunun ülkemize girmesiyle beraber geleneksel Türk Tiyatrosu'nda büyük gerilemeler yaşanmıştır. Bu dönemde ülkenin teatral yaşantısını batı tiyatrosunun belirlemeye başlaması, geleneksel anlatımın neredeyse tümünden unutulmasına neden olmuştur. Bunda şüphesiz en büyük neden 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğunun iktisadi ve siyasi olarak Avrupa karşısında yenilgiye uğraması ve ardından

gelişen Islahat hareketleridir. Osmanlı bu açık yenilginin ardından özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında, Batılılaşma hareketlerine hız vererek dünyanın oluşturduğu yeni üretim ve tüketim ilişkilerine yönelmeye çalışmış ve sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel tüm alanlarda bu çabasını arttırmıştır. Kültür sanat hayatı da bu değişim mekanizmalarından etkilenmiş ve yeni toplumsal ilişki biçimleri öneren dönemin aydınlarının etkisiyle tiyatro da yeni bir ifade biçiminin aracı olmaya başlamıştır. Bu yeni ifade biçimlerinin içindeyse “eskinin” anlatı kalıpları kendine yer bulamamış ve batılı “dramatik” tiyatro geleneğine yerini bırakmak zorunda kalmıştır.

Türkiye'nin siyasal tarihi açısından en önemli dönüm noktalarından biri olan Tanzimat, yüz yıllarca kendi içine kapanmış olan ve İslam ortak paydası altında egemenlik süren Osmanlı Devleti'nin artık kendi varoluş yapısını değiştirmek zorunluluğuyla karşı karşıya geldiği, toplumsal, iktisadi, siyasal ve kültürel bakımdan üst derecede gelişmiş olan kapitalist ülkeler karşısında yenilenme ihtiyacıyla yüzünü Batı'ya döndüğü bir süreç olarak nitelendirilmektedir.

Artık devlet eliyle Batılılaştırılmaya çalışılan toplumsal yapı, hukuk, eğitim, edebiyat gibi birçok alanda Batı dünyasından gelen tür ve örnekleri tanımaya yönelir. Böylece, devlet eliyle kurulan birçok kurum, bu tür ve örneklerin tanınmasına yardımcı olur. Toplumun belli kesimleri tarafından Batı, önemli bir hedef olarak gözükmektedir. Özellikle aydınlar bu süreçten, özgürlükleri genişletmek ve yeni özgürlükler elde edebilmek bakımından umutludurlar. II. Abdülhamit' in baskıcı yönetiminden kurtulduktan sonra sıra, onun etkilerini belli ölçütlerde silmeye gelmektedir. Geniş topluluklara ulaşacak araçların arayışı başlar. Tiyatro geniş kitlelere bilgi aktarmak, propaganda ve ajitasyon yapmak için ihtiyacı karşılayacak en önemli araçlardan biri olacaktır. Batı Tiyatrosu etkisinde gelişen tiyatronun esasını ise; “Tanzimat Tiyatrosu” ve “Cumhuriyet Tiyatrosu” oluşturacaktır.

Türkler, Batılı anlamda tiyatro türünü, 19. yüzyılın ortalarından itibaren daha çok Türkiye'de bulunan Avrupa ülkelerinin elçilikleri vasıtasıyla tanımaya başlarlar. Türk seyircisinin Batılı metinleri okuma, takip etme alışkanlığı yok denilebilecek düzeydeyken, öte yandan da ileri olduğu düşünülen ve kabul edilen Batı'ya uyum sağlama zorunluluğu kendi içinde belli açmazlar yaratacaktır.

Tanzimat dönemi piyeslerine baktığımızda, eserlerin “tezli piyes” yapısında olduğunu görürüz. Piyeslerin içeriği mutlaka tenkit edilen veya savunulan sorunlara odaklanmıştır. Konular, devrin sosyal ve siyasal atmosferinin yansımasıdır. Hürriyetin önemi ve Meşrutiyet özlemi gibi

siyasal içerik pek az piyes de doğrudan doğruya ifade bulsa da, sosyal ilişkiler eserlerin genel çerçevesine hâkim olurlar. Bunların başında, gelenek ve göreneklerin toplum üzerindeki ağır baskısı, sorunlu evlilik kurumu ve evlilik ilişkileri, çarpık dinsel kurumlar ve sömürü aracı haline getirilen dinsel ilişkiler ve batıl inançların düşünce yapılarını esir alması bulunmaktadır.

Kurtuluş Savaşı'nın yaralarının henüz tam olarak sarılamadığı ve II. Dünya Savaşı'nın tüm ağırlığı ile hissedildiği Cumhuriyetin ilk dönemlerinde dahi tiyatrunun bir kamu hizmeti olduğu ve kamu tarafından korunup desteklenmesi gerektiği düşünülmüştür. Ağır aksak ya da bocalamalar içinde dahi olsa, bir ulusal tiyatro oluşturma gerekliliği üzerine çaba sarf edilmiştir.

Cumhuriyetin onuncu yıl dönümü olan 1933 yılında yazar ve şairlerinden bu on yılın "inkılâplarını" anlatacak ve heyecan uyandıracak eserler yazmaları istenir. Bu isteği yerine getiren şair ve yazarların eserlerinden bazıları on binlerce nüsha bastırılıp dağıtılır. Cumhuriyet Bayramı heyecanını, cumhuriyeti ve inkılâpları geniş halk kesimlerine, köylere kadar götürebilecek destanlar hazırlatılır. Diğer taraftan bu dönemde sansür ve yasaklar da diğer yandan devam etmekte ve yenileri oluşmaktadır. Devrimlerin ve devletin korunması, sansür ve yasakların gerekçeleri olur. Bu kapsamda Namık Kemal'in birçok oyunu yasaklanır.

1932 yılında, tüm vatandaşları ortak bir kültür çalışmasının içine toplamak, halkı bir arada eğitmek ve çalışmaya alıştırmak, gençliği yetiştirmek amacıyla kurulan Halkevleri sanatın ve kültürün bölgeler üzerinden yayılması gerekliliği ile ortaya çıkan kurumlardır. 1951 yılında Demokrat Parti tarafından kapatılana kadar Halkevleri kültürün yaygınlaştırılması ve ilerletilmesinde aynı zamanda da yerel ve bölgesel özelliklerin korunması açısından önemli görevler üstlenmişlerdir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında her alanda olduğu gibi Türkiye kültür-sanat alanında da büyük bir değişime uğramaktadır. Bu dönemde siyasal yapı CHP ile birlikte şekillenmiştir. Dönemin yazılan oyunları da cumhuriyetin temel ilkelerine göre oluşturulmaktadır. Tiyatronun amacı buna göre ideoloji taşımaktır. Bu nedenle denetimsiz bir biçimde gelişen bir sanat aracı yerine, Partinin çıkarları ve ihtiyaçları doğrultusunda, tiyatroyu da kapsayan bir örgütlenme kurumu işin üstesinden daha düzenli gelebilecektir. Halkevlerinin, özellikle tiyatro gibi kitlelerle daha geniş ilişki kurabilen bir aracın denetimsiz olarak ilerlemesine engel olması önemli bir noktadır, böylece dönemin iktidarı bağımsız tiyatro topluluklarının Halkevlerinin denetimine girmesini sağlamış ve yardımcı olmuştur. Basın Genel Müdürlüğü adlı kurum tarafından yazılması

teşvik edilen oyunların oynanması sağlanmıştır. Bölgelerde tiyatronun yaygınlaştırılması ve oluşturulmasının ilk örnekleri Halkevlerinde görülmektedir. Kendi toplumsal yapımıza uygun bir yapı sergilemesi açısından da Halkevleri büyük başarılar kazanmışlardır. 1933 yılında yazar ve şairlerden inkılapları anlatacak eser yazmaları istenerek ve bazıları bastırılarak dağıtılmış, Temsil Komitesi seçtiği eserleri tüm şehirlere ve köylere göndermiştir.

M. Kemal'in sağlığında 1930 yılların başında bir Devlet Tiyatrosu kurma fikri vardır ve buna yönelik adımlar atılarak 1935 yılında Opera ve Temsil Kolları kurulması için çalışma başlatılmıştır. Bu dönemde yasaklar da devam ederek birçok oyun yasaklanmış ancak bazı cümleler çıkarılarak oynanabilmiştir. M. Kemal'in ölümünün ardından, İsmet İnönü de kültür sanat ve tiyatronun önemi üzerinde durmuş ve birkaç yıl sonra Devlet Tiyatrosu kurulmuştur. Ancak kısa bir süre sonra çok partili sisteme geçildiği dönemden itibaren kurumların varlığı benimsense de gelişimleri devam etmemiş, gerilemeye dönüşmüştür.

Batılı tiyatro anlayışını asıl tiyatro biçimi olarak kabul eden ve Türkiye'de bunun genelleşmesini isteyen tiyatro çevresi, Türkiye'deki seyir algısını bu yönde zorlamışlardır. Konuyla ilgili ilk akla gelen isim Muhsin Ertuğrul, tiyatro adabı bilmeyenler için 1924'de bir metin kaleme almıştır. Metindeki maddeler doğrudur fakat tiyatronun bir eğlence aracı olarak yok sayılması ve otoriter bir tavır dikkati çekmektedir. Bu gelenek günümüz tiyatro kültüründe de devam etmektedir.

1940-1950 yılları arası köy merkezli bir toplumculuk vardır. Değişen bu süreç beraberinde kendilerine uygun yazarları ve yazım biçimlerini geliştirmiş, edebiyat içerisinde farklı bölümlerde gelişim göstermiştir. Roman için geçerli olan değişim süreci aynı zamanda Türkiye'nin tiyatro yaşamı üzerinde de benzer izler taşımaktadır ancak romandan farklı olarak tiyatro ve yazını için göze çarpan, öz tiyatromuzun kaynaklarının (meddah, ortaoyunu) yeterince referans alınmamış olduğudur. Tiyatro yazını için, öz tiyatronun kaynaklarının yeterince referans alınmamış olması ve bundan kaynaklanan boşluğun romanla ikame edildiği görülmektedir.

Cumhuriyet'ten sonra 1932'den itibaren ve Atatürk'ün vefatından sonraki dönemde köy konusunu işleyen pek çok piyes yazıldığı gibi, bu piyeslerin farklı nitelikler taşıdığı da görülür. Değişen toplumsal ve ekonomik süreçte atılan adımlar tamamlayıcısı olarak sanat ve edebiyat gibi birtakım sosyal unsurlara ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle köy konulu piyesler kaleme alınmıştır. Köylülerin toplumcu bir bakış açısıyla ele alındığı köy romanı geleneği, köy enstitüsü çıkışı

yazarlarla beraber 1950’li yıllardan itibaren başlamıştır. 1923-1950 yılları arasında da köy piyesleri geleneği oluşmuştur. Bu piyeslerin politik yapısını 1950’ye kadar Kemalizm, sonrasında ise Marksizm oluşturmaktadır. Piyeslerde Kemalizm’in benimsenme sebebi 1. Dünya Savaşı’ndan çıkan halkın olumsuz koşullarda olmasıdır.

Kaçınılmaz olarak toplumun politik yapısı sanat üzerinde de yansımalarını göstermektedir. Bu durum çok partili sistemle birlikte yine yetersiz, eksik sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu konudaki platformda ilk sırada Halkevleri ve Temsil Tiyatro Kolu Şubesi gelmektedir. Bu iki birim de ulusal ülküler doğrultusunda hareket etmektedir. Ancak dönemin piyeslerinde politik, edebi ve estetik anlamda bir inandırıcılık sorunu vardır. Sebebi, bu piyeslerde bilimsel çaba yerine, inandırmaya yönelik bir gayret içerisinde olunmasıdır. Bunun yanında istisnai yazarlar ve piyesler de bulunmaktadır.

Halkevlerinde yapılan tiyatro çalışmalarında ise çok büyük bir ağırlıkla siyasal iktidar etkili olmuştur. CHP’nin benimsediği ilkelerin etkisi altında kalınarak oyunlar yazılmış ve oynanmıştır. Kendi ideolojisini kitlelere aktarabilmek için örgütlediği kurumların en başarılısı Halkevleri olarak ifade edilmiştir. Buralarda, kolektif çalışmaya Ziya Gökalp’ in perspektifinden bakılarak, halka doğru prensibi yaşama geçirilmektedir. Buna göre, seçkinlerin de milletin öz diline ve kültürüne eğilmeleri gerekmektedir. Halka doğru gitmenin iki nedeni vardır; halktan milli kültür terbiyesi almak ve halka medeniyet götürmek; bu anlayış doğrultusunda halk milli kültürün canlı bir müzesidir

Kısa bir süre sonra bölge tiyatrosu olma vasfını kazanan Halkevleri, gençlerin tiyatro ile buluşmalarını sağlayarak, toplumsal tabakaya çok daha fazla egemen olmuştur. Halkevlerinde oynanacak tiyatro oyunlarının ve bütün temsillerin belli bir çerçevede belirlenmesi Temsil Şubesi çalışmalarıyla belirlenmiştir. Temsil Şubesi çalışmalarının belirlediği; “memleket ve cemiyet için faydalı telkinlerde bulunmak ve şehir ve kasabaların tiyatro ihtiyacını gidermeye yardım etme” fikrine göre oyunlar yazılarak sahneleniyordur. Ancak toplumun sosyal ve ruhsal açıdan yeterince çözümlenememiş olması nedeniyle bu fikrin yaşama geçirilmesi noktasında sıkıntılar görülmektedir.

Halkevleri çalışmalarının yürütüldüğü dönemde, Cumhuriyetçi oyunların haricinde, batı tiyatrosunun belli başlı yazarlarının oyunları da örnek alınmıştır. Böylece güdülen amaç, amatör oyuncularla ve kentli seyirci içinde estetik bir tiyatro algısı oluşturmaktır. Tiyatro sahnesi için

yeterli olan plan, program, uzmanlık, eğitim ve yetenek konusunda belli bir bütünlük gerekmektedir. Zaman içerisinde bu bütünlüğün sağlanmasının oldukça zor olduğu anlaşılmıştır.

Seyirci açısından; İstanbul topluluklarının büyük yüzdesini gayrimüslim sanatçılar oluşturuyordur. Bu nedenle tiyatrolarda yapılan Türklük propagandası Rum ve Ermeni kimliklerin yerli oyunlara ilgi göstermemesine sebep olmuştur. Halkevleri kurulduğunda da bu sorun aşılamadığı gibi, Devlet Tiyatrosu açıldığında da devam etmiştir.

Halkevleri sahnelerinde 1950' ye kadar nitelikli yazar sıkıntısı bulma sıkıntısı başlıca sorunlar arasındadır. Buna rağmen Dönemin devlet kurumlarından farklı olarak Halkevlerinde sergilenen oyunlar azımsanmayacak kadar fazladır. Ancak içlerinde telif eser pek azdır. Adaptasyon sorunu 1930'lu yıllara kadar devam etmiştir. Yazarlar da ele aldıkları konuları abartılı ve sığ yorumlarla direkt aktarma yoluna gitmişlerdir. Çeviri ya da adapte oyunlarla tiyatro işinin uzun soluklu olmayacağı anlaşılmış ve bu sorunun uygun adaptasyonlar yoluyla çözümlenmesi sağlıklı bulunmuştur. Buna göre piyeslerin mahiyetinde mutlaka propaganda işlenmeyecek, ancak dilimiz mutlaka duru bir Türkçe olacak ve piyesler kolay oynanacak mahiyetteki eserler olacaktır.

Oyunların sahnelenmesi için gereken bütün işlemlerde uzman ve bilirkişilerin varlığı aranmıştır. Bu kişilerde; kültürlü olmak, edebiyatı bilmek, oyunu iyi anlayacak ve arkadaşlarına söz geçirebilecek bir nitelikte olması gerektiği düşünülmüştür.

Halkevi sahnelerinde çalışma yapanlar öncelikle gönüllü kişilerden oluşmuştur. Bunun yanında kadın oyuncuların yaşadığı zorluklar halkevi tiyatro çalışmalarına da yansımıştır. Bu zorlukların çözümü aydın kadınların ve öğretmenlerin temsillere çıkmalarıyla biraz daha azaltılmıştır. Merkez olarak seçilen bölgede sergilenen bir oyun, daha sonra farklı bölgelerdeki Halkevlerine yayılarak sergilenmeye devam etmiştir.

Halkevlerinin çalışma yöntemlerinde özellikle de son dönemlerinde değişiklikler başlayarak dramatik köy seyirliklerin etkisi üzerinde durularak, bu oyunlar metinleştirilip, halkevi örgütlerine CHP eliyle dağıtılmıştır. Böylece köylülerin tiyatroya bakış açıları da değişime uğramıştır.

Halkevleri temsil şubeleri umulanın üzerinde bir başarı yakalamıştır ancak oyunların toplumsal propaganda niteliği taşıması gerektiği düşüncesi sebebiyle oyun dağarcığı zayıf kalmış

ve gelişmemiştir. Üretilen teatral yapının estetik olarak yetersiz kalması, onun kitlelere ulaştırmak istediği düşüncelerin etkisiz kalmasına neden olmuştur.

1950'lere gelindiğinde Halkevlerinde temsil işinin kötü bir halde olduğu, oyuncuların yetersiz bulunduğu ve verilen direktifleri yerine getirecek elemanların zayıf kaldığı düşüncesi belirginleşmiştir. Görülen o ki; tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, tiyatro adına Halkevlerinde yapılan tüm çalışmaların teoride çok fazla göze çarpan bir aksaklık olmamasına karşın pratikte önemli yöntemsel hataların bulunduğu gözlemlenmiştir.

Mustafa Kemal'in halkçılık ilkesi Halkevlerinin kültürel ve toplumsal faaliyetlerinin temelini oluşturmuştur M. Kemal "kültür değişiminin ve atılımının temel ilkelerini koyarken, bu ilkelerde tiyatroya da önemli yer vermiştir: Türk kadınına sahnede kendisine yaraşan bir yer; halka ve halkın yararına yönelik bir tiyatro, bunun için kamu kesiminin destekleyeceği bir ulusal tiyatro fikri; devrimlerin ve devletin temel ilkeleri doğrultusunda bir tiyatro anlayışı; tiyatro sanatçısına tanınan saygınlık ve onun yetişmesinde kamunun yardımı. Cumhuriyet Hükümetleri çok partili döneme dek kendine düşeni, bu ilkeler doğrultusunda yerine getirmiştir. Ancak bunların gerçekleştirilmesi için bunu planlayacak ve uygulayacak, Türk seyircisinin tiyatro kültürünü geliştirecek, tiyatro sanatçıları yönetecek, yazarları tiyatroya çekecek, onların yaratıcılık yeteneklerini sahnede geliştirecek, estetik görüşleriyle sahne düzeninde ulusal deyişi araştırıp bulacak, yaratıcı tiyatro adamlarına gereksinim vardır.

Sonuç olarak, "Mustafa Kemal ve İnönü devrinde, 1920-1950 yıllarında toplumsal politika açısından Atatürk'ün Halkçılık Programı ile halkçılık ilkesinin ve Halkevleri ile Halkodalarının önemli işlevleri olmuştur. Bu otuz yıllık dönemde, Atatürkçü düşüncede halkçılık prensibi siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik koşullarla da ilişkili olarak sürekli bir değişim, dönüşüm ve gelişim içinde olmuştur." Halkevlerinin en önemli başarısı ise Cumhuriyet ilke ve inkılâplarının halka anlatılması ve geniş halk kitlelerinin yenilikleri kabul etmesidir.

KAYNAKÇA

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVLERİ

BCA, 190.09/114.553.5.

BCA,490.01/1031.971.1.

BCA, 490.01/ 1021.929.4.

BCA, 490.01/ 1022.932.1.

BCA, 490.01/ 1023.936.1.

BCA, 490.01/ 973.768.5.

BCA, 490.01/824.260.01.

BCA, 490.01/3.12.25.

BCA, 490.01/4.16.16.

BCA, 490.10/ 963.727.2.

BCA, 490./3.15.17.

BCA, 490.01/4.16.3.

BCA, 490.01/3.15.35.

BCA, 490.01/4.21.5.

BCA, 490.01/3.12.24.

BCA, 490.01/3.15.9.

BCA, 490.01/4.18.2.

RESMÎ YAYINLAR

T.C. Resmî Gazete, 11 Ağustos 1951, Sayı: 7882.

SÜRELİ YAYINLAR

Cumhuriyet Gazetesi, 11 Nisan 1931, S.2489.

Ulus Gazetesi, 10.1.1938.

Ulus Gazetesi, 12.12.1940.

Ulus Gazetesi, 19.03.1947.

Ulus Gazetesi, 19.04.1940.

Ulus Gazetesi, 23.12.1944.

ÇALIŞMA VE TALİMATNAMELER

CHP Halkevleri ve Halkodalarının 1942 Çalışmaları, Ankara, 1943.

CHP Parti Talimatnameleri, CHP Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, Zerbamat Basımevi, Ankara 1940.

Eminönü Halkevi Çalışma Bilançosu 1936-1938.

Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, 1932.

TBMM Arşivinden CHP Halkevleri 1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı?.

KİTAPLAR

Adana Halkevi Temsil Kolunun Sahne ve İdare İşlerine Ait Talimat, Adana Türksözü Basımevi, Adana, 1943.

Akyüz Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yayınları, Ankara, 1999.

And Metin, *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2004.

And Metin, *Osmanlı Tiyatrosu*, Dost Yayınevi, Ankara, 1999.

Artun Erman, *Cemal Ritüeli ve Balkanlardaki Varyantları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

Atatürk, *Söylev ve Demeçleri*, Ankara, 1989.

Baltacıoğlu Hakkı İsmail, *Tiyatro Nedir?*, Yay., Mitos- Boyut Yayınları, İstanbul, 2006.

Baran Âlim Tülay, *Türk İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti*, İstek Yayınları, İstanbul, 2018.

Bayraktar Nuray, *Halkevlerinin Ülke Kültürüne, İnsanın Gelişimi ve Dönüşümü Açısından Katkıları ve Öneriler*, Halkevleri Yayınları, Ankara, 1999.

Bozok Hüsametdin, *Halkevlerinde Tiyatro*, Yeni Adam, 1950.

CHP 1939'da Halkevleri, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1939.

Çağlar Kemal Behçet, *Halkevlerinde Temsiller*, Ulus, 10 Mayıs 1937.

Çakan Işıl, *Konuşunuz, Konuşturunuz Tek Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.

Çeçen Anıl, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2000.

Duman Selçuk, *Modern Türkiye'nin İnşasında Halkevleri ve Sivas Halkevi Örneği*, Berikan Yayınları, Ankara, 2013.

Ergün Mustafa, *Atatürk Devri Türk Devrimi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1982.

Güney Salih, *Davranış Bilimleri ve Yönetim Psikolojisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 2009.

Güngör Erol, *Dünden Bugünden Tarih- Kültür ve Milliyetçilik*, Ötüken Yay., İstanbul, 2007.

Güz Nurettin, *Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organları Halkevleri (1932-1950)*, Ankara, 1995.

İğdemir Uluğ, *Atatürk ve Halkevleri-Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1970.

Karadağ Nurhan, *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932-1951)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

Karal Ziya Enver, *Atatürk İlkelerinin Biçimlendirdiği Eğitim*, Atatürk ve Eğitim, TED Yay., Ankara, 1981.

Kazmaz Süleyman, *Halkevleri ve Gençlik ve Ülkü*, 1944.

Kili Suna, *Atatürk Devrimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1995.

Kongar Emre, *Atatürk ve Devrim Kuramları*, Türkiye Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981.

Köknel Özcan, *Atatürkçü Çizgide Gençliğin Eğitimi*, TED Yay., Ankara, 1981.

Mardin Şerif, *İdeoloji*, İletişim Yayınları, Ankara, 2000.

Oyal Erkan, *Karma Girişimlerde Kamu Katılımları ve Türkiye'deki Uygulama*, TODAİE Yayını No. 193, Ankara, 1981.

Öz Esat, *Otoriterizm ve Siyaset, Türkiye'de Tek Parti Rejimi ve Siyasal Katılma (1932-1945)*, Ankara, 1996.

Özdemir Coşkun, *Urfa'dan Harvard'a*, 7. Baskı, Kaynak Yay., İstanbul, 2013.

Özdemir Nutku, *Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu*, Özgür Yayınları, İstanbul, 1999.

Özdemir Nutku, *Darübedayi'nin Elli Yılı* . Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Yayınları, Ankara, 1969.

Özel Sabahattin, *Büyük Millet'in Evladı Ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük*. İstanbul, 2006.

Özhan Öztürk, *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Phoenix, Ankara, 2009.

Sevinçli Efdal, Görüşleriyle Uygulamalarıyla Muhsin Ertuğrul, Arba Yayınları, İstanbul, 1990.

Şimşek Sefa, *Bir İdeolojik seferberlik deneyimi Halkevleri: (1932-1951)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002.

Toksoy Nurcan, *Halkevleri Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*, Orion Kitapevi, Ankara, 2007.

Tunaya Zafer Tarık, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul, 1952.

Uysal Şefik, *Atatürk ve Çağdaş Eğitim*, TED Yay., Ankara, 1981.

Zeyrek Şerafettin, *Türkiye'de Halkevleri ve Halkodaları (1932-1951)*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006.

DERGİ, SÜRELİ YAYINLAR VE MAKALELER

"Halkevleri Çalışmaları", *Ülkü Dergisi*, Cilt:-13, Sayı:75, 1939.

Alper Mehmet, "Halkevi Amatörleriyle Hasbihal" , *İnan Dergisi*, Sayı:11, Trabzon, 1944.

And Metin, "Cumhuriyet'ten Önce Türkiye'de Tiyatro", Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi, C. 9, İletişim Yayınları.

Arıkan Mustafa ve Gündüz Ahmet, "Türk Ocakları'nın Kapatılışı, Borçları ve Emlak'ının Tasfiyesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, 2004.

Arslan Oran Nebahat, “Türk Ocağından Halkevlerine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1, Bahar Spring, 2008, 39-56.

Çolak Melek, “Muğla Halkevi ve Çalışmaları”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Cilt: 13, İstanbul, 2000, 61-72.

Delilbaşı Süha Ali, “Halkevlerinde Tiyatro Meselesi”, *Ülkü Dergisi*, C.14, Sayı:81, Ankara, 1939, 28-45.

Düzgün Dilaver, “Türkiye’de Geleneksel Tiyatro Çalışmaları”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 52, 2014, 143-158.

Ergün Selda, “1923-1960 Yılları Arasında Türk Tiyatrosunda Özel Tiyatro Çalışmaları”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4, Sayı:5, 2010, 59-78.

Güneş Günver ve Güneş Müslime, “Manisa Halkevi ve Çalışmaları”, *ÇTTAD*, Sayı:5, Manisa, 2007.

GüntekinNuri Reşat, "Piyesler Nasıl Çıkarılır" Halkevlerinde Tiyatro Konuşmaları, CHP Halkevleri Neşriyatı”, *Broşür 1*, Ankara, 1940.

Kemal Behçet, "Gönüllü Sanat", *Ülkü Dergisi*, 4. cilt, sayı: 23, 1935, 336-337.

Özdemir Yavuz ve Aktaş Elif, “Halkevlerinden 1932’den 1951’e”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 45, Erzurum 2011, 242-259.

Özel Emine, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının Temel Özellikleri”, *Yeni Türkiye*, Sayı:7, Ankara, Ocak- Şubat 1996, 211-218.

Sayar Fikri, "Halkevlerinde Temsil Kollarının Önemi", *Görüşler Dergisi*, Sayı: 86, Adana, 1946, 1-19.

Şener Sevda, “Tiyatronun Kaynağına İlişkin Kuramlar”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6, Ankara, 1975, 5-40.

Temel Tamer, “Türk Modernleşmesinin Taşıyıcı Gücü: Tiyatro”, *İdil Dergisi*, Sayı 26, 2016, 1763-1776.

Tereke Nurhan, “Halkevleri (1932-1951), Temsil Şubeleri ve Bir Örnek: Adana Halkevi Temsil Şubesi”, *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, C.15, Sayı: 43, Ankara, 2005, 14-45.

Yılmaz Durmuş ve Akhan Emel Nadire, “İlk Dönem Halkevlerinin Eğitim Faaliyetleri Konya Halkevi Örneği”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 2011, Sayı.29, 59-95.

TEZLER

Algan Hamdiye, Halkevlerinde İnkılap Temsilleri (1932-1951), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

Aydoğdu Kandil Didem, Eril Bir Çağdaşlaşma Hikâyesi: Halkevleri ve Kadın (1932-1951), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

Kocağa Mahmut, Eminönü Halkevi ve Faaliyetleri (1935-1951), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.

Şahin Kurnaz Feyza, Afyon Halkevi ve Faaliyetleri, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2004.

Temizhan Oğuz, Halkevleri ve Halkevlerinin 1932- 1940 Arası Eğitim Faaliyetleri, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Yaşar Hakan, 1932-1951 Yılları Arası Sinop Halkevleri ve Çalışmaları, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2008.

İNTERNET KAYNAKLARI

Başlıca Tiyatro Türleri, Tiyatro ile İlgili Temel Kavramlar ve Terimler www.turkedebiyati.org/tyatro-nedir.html, Erişim Tarihi: 06.04.2019.

EKLER

EK-1 Türk Ocaklarının Kapanmasına Dair Haber

Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, 20 Mart 1931, sayı: 2469, s. 1.

EK-2 Atatürk'ün Mersin Türk Ocağında Konuşması

rü-
arihi
as o-
ya-
temi
bil-
nesiz
Bu
kki-
mak

Gazi Hz. Mersin'de

Reisicumhur Hz. dün Mersin'i teşrif ve akşam Malatya'ya hareket ettiler

ileri
mec-
ala -
nez' -
e tet-
tdt'un
dünya
mkün
gileri-
kirleri
rinden

mes'e -
kadar
n bile
rmıştır.
ak için
abüliriz.
ni ideal
değiliz.
harbin -
deoresi-
eni kao-
sine ye-
ga çalı-
merkez
skat bü-
le etmek,
lar kolay
ovyet sis-
bu geniş
r.
rağmen
mis, umu-
neye ka-
hayatın is-
hal tarzı
ebi; dünya
u mes'ele -
Hadilebilir

enc
ma
B.
mü
A
şud
eB

E
kull
katı
etm
için
ci h
422
katı
layı
lerin

D

Dü
negre
hükü
kânus
biri 6
iki de
balığı
daha
sına d

Ank
Yunan
sura

Gazi Hz. (Nazilli) de Türk Ocağından çıkarılarken..

Mersin 12 (A.A.) — Reisicumhur Hz. ni hâmil Ege vapuru limanımıza muvasalat etmiş, Adana ve Mersin mebusları, Valileri, Belediye ve H. Fırkası reisleri, Fırka kumandanı vapura gelerek Gazi Hz. ni selâmlamışlardır.

Reisicumhur Hz. öğle yemeğini vapurda yedikten sonra karaya çıkacaklardır.

Mersin 12 (A.A.) — Reisicumhur Hz. saat -4 te halkın hararetili alkışları arasında Mersin'e çıkmışlar ve doğrudan hükümet konağına gitmişlerdir. Vali ile mahalli işlere dair bir müddet konuşuştuktan sonra Cumhuriyet H. Fırkasını, Gençler Birliğini, Türkocasını teşrif etmişlerdir. Gazi Hz. Belediye ve Fırkada şehir işleri, iktisadi vaziyet ve ihtiyacat ile Fırka teşkilâtının faaliyeti etrafında izahat almışlardır. Gençler Birliği ve Türkocakları arasında görüşmüşler ve Türkocakları arasında Ocağın esas programını ifade eden üçüncü maddeyi hatırlatarak aynı maksat için çalışan gençlerin ayrı bir teşkilât halinde kalmaları doğru olmadığını, bütün bilgi ve çalışma vasıtalarının bir noktada tekeşifi için Gençler Birliğinin Ocağa iltihakının muvafık olacağını beyan buyurmuşlardır. Reisicumhur Hz. saat 18 de hususi trenlerine binerek Malatya'ya hareket etmişlerdir.

Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, 13 Şubat 1931, sayı: 2434, s.1.

EK-3 Halkevi Açılış Şenliklerine İlişkin Bir Haber

Kaynak: Çorum Gazetesi, 20 Şubat 1935 Sayı, 751

EK-4 Fethiye Halkevine Ait Kutlama Programı

Fethiye Halkevinin açılış yıldönümü
kutlama programıdır.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

CUMHURİYET ARŞİVİ

- 1 - Tören 20 Şubat 1938 Pazartesi günü saat 15 de Bando tarafından çalınacak İstiklâl marşı ile açılacaktır.
- 2 - Halkevi Başkanı tarafından Halkevlerine ve yeni açılacak Halkevlerine dair bir söylev verilecektir.
- 3 - Bir İnce tarafından (Halkevi) adlı şiir okunacaktır.
- 4 - Bir İnce tarafından (Bayrakım) adlı şiir okunacaktır.
- 5 - Halkevi İnce naz heyeti tarafından ikisi korolu olmak üzere yedi müzik parçası çalınacaktır.
- 6 - Gece saat 20 der 20,30 kadar yangın bombaları hakkında bir konferans verilecektir.
- 7 - Saat 20,30 dan 22,30 kadar Halkevi naz heyeti tarafından muhtelif müzik parçaları çalınacak ve çeyrek oyunlara ve eğlenceler tertip edilecektir.

18/Şubat/1938

Kutlama Komitesi

aslî gibidir.

10/Mart/1938

Halkevi Başkanı

352

44

Kaynak: BCA,490.01/963.727.2

EK-5 Fethiye Halkevinde Düzenlenen 6. Yıl Dönümü Kutlama Programı

G.H.P.
Fethiye
HALKEVİ
Sayı: 12

C. H. P. Genel Sekreterliği
Tarih: 17 Mart 1938
Sayı: 8870
Eli: 3

IV

Kaydedildi

C.H.P.Genel Sekreterliği Y.M.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

ankara

20 Şubat 1938 Halkevleri açılış yıldönümü kut-
lulamasına ajt olan programın bir sureti ile 250
dinleyici karşısında tarafımdan söylenen söylev
suretinin ilişik sunulduğunu saygılarımla bildiri-
rim.
10/Mart/1938

Halkevi Başkanı
Salan Kınay

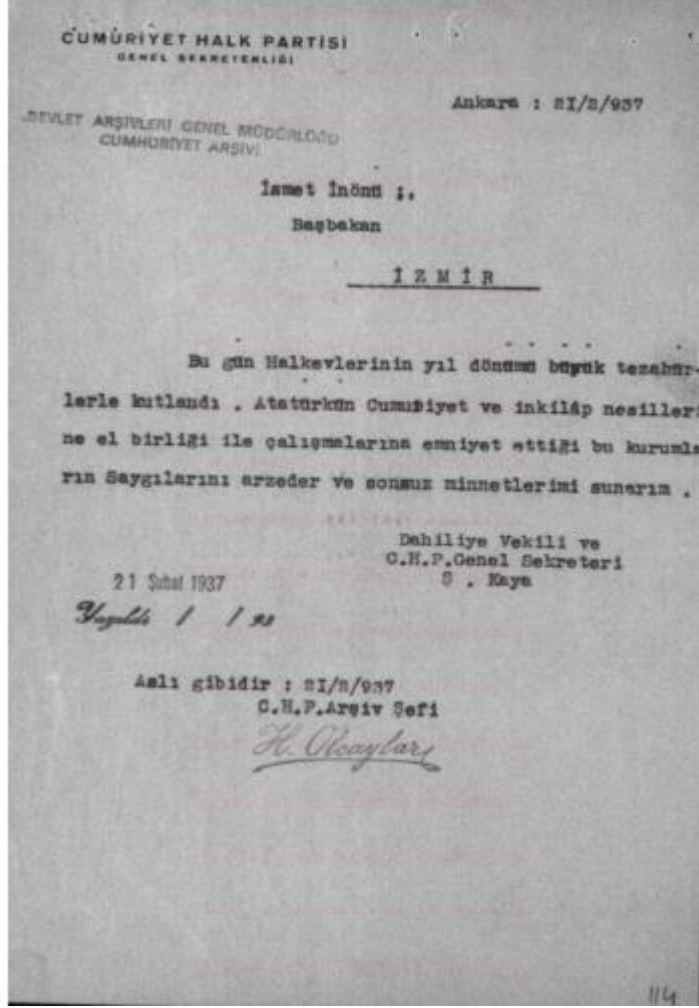
18. III. 1938
M. A.

Düşyazma
A. IV
23. III. 38
W.K.

13

Kaynak: BCA,490.01/963.727.2

EK-6 İsmet İnönü'nün Halkevi Tebrik Mesajı

Kaynak: BCA,490.01/963.727.2

EK-7 Halkevi Marşı

Kaynak: BCA,490.01/3.15.17.

EK-8 Halkevinde Temsil Esnasında Çekilmiş Bir Fotoğraf

6 — Halkevlerinde Temsil : Bir Halkevi Sahnesinden görünüş

Kaynak: Algan Hamdiye, Halkevlerinde İnkılap Temsilleri (1932-1951), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011, s. 168.

EK-9 Sinop Halkevinde Himmetoğlu Adlı Piyese Ait Bir Fotoğraf

Kaynak: Yaşar Hakan, 1932-1951 Yılları Arası Sinop Halkevleri ve alışmaları, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2008, s.79.

EK-10 Sinop Halkevi Tiyatro Sahnesi

Kaynak: Yaşar Hakan, 1932-1951 Yılları Arası Sinop Halkevleri ve Çalışmaları, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2008, s.77.

EK-11 Sinop Halkevi Açılışına Ait Bir Fotoğraf (24 Haziran 1932)

Ek 1: Sinop Halkevinin Açılış Töreninden Bir Fotoğraf (24 Haziran 1932)

Kaynak: Yaşar Hakan, 1932-1951 Yılları Arası Sinop Halkevleri ve Çalışmaları, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2008, s.77.